

महामहोपाध्यायजी
श्रीमद् यशोविजयजी जीवन
(निबंध).

रचयिता,
शास्त्रविशारद योगनिष्ठ जैनाचार्य
श्रीमद् पुद्दिसागर सूरीश्वर७.

ॐ

श्रीमद् बुद्धिसागर सूरीश्वरजी ग्रंथमाला ग्रन्थांक ९९.

महामहोपाध्यायजी
श्रीमद् यशोविजयजी जीवन
(निबंध).

रचयिता, शास्त्रविशारद योगनिष्ठ ज्ञेनाचार्य
श्रीमद् बुद्धिसागर सूरीश्वरजी.

छपायी प्रसिद्ध करनार,
श्री अध्यात्मज्ञानप्रसारक मंडली.
डा. वकील शा. मोहनलाल ह्रींभयंदसाध.
मु. पादरा.

द्वितीयावृत्ति.
वि. सं. १९८१.

* * *

प्रति १०००.
ध. सं. १९२५.

किं. ०-८-०.

अभवावाह.
श्री “ ज्ञानमंडल ज्युपिली ” प्रिन्टींग प्रेसमां
परीषद् देवीदास जगन्नाथ छाप्युं.

નિવેદન.

શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ તરફથી પ્રસિદ્ધ થતી શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિજી ગ્રંથમાળાના ગ્રંથાંક ૯૯ તરીકે શ્રીમદ્ યશોવિજય જીવનચરિત્ર (નિબંધ) પ્રકટ કરવામાં આવે છે.

પૂજ્ય સૂરિજી મહારાજ વિં સં ૧૯૬૮માં પાદરા મુકામે પધાર્યા ત્યારે વડોદરા ખાતે શ્રી ચોથી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ્ ભરાવાને થોડોજ વખત બાકી હતો. આ વખતે શ્રીમાન્ સંપતરાવ ગાયકવાડે ગુરૂ મહારાજની પાસે તે સાહિત્ય પરિષદ્માં પધારવા માટે તથા કાંઈક ભાષાસાહિત્ય પ્રસાદીની માંગણી કરવાથી ગુરૂ મહારાજે તત્કાલ, આ જીવન ચરિત્ર તૈયાર કર્યું. જૈનકોમમાં પૂર્વે મહાન્ આચાર્યો થઈ ગયા છે કે જેમણે ધર્મ અને ભક્તિનાં પુસ્તકો આલેખી તેમાં મહાન્ રસ સાગરો રેલ્યા છે. શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજ એક મહાન્ વિદ્વાન, કવિવર પંડિત, ભાષા તથા અમત્કારિક કવિ થઈ ગયા છે. સાક્ષાત્, સરસ્વતીનંદન જેવા આ મહાન્ ધુરંધરનું જીવનચરિત્ર વાંચતાં વાંચકને

૪

અધ્યાત્મજ્ઞાન, અનુભવજ્ઞાન, વૈરાગ્ય, આદિ સાથે ઉત્કૃષ્ટ કાવ્ય તથા લેખનશક્તિનો ખ્યાલ સહજ આવશે.

આ જીવન ચરિત્ર ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદે છપાવેલ ખણુ તેની માગણી થવાથી બહોળો ફેલાવો કરવાના ઉદ્દેશથી પુનઃ છપાવી તેની ૧૬૫૦૦૦ પ્રકૃત કરવાનું યોગ્ય ધાર્યું છે અને તે પ્રમાણે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. ગુર્જર-સાહિત્યના ઉપાસકો આ સુંદર જ્ઞાનરસસાગર મંથનમાં યોગ્ય રીતે દત્તચિત્ત રહેશે તો લેખક અને પ્રકટ કર્તાનાં શ્રમનું સાક્ષ્ય ગણાશે.

આ ગ્રંથ પ્રકાશનમાં અમદાવાદ નિવાસી ઝવેરી ચંદુલાલ ગોકળલાલના સુપુત્ર ઝવેરી લાલલાલ ચંદુલાલ વિન્ એ તેમનાં માતૃશ્રી શ્રાવિકાબાઈ ધીરજના સ્મરણાર્થે રૂપીઆ બસો મદદ તરીકે આપ્યા છે તે માટે તેમનો ધન્યવાદ પૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

પાદરા. }
વિ. સં. ૧૯૮૧ના }
ચૈત્ર વદિ ૧૧ }

શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ.
હા. વકીલ મોહનલાલ હિમચંદ.

શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયના નિબંધની પ્રસ્તાવના.

વિક્રમ સંવત ૧૯૬૮ ના માગશર માસમાં મુંબાઇથી વિહાર કર્યો અને ત્યાંથી દમણ, વલસાડ થઇ સુરત આવવાનું થયું અને ત્યાં પ્રવર્તક શ્રીકાન્તિવિજયજી વિગેરેને મેળાપ થયો ને ત્યાંથી સાયણ, અંકલેશ્વર થઇ ઝગડીયા તીર્થમાં જવાનું થયું અને ત્યાં સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી બિરાજમાન હતા તેમની સાથે જૈનસંઘની ઉન્નતિ અને વાર્તામાનિક જૈન પ્રગતિનાં કર્તવ્યો સંબંધી અનેક પ્રકારની વાટાઘાટ ચાલી. ત્યાંથી શુક્લતીર્થમાં જવાનું થયું અને મહાદેવના ઝોટલા ઉપર રાત્રે રહેવાનું થયું. સાથે મુનિ શ્રીવૃદ્ધિસાગરજી, હેતમુનિજી વિગેરે સાધુઓ હતા. શુક્લતીર્થમાં રાત્રે બ્રાહ્મણોને ઉપદેશ આપ્યો, ત્યાંથી નિકારા, જનોર, પાલેજ, મિયાગામ, કરજણ થઈ ઘટોલા આવવાનું થયું અને ઘટોલામાં સ્થાનકવાસી સાધુઓના ઉપાશ્રયમાં ઉતરવાનું થયું અને ત્યાં દરિયાપરી સંઘાડાના સાધુઓ સાથે આગમોના જ્ઞાનની ગોષ્ઠી ચાલી અને તેથી તેઓને ઘણો રસ પડ્યો અને ત્યાંથી વિહાર કરીને દરાપરામાં આવવાનું થયું, અને ફાગણ માસમાં

૬

પાદરામાં આવવાનું થયું. અને ત્યાં વકીલ મોહનલાલ હિ-
મચંદ તથા શા. માણેકલાલ વરજીવન તથા પ્રેમચંદ દલસુખ
તથા મંગળભાઈ લક્ષ્મીચંદ તથા ભાઈલાલ ચુનીલાલ વિગેરે
આવકોના આગ્રહથી ત્યાં વિશેષાવશ્યક શાસ્ત્રમાંથી મતિજ્ઞાન
શ્રુતજ્ઞાન—અવધિજ્ઞાનનો અધિકાર પૂર્ણ વાંચ્યો અને તેથી
પાદરાના આવકોને સારો ખોધ થયો. વડોદરામાં ગુજ-
રાતી સાહિત્ય પરિષદ ભરાવાની હતી અને તેમાં ગુજ-
રાતી ભાષામાં જૈનમુનિયોના નિબંધોની આવશ્યકતા
જણાઈ, અને શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડ સરકારના
સહોદર શ્રીમંત સંપતરાવ ગાયકવાડે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિ-
ષદમાં પધારવા માટે વિનંતિ કરી અને કોઈ જૈનાચાર્ય કે
જેમણે ગુજરાતી ભાષામાં ગ્રંથો લખ્યા હોય તેમના સંબંધી
નિબંધ માગ્યો. તેથી અમોએ શ્રીમદ્ યશોવિજય ઉપાધ્યાય
કે જેમણે સંસ્કૃત વિગેરેના સો ઉપરાંત ગ્રંથો લખ્યા છે
અને તે મહાન્ વિદ્વાન્ વાચક થઈ ગયા છે તેમનો નિ-
બંધ લખવાનો વિચાર કર્યો અને પાદરાના સંઘના આગે-
વાનોને તે પસંદ પડ્યો. અમોએ નિબંધ લખીને પૂર્ણ કર્યો.
ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના આગેવાનોનો ધણો આગ્રહ
છતાં પણ ત્યાં ન જઈ શકવાનાં કેટલાંક કારણો હોવાથી

અમોએ પાદરાના સુશ્રાવક વડીલ ત્રિભોવનદાસ દલપત-
 ભાઈને તે નિબંધ વાંચવા માટે પરિષદમાં મોકલ્યા. તેમણે
 પરિષદના ઠરાવેલા ટાઇમે તે નિબંધ વાંચ્યો, તેથી
 પરિષદમાં આવેલા વિદ્વાનોનાં મન રાજી થયાં અને પરિષદ
 તરફથી તે નિબંધ છપાઈ પ્રસિદ્ધ થયો પણ જૈનકોમમાં
 તેનો બહોળો ફેલાવો, થોડી નકલોના કારણે થઈ શક્યો નહિ.
 તેથી વિક્રમ સંવત્ ૧૯૮૦ની સાલમાં અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસાર-
 ક મંડળના આગેવાનોની વિનંતિ થઈ કે તે નિબંધ ફરીથી
 છપાવાની જરૂર છે. આપની હયાતીમાં તે નિબંધ બીજી-
 વાર છપાય તો ભૂલચૂક રહે નહીં અને જૈન કોમ ઉપા-
 ધ્યાયજીને સારી રીતે ઓળખી શકે, તેઓની વિનંતિ ધ્યાનમાં
 લેઈને આ નિબંધ બીજીવાર મંડળે છપાવ્યો, તેનાં ફર્મા અમોએ
 યથામતિશક્તિથી સુધાર્યાં છે અને તેમાં જે કંઈ ભૂલચૂક
 રહી ગઈ હોય તો જૈન વિદ્વાનો સુધારણા કરશે એવી આ-
 શા રાખું છું. ઉપાધ્યાયજીના જીવનચરિત્ર સંબંધમાં
 ભવિષ્યમાં વધુ અજવાળુ પડશે. તેમનું જીવન ચરિત્ર લખ-
 વાનાં કેટલાક સાધનો હાલ જે અનુપલબ્ધ હોય તે ભવિ-
 ષ્યમાં મળે એવી આશા રહે છે અને તેમના રચેલા ગ્રંથો
 સંબંધી કેટલાક અંધારામાં રહેલા હોય તે પણ મળી આવે

૮

એવી આશા રહે છે. ઉપાધ્યાયજીનું આંતરિક આધ્યાત્મિક આત્મજીવન ચીતરવું તે તો તેમના જેવાજ આત્માથી બની શકે, આકી મારાથી તો વિહાર ગ્રંથ લખાણ વિગેરે મોટી બાબતોનું આલેખન થઈ શકે, ઉપાધ્યાયજી તે કાળના મહાન યુગ પ્રધાન, લેખક, વક્તા, ધર્મસુધારક, ધર્મરક્ષક, જૈનધર્મોદ્ધારક, મહાત્યાગી પુરુષ હતા. શ્રીમદ્ આનંદધનજી અને તેમની મુલાકાત થઈ હતી અને શ્રીમદ્ આનંદધનજીની પાસેથી તેમણે અધ્યાત્મજ્ઞાન સંબંધી ઘણા અનુભવ મેળવ્યો હોય એમ લાગે છે. ઉપાધ્યાયજીએ જૈન યતિઓમાં પેઠેલો શિથિલાચાર દૂર કરવા માટે ગ્રંથોથી અને ઉપદેશથી ઘણા પ્રયત્ન કર્યો છે—શ્રીમદ્ આનંદધનજી મહાઅધ્યાત્મજ્ઞાની મહાત્મા હતા. તે દરિયામાં પાંદડાની પેઠે તેમજ નાવની પેઠે તરી શકે એવા હતા. તેમણે ઉપદેશ વિગેરે આપવાની પ્રવૃત્તિ ઘણી ઓછી સેવી હતી. શ્રીમદ્ આનંદધનજી ઘણી નિવૃત્તિ ધારણ કરનારા હતા અને ઘણે ભાગે ઉપદેશાદિક પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં પડતા નહોતા. એમને નિવૃત્તિ ઘણી પસંદ હતી તેથી તે ગુફા, નિર્જનસ્થાન અને નિરૂપાધિક સ્થાનોમાં રહેતા હતા, જાહેર પરિચયમાં વિશેષ આવતા નહોતા, તેથી તે આત્માની નિર્વિકલ્પ દશામાં ઘણું જીવન ગાળતા હતા.

૯

અને શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી તે પોતાના આત્માના હિતની સાથે જૈનકોમને સુધારવાનું કાર્ય કરતા હતા. જૈનેને દરરોજ પ્રતિબોધ દેતા હતા. અનેક પ્રકારના ગ્રંથો લખતા હતા. તે વખતના આચાર્યોની સાથે પણ શિથિલતા નિવારણ માટે ઘણી સુપ્રવૃત્તિ સેવતા હતા. તેથી તેઓ સેવા-લક્ષિત માર્ગમાં ઘણા આગળ વધ્યા હતા, શ્રી હરિ-ભદ્રસૂરિ પાછળ તેઓ જૈન કોમમાં મહાન્ જ્ઞાની તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા છે. તેથી તે સંસાર સમુદ્રમાં અન્ય જીવોને તારવાને માટે આગબોટની ઉપમાને ધારણ કરતા હતા. પોતાની પાછળ તેઓ અન્યોને સંસાર સમુદ્રને તરવા માટે અનેક ગ્રંથો રૂપ વહાણોને બનાવી મૂકી ગયા છે—તેમાં ખેસીને અનેક ભવ્ય જીવો આ સંસાર રૂપ સમુદ્રને ઉતરવા સમર્થ થાય છે, શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી જ્ઞાની, યોગી, કર્મયોગી, તથા સેવાલક્ષિતમાં ઘણા આગળ વધેલા મહાલક્ષ્મી જીનોપાસક હતા, મહોપદેશક હતા. તે કાળમાં અને હાલ વર્તમાનમાં તે મહાપુરૂષ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજીને ધર્મના વાદવિવાદો કરવા પડતા હતા, અને તે પ્રતિપક્ષીઓને ઉત્તર આપવા વિગેરે ચર્ચાની પ્રવૃત્તિ સેવતા હતા, પણ જેમ જેમ વૃદ્ધ થતા ગયા તેમ તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન તરફ ઘણું

૧૦

વળવા લાગ્યા, અને સિદ્ધપુર, નીકારા, શુકલતીર્થ વિગેરે સર-
સ્વતી નર્મદાનદીના કાંઠાનાં શાન્તસ્થાનોમાં ઘણું રહેવા લાગ્યા.
છેવટે ડભોઇમાં વિ. સં.(૧૭૪૬?) દેહોત્સર્ગ કરી દેવલોકમાં
પધાર્યા. તેમણે શ્રીમદ્ આનંદધનજીની પેઠે એકલી નિવૃત્તિ
સેવી હોત તો જૈનધર્મના સંરક્ષક સ્ટીમર જેવા મહાન, અન્યોને
માટે થઇ શકત નહીં પણ દરેક મહાપુરૂષના માર્ગન્યારા
હોય છે. કોઇ બિલકુલ અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં મશગુલ રહે છે,
કોઇ ગીતાર્થ થઇને ધર્મનું રક્ષણ કરે છે, અને લેખકની
તથા વક્તાની પ્રવૃત્તિને સેવે છે. કેટલાક માત્ર પોતાના આ-
ત્માનું હિત કરવા ચારિત્રજ પાળી શકે છે પણ વ્યાખ્યાના
દિ પ્રવૃત્તિ માર્ગને સેવતા નથી. શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયના જી-
વનમાંથી અનેક દષ્ટિયોથી અનેક રીતનું શીખવાનું મળે છે.
તેમના જીવનમાંથી જ્ઞાની ધ્યાનયોગી તથા ચારિત્રી થવાનું
શિક્ષણ મળે છે. ગુરૂપરંપરાદિ ધર્મશાસ્ત્રોના મંતવ્યોનું,
સેવા-લક્ષિત માર્ગનું તથા ધર્મરક્ષક થવામાં આત્માર્પણ
કરવાનું પણ ઉત્તમ શિક્ષણ મળે છે. જે મનુષ્ય જે દષ્ટિથી
તેમને વાંચે છે તે દષ્ટિનેા અનુસારે તેમને મેળવી શકે છે.
શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજીને તેમના બનાવેલા સર્વ ગ્રંથના વાંચનથી
ઓળખી શકાય છે. કારણ કે તેમાંથી ઘણું શીખવાનું

૧૧

મળે છે પણ ગુણાનુરાગ દૃષ્ટિથી વાંચવામાં આવે તોજ. ઉપાધ્યાયજી અધ્યાત્મજ્ઞાન સંબંધી ઘણું લખે છે, અને વિશ્વજ્ઞોકને અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે ખાસ ધસારો કરે છે તથા વ્યવહારમાં અને નિશ્ચયમાં સ્થિર થઈ પ્રવર્તિ અન્યને પણ તે માર્ગે દોરે છે. પોતે ગુરુકુળ વાસી હતા. તેમણે જે જે કહ્યું છે તે તેમના જમાનાની દૃષ્ટિને આગળ કરીને અને તેમની અપેક્ષા સમજીને વાંચવામાં આવે તો તેમને લોકો સારી રીતે ઓળખી શકે. તેમનામાંથી ઘણા ગુણો લેઈ શકે, એમ માઈં નમ્ર મંતવ્ય છે તે વાંચકો ધ્યાનમાં લેશે. શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજીએ આત્મકલ્યાણ થવાના અનેક માર્ગો ખતાવ્યા છે. તેમના સર્વગ્રંથોમાં અધ્યાત્મસાર અને છેવટનો જ્ઞાનસાર એ જે ગ્રંથ આખી દુનિયાના લોકોને મોક્ષ માર્ગમાં સંચરવાને માટે ઘણા ઉપયોગી થઈ પડ્યા છે, અને ભવિષ્યમાં ઘણા ઉપયોગી થઈ પડશે, એવું માઈં મન્તવ્ય છે. ઉપાધ્યાયજીના સંબંધમાં અનેક વિદ્વાન લેખકો અનેક દૃષ્ટિબિંદુથી તેમનું જીવન ચરિત્ર લખે તોપણ તેમનું આધ્યાત્મિકજીવન તો પૂરું લખી શકાય તેમ નથી છતાં લેખકો તેમના જીવન સંબંધી તથા તેમના શાસ્ત્રજ્ઞાન સંબંધી લખી જગત આગળ પ્રકાશ

૧૨.

પાડે તો તેથી વાંચકોને નવુંનવું જાણવાનું અને લેવાનું મળશે. આવી દષ્ટિ ધ્યાનમાં રાખીને જીવન ચરિત્ર લખવામેં તેર વર્ષ પહેલાં મેં અતિસંક્ષેપથી અલ્પ પ્રયાસ કર્યો હતો તે આ નિબંધ વાંચવાથી માત્રુમ પડશે. ઉપાધ્યાયજીનો નિબંધ લખતાં જૈનશાસ્ત્ર જીનારા વિરૂદ્ધ જે કંઈ લખાયું હોય તેની સંધ આગળ મારી માગું છું અને હંસદષ્ટિથી સજ્જનો સત્ય ગ્રહણ કરે એમ ઇચ્છું છું.

ઉપાધ્યાય નિબંધ સમાપ્ત થતાં છેવટે શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયકૃત સંયમખત્રિશી છપાવવામાં આવી છે તેમાંથી વાંચકો, ગુરૂગમપૂર્વકે જ્ઞાન સંયમ મેળવશે એમ ઇચ્છું છું.

इत्येवं ॐ अर्हं महावीर शान्तिः ३

મુ. વિજ્ઞપુર.
વિ. ૧૯૮૧
ચૈત્ર વદિ ૮ ગુરૂવાર.
(ગુજરાત)

લેખક યુદ્ધિસાગર સૂરિ.

શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી
શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિજીવન્યમાળામાં
પ્રગટ થયેલા ગ્રન્થો.

ગ્રંથાંક	પૃષ્ઠ	કિંમત.
૧ ક. ભજન સંગ્રહ ભાગ ૧ લો.	૨૦૦	૦—૮—૦
* ૧ અધ્યાત્મ વ્યાખ્યાનમાળા.	૨૦૬	૦—૪—૦
* ૨ ભજનસંગ્રહ ભાગ ૨ જો.	૩૩૬	૦—૮—૦
* ૩ ભજનસંગ્રહ ભાગ ૩ જો.	૨૧૫	૦—૮—૦
* ૪ સમાધિશતક વિવેચન.	૬૧૨	૦—૮—૦
૫ અનુભવપરિચયી.	૨૪૮	૦—૮—૦
૬ આત્મપ્રદીપ.	૩૧૬	૦—૮—૦
* ૭ ભજનસંગ્રહ ભાગ ૪ થો.	૩૦૪	૦—૮—૦
૮ પરમાત્મદર્શન,	૪૦૦	૦—૧૨—૦
* ૯ પરમાત્મજ્યોતિ.	૫૦૦	૦—૧૨—૦
* ૧૦ તસ્વર્ણિદુ.	૫૦૦	૦—૧૨—૦
* ૧૧ ગુણાનુરાગ. (આવૃત્તિ ખીલ)	૨૪	૦—૧—૦
* ૧૨-૧૩. ભજનસંગ્રહ ભાગ ૫ મો તથા જ્ઞાનદીપિકા.	૧૯૦	૦—૬—૦

૧૪

૧૪	તીર્થયાત્રાનું વિમાન (આ. ખીજી)	૬૪	૦—૨—૦
૧૫	અધ્યાત્મલજ્જનસંગ્રહ	૧૯૦	૦—૬—૦
૧૬	ગુરુબોધ.	૧૭૪	૦—૮—૦
* ૧૭	તત્ત્વજ્ઞાનદીપિકા	૧૨૪	૦—૬—૦
૧૮	ગહ્નંલીસંગ્રહ ભા. ૧	૧૧૨	૦—૩—૦
* ૧૯-૨૦	આવકધર્મસ્વરૂપ ભાગ ૧-૨ (આવૃત્તિ ત્રીજી)	૪૦-૪૦	૦—૧—૦
* ૨૧	લજ્જનપદસંગ્રહ ભાગ ૬ ઠો.	૨૦૮	૦—૧૨—૦
૨૨	વચનામૃત.	૮૩૦	૦—૧૪—૦
૨૩	યોગદીપક.	૩૦૮	૦—૧૪—૦
૨૪	જૈન ઐતિહાસિક રાસમાળા.	૪૦૮	૧—૦—૦
* ૨૫	આનન્દધનપદ (૧૦૮)	૮૦૮	૨—૦—૦
	ભાવાર્થ સંગ્રહ		
* ૨૬	અધ્યાત્મશાન્તિ (આ. ખીજી)	૧૩૨	૦—૩—૦
૨૭	કાવ્યસંગ્રહ ભાગ ૭ મો.	૧૫૬	૦—૮—૦
* ૨૮	જૈનધર્મની પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્થિતિ.	૯૬	૦—૨—૦
* ૨૯	કુમારપાળ (હિંદી)	૨૮૭	૦—૬—૦
* ૩૦	થી ૪-૩૪ સુખસાગર ગુરુગીતા	૩૦૦	૦—૪—૦

૧૫

૩૫ પડ્ધવ્યવિચાર.	૨૪૦	૦—૪—૦
૩૬ વિળપુરવૃત્તાંત.	૯૦	૦—૪—૦
૩૭ સાખરમતીકાવ્ય.	૧૯૬	૦—૬—૦
૩૮ પ્રતિષ્ઠાપાલન.	૧૧૦	૦—૫—૦
* ૩૯-૪૦-૪૧ જૈનગચ્છમતપ્રખંધ, સંઘપ્રગતિ, જૈનગીતા.	૩૦૪	૧—૦—૦
૪૨ જૈનધાતુપ્રતિમા લેખસંગ્રહ ભા. ૧	૩૨૫	૧—૦—૦
૪૩ મિત્રમૈત્રી.		૦—૮—૦
* ૪૪ શિષ્યોપનિષદ્.	૪૮	૦—૨—૦
૪૫ જૈનોપનિષદ્.	૪૮	૦—૨—૦
૪૬-૪૭ ધાર્મિક ગદ્યસંગ્રહ તથા સદુપદેશ ભાગ ૧ લો.	૯૭૬	૩—૦—૦
૪૮ લજ્જનસંગ્રહ ભા. ૮	૯૭૬	૩—૦—૦
* ૪૯ શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર ભા. ૧	૧૦૨૮	૨—૦—૦
૫૦ કમયોગ.	૧૦૧૨	૩—૦—૦
૫૧ આત્મતત્ત્વદર્શન	૧૧૨	૦—૧૦—૦
૫૨ ભારતસહકારશિક્ષણ કાવ્ય	૧૬૮	૦—૧૦—૦
૫૩ શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર ભા. ૨	૧૨૦૦	૩—૮—૦

૧૬

૫૪ ગહુલી સંગ્રહ ભા. ૨	૧૩૦	૦—૪—૦
૫૫ કર્મપ્રકૃતિટીકાભાષાંતર	૮૦૦	૩—૦—૦
૫૬ ગુરૂગીત ગુહલીસંગ્રહ.	૧૯૦	૦—૧૨—૦
૫૭-૫૮ આગમસાર અને અધ્યાત્મગીતા.	૪૭૦	૦—૬—૦
૫૯ દેવવંદન સ્તુતિ રતવન સંગ્રહ.	૧૭૫	૦—૪—૦
૬૦ પૂજાસંગ્રહ ભા. ૧ ભા.	૪૧૬	૧—૦—૦
૬૧ ભજનપદસંગ્રહ ભા. ૯	૫૮૦	૧—૮—૦
૬૨ ભજનપદસંગ્રહ ભા. ૧૦	૨૦૦	૧—૦—૦
૬૩ પત્રસદુપદેશ ભા. ૨	૫૭૫	૧—૮—૦
૬૪ ધાતુપ્રતિમાલેખ સંગ્રહ ભા. ૨	૨૨૫	૧—૦—૦
૬૫ જૈનદષ્ટિએ ઇશાવાસ્થોપનિષદ્ધ ભાવાર્થવિવેચન.	૩૬૦	૧—૦—૦
૬૬ પૂજાસંગ્રહ ભા. ૧-૨	૪૧૫	૨—૦—૦
૬૭ સ્નાત્રપૂજા. (બુદ્ધિસાગરસૂરિકૃત)		૦—૨—૦
૬૮ શ્રીમદ્દેવચંદ્રશ અને તેમનું જીવનચરિત્ર.	૩૨	૦—૪—૦

૧૭

સંસ્કૃત ગ્રન્થો.

૬૯-૭૨ શુદ્ધોપયોગ વિ० સંસ્કૃત ગ્રંથ ૪	૧૮૦	૦-૧૨-૦
૭૩-૭૭ સંઘર્તવ્ય વિ० સંસ્કૃત ગ્રંથ ૫	૧૬૮	૦-૧૨-૦
૭૮ લાલાલજીપતરાય અને જૈનધર્મ	૧૦૦	૦-૪-૦
૭૯ ચિન્તામણિ	૧૨૦	૦-૪-૦
૮૦-૮૧ જૈનધર્મ અને ખ્રીસ્તધર્મનો મુકાબલો તથા જૈનખ્રીસ્તિ સંવાદ	૨૨૦	૧-૦-૦
૮૨ સત્યસ્વરૂપ	૨૦૦	૦-૧૨-૦
૮૩ ધ્યાનવિચાર	૬૬	૧૦-૮-૦
૮૪ આત્મશક્તિપ્રકાશ	૧૪૦	૦-૪-૦
૮૫ દામાપના	૮૦	૦-૩-૦
૮૬ આત્મદર્શન	૧૫૦	૦-૪-૦
૮૭ જૈન ધાર્મિક શેકા સમાધાન	૫૫	૦-૨-૦
૮૮ કન્યાવિક્રયનિષેધ	૨૨૦	૦-૮-૦
૮૯ આત્મશિક્ષાભાવનાપ્રકાશ	૧૧૫	૦-૪-૦
૯૦ આત્મપ્રકાશ.	૫૬૫	૧-૮-૦
૯૧ શોકવિનાશક (ગુજરાતી)	૮૦	૦-૧-૦

૧૬

૯૨ થી ૯૭ તત્ત્વવિચાર વિ० સંસ્કૃત અંથો.	૨૦૫	૧—૦—૦
૯૮ જૈનસૂત્રમાં મૂર્તિપૂજા	૫૬	૦—૩—૦
૯૯ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી અવનચરિત.	૨૧૦	૦—૮—૦
૧૦૦ ભજનસંગ્રહ ભા. ૧૧	૨૧૦	૦—૧૨—૦
૧૦૧ ભજનસંગ્રહ ભા. ૧ (ચોથી આવૃત્તિ)	૨૦૫	૦—૮—૦
૧૦૨ મોટું વિજ્ઞપુર વૃત્તાંત		

* આ નિશાનીવાળા અંથો શીલકમાં નથી.

પુસ્તકો મળવાનાં ઠેકાણાં:—

- ૧ વકીલ શા. મોહનલાલ હિમચંદ પાદરા. (ગુજરાત).
- ૨ શા.આત્મારામ ખેમચંદ મુ. સાણુદં (જીલ્લો અમદાવાદ).
- ૩ ભાંખરીઆ શા. મોહનલાલ નગીનદાસ ૧૯૨-૯૪,
બખરગેટ કોટ—મુંબઈ.
- ૪ શેઠ નગીનદાસ રાચચંદ ભાંખરીઆ મહેસાણા.
- ૫ શેઠ ચંદુલાલ ગોકળદાસ, વિજ્ઞપુર જૈનજ્ઞાનમંદિર.
- ૬ બુકસેલર મેઘજી હીરજી પાયધુની—મુંબઈ.
- ૭ શા. રતિલાલ કેશવલાલ, મુ. પ્રાંતીજ.
- ૮ શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસુરિ મંડળ, મુ. પેથાપુર
સાગરગજી ઉપાશ્રય.

મહામહોપાધ્યાય ન્યાયવિશારદ જૈન મહાકવિ
“ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી.”
 તેમનું જીવન અને તેમનું ગુજરાતી સાહિત્ય.

(લેખક:—યોગનિષ્ઠ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ યુદ્ધિસાગરસૂરિજી.)

- “ તુજ મુજ રીઝની રીત, અટપટ એહ ખરીરી;
 “ લટપટ નાવે કામ, ખટપટ લાંજ પરીરી. ૧.
- “ મદિલનાથ તુજ રીત, જન રીઝે ન હુએરી;
 “ દોય રીઝણને ઉપાય, સાહમું કાંઈ ન જીએરી. ૨.
- “ દુરારાધ્ય છે લોક, સહુને સમ ન શરીરી;
 “ એક દુહવાએ ગાઠ, એક જો ખોલે હસીરી. ૩.
- “ લોક લોકોત્તર વાત, રીઝવે દોય જીઈરી;
 “ તાત ચક્રધર પૂજ્ય, ચિન્તા એહ હુઈરી. ૪.
- “ રીઝવવો એક સાંઈ, લોક તે વાત કરેરી;
 “ શ્રી નયવિજય સુશિષ્ય, એહજ ચિત્ત ધરેરી. ૫.

૨

શ્રીમદ્દ યશોવિજયજીકૃત શ્રી મહિનાથ સ્તવન.

આ મહાપુરૂષના જીવન ચરિત્રની રૂપરેખા તે-

ઓના ગ્રન્થોમાં તેઓએ કાઢેલા

સામાન્ય દિગ્દર્શન.

વાણીના ઉદ્દગારથી દોરી શકાય

શ્રીમદ્દતું જીવન ચરિત્ર

છે. આ શ્વેતામ્બર જૈન ધર્મના

જાણવાનાં સાધન.

મહાન ઉપદેશ અને જન ધર્મ-

રક્ષક ગીતાર્થ મુનિવર હતા.

આ મહાપુરૂષનો જન્મ ગુર્જર દેશમાં અમદાવાદમાં વિક્રમ સંવત્ના ૧૭ સત્તરમા સૈકામાં થયો હતો એમ કેટલીક કિંવદન્તીઓથી તથા કેટલાક અનુમાનોથી કહી શકાય છે. આ જૈન તત્ત્વજ્ઞાની મહાન કવિનું ચરિત્ર કોઇ ઠેકાણેથી જોઇએ તેવા રૂપમાં લખેલું ઉપ-લબ્ધ થતું નથી. તેમના સમાનકાલીન પન્ન્યાસં સત્ય વિજયજી, વાચક વિનયવિજયજી, માનવિજયજી વગેરે સમર્થ વિદ્વાનો હતા, તેમ છતાં તેમનું જીવનચરિત્ર કોઇએ સાહિત્યમાં જળવાઈ રહે એવા પ્રબન્ધ તરીકે રચ્યું હોય એમ અદ્યાપિ પર્યન્ત નિર્ણય થયો નથી.

3

જૈન દર્શનના મહાત્માઓમાં પોતાનું ચરિત્ર પોતાની મેળે તે વખતે આત્મપ્રશંસાદિ કેટલાંક કારણોથી નહિ લખવાની પ્રણાલિકા હોવાથી તેઓના જીવન ચરિત્રની હકીકત તેમના શ્રીમુખથી વા લેખિનીથી કથં પ્રગટી શકે ? તેઓ આચાર્ય પરંપરાની પાટ ઉપર થયા હોત તો કેટલીક હકીકત પદ્ પરંપર થંનાર આચાર્યોની પેઠે જાણી શકાત. તેમના શિષ્યો જ્ઞાની આદિ થયા હોત તો તેઓએ પોતાના ગુરુનું જીવન ચરિત્ર લખ્યું હોત પણ તેમ દેખવામાં આવતું નથી. પૂર્વાચાર્યોની પાછળ થનાર તેમના શિષ્યો વા તેમના ગુણાનુરાગીઓ પૂર્વાચાર્યોનું ઐતિહાસિક મુદ્દાઓ આદિથી મિશ્ર જીવનચરિત્ર લખી શકે છે. તેમના રચિત ખાદ્યખંડન, પ્રતિમાશતક, અને બત્તીસા બત્તીસી વગેરે ગ્રન્થોની પ્રશસ્તિથી કેટલુંક જીવનચરિત્ર જાણી શકાય તેમ છે. તેમના સંસ્કૃત ભાષામય ગ્રન્થો વા ગુર્જર ભાષાના ગ્રન્થોથી તેમના હૃદય વિચારોના અવલોકનદ્વારા આચાર-આદિ બાહ્યચરિત્ર અને તે પ્રસંગના બનાવોને આલેખી

૪

શકાય, પણ તેવી રીતે જીવનચરિત્રનું આલેખન કરતાં તેમના ગ્રન્થોનું ઘણું પરિશીલન કરવું જોઈએ.

શ્રીમદ્દનો જન્મ સત્તરમા સૈકામાં થયો હતો.

વિ. સંવત ૧૬૭૦ પૂર્વે તેમનો

શ્રીમદ્દનો જન્મ. સ્થળ
અને સાલ.

જન્મ હોય એમ અનુમાન
કરી શકાય છે. અધ્યાત્મ મત
પરીક્ષા ગ્રંથમાં તેમણે પાર્શ્વ-

નાથને નમસ્કાર કરી વિજયદેવ સૂરિને પણ મંગલા-
ચરણમાં નમસ્કાર કર્યો છે. તેમણે જો શ્રી વિજયદેવ
સૂરિના ધર્મ રાજ્યમાં તે ગ્રંથ બનાવ્યો હોય તો તે-
મનો જન્મ વિ. સં. લગભગ ૧૬૬૩ માં થયો જોઈએ.
ઉપાધ્યાયજીએ જે આચાર્યના રાજ્યમાં ગ્રંથ બનાવ્યા
છે, તે આચાર્યનું નામ તેમના ગ્રંથમાં છેવટે લખ્યું છે
ઈત્યાદિ કારણોથી ઉપર્યુક્ત અનુમાન કરી શકાય છે.
આ પ્રમાણે જો અનુમાન બંધ બેસતું હોય તો તેમના
શરીર ત્યાગ સમયે તેમની ઉંમર ૮૨ વર્ષની થઈ
શકે, અને ૧૯ વર્ષની ઉંમરે દિગ્ પરીઓના સામે

૫

જવાબ તરીકે તે ગ્રંથ બનાવ્યો હોય એમ કહી શકાય. કદાપિ ઉપરનો નિયમ કે ગ્રંથ બનાવતી વખતે જે સૂરિ હોય તેનું નામ નહિ લખતાં અન્ય સૂરિનું પણ મંગલાચરણ કરી શકાય એવી તે સમયની પ્રવૃત્તિ હોય તો શ્રી વિજયસિંહસૂરિના વખતમાં તે ગ્રંથ રચેલો હોય એમ અનુમાન કરી શકાય. ગમે તેમ હોય પણ જન્મ તો તેમનો વિ. સંવત ૧૬૭૦ લગભગમાં થયો હોય એમ અનેક દલીલોથી સિદ્ધ થાય છે. તેમની ભાષા ગુજરાતી જન્મનીજ હોય એમ ઉચ્ચ સંસ્કારિત ગુર્જર ભાષાના શબ્દો આદિવડે અનુમાન થવાથી તેઓ ગુર્જર દેશમાં જન્મ્યા હોય એમ લાગે છે. તેમની ગુર્જર ભાષામાં કેટલાક મારવાડી ભાષાના શબ્દો દેખાય છે તેનું કારણ એ છે કે તેઓ મારવાડ દેશમાં વિચર્યા હતા; તેથી જે દેશમાં વિચર્યા હોય તે દેશની ભાષાના કેટલાક શબ્દોની સંમિશ્રતા ગુર્જર ભાષામાં થાય એમ બનવા યોગ્ય છે. આ પૂજ્ય કવિનો વિહાર ગુર્જર દેશમાં વિશેષ હતો. આ મહાન

૬

મુનિવરનો સ્વર્ગવાસ વિ. સંવત ૧૭૪૫ના માગશર સુદિ એકાદશીના રોજ નામદાર ગાયકવાડ સરકારના રાજ્યના ડભોઈ ગામમાં થયો હતો. ડભોઈ ગામની દક્ષિણ દિશાએ તળાવ પાસે તેમની દેરી છે. અનેક મુનિવરો અને શ્રાવકો તેમની પાદુકાનાં દર્શન કરવા માટે ડભોઈ ગામે જાય છે. તેમણે વિ. સંવત ૧૭૪૪ ની સાલનું છેલ્લું ચોમાસું સુરતમાં કર્યું હતું; ત્યાંથી ચોમાસું ઉતર્યા બાદ ભરૂચ, નીકેરા, અને શીનોર થઈ ડભોઈ આવ્યા હશે અને મૌન એકાદશી કરવાને માટે ત્યાંના જૈનોના આગ્રહથી ત્યાં રહ્યા હશે. ડભોઈમાં સાગરગચ્છના યતિયો ઘણા રહેતા હતા, ત્યાં સાગરગચ્છના યતિયોની ઘણી દેહેરીઓ છે.

તેઓ જાતે ઓસવાળ હતા. તેમની બાલ્યાવસ્થામાં તેમના પિતાશ્રી મૃત્યુ પામ્યા શ્રીમદ્ની બાલ્યાવસ્થા હતા, અને તેમનાં માતૃશ્રી અને વિધવા થયાં હતાં. ભવિષ્યમાં અદ્ભૂત સ્મરણશક્તિ. તેઓ એક મહાન ચમત્કારિક

૭

મહાત્મા નીવડવાના એવાં ચિન્હો તેમનામાં બાલ્યાવસ્થાથીજ માલુમ પડતાં હતાં. તેમનાં માતૃશ્રીને દરરોજ ગુરૂની પાસે જઈને ઉપાશ્રયમાં “ ભક્તામર સ્તોત્ર ” સાંભળવાનો નિયમ હતો. ચો- માસાના એક દિવસમાં ઘણા વરસાદની હેલી થવાથી તેમજ પોતાનું શરીર નરમ હોવાથી ગુરૂ પાસે જઈ ભક્તામર સ્તોત્ર સાંભળી શક્યાં નહિ. એમનો નિયમ એવો હતો કે ભક્તામર સ્તોત્ર સાંભળ્યા સિવાય ભોજન લેવું નહિ; તેથી ઉપરના કારણથી ત્રણ દિવસના ઉપવાસ થયા. યશોવિજયજીનું તે વખતનું સાંસારિક નામ જશો હતું, અને તેમની ઉંમર આ પ્રસંગે ૭ વર્ષની હતી. ચોથા દિવસે જશાએ પોતાની માતૃશ્રીને પૂછ્યું કે હે માતૃશ્રી ! તમે કેમ બે ત્રણ દિવસથી ખાતાં નથી ? માતાએ જવાબ આપ્યો કે હે પુત્ર ! હું ભક્તામર સ્તોત્ર સાંભળ્યા સિવાય ભોજન લેતી નથી. જશાએ વિનયથી કહ્યું કે તમારી ઈચ્છા હોય તો હું તમને ભક્તામર સ્તોત્ર સાંભળાવું. માતા

૮

આશ્ચર્ય પામી બોલ્યાં કે તને ક્યાંથી લક્ષ્મણ સ્તોત્ર આવડે ? પુત્રે કહ્યું કે હે માતૃશ્રી ! તમે મને તમારી સાથે ગુરૂની પાસે ઉપાશ્રયમાં દર્શન કરવાને લેડી ગયાં હતાં તે વખતે મેં પણ લક્ષ્મણ સ્તોત્ર સાંભળ્યું હતું તે મને યાદ રહ્યું છે. માતાએ સંભળાવવાનું કહ્યાથી પુત્રે લક્ષ્મણ સ્તોત્ર સંપૂર્ણ અને એક પણ ભૂલ સિવાય સંભળાવ્યું, તેથી માતાને બહુ આનંદ થયો અને ભોજન કર્યું. ત્રણ ચાર દિવસ સુધી લક્ષ્મણ સ્તોત્ર, પુત્રની પાસેથી સાંભળ્યું. વરસાદની હેલી સમાપ્ત થતાં શરીર આરોગ્ય થવાથી જ્ઞાનાં માતૃશ્રી, ગુરૂની પાસે ઉપાશ્રયમાં લક્ષ્મણ સ્તોત્ર સાંભળવા ગયાં. ગુરૂએ પૂછ્યું કે હે સુશ્રાવિકા ! તને લક્ષ્મણ સ્તોત્ર સાંભળ્યા વિના સાત દિવસના ઉપવાસ થયા હશે. શ્રાવિકાએ બે હાથ જોડીને કહ્યું કે આપના પસાયથી મેં લક્ષ્મણ સ્તોત્ર મારા પુત્રના મુખેથી સાંભળ્યું છે. ગુરૂ આશ્ચર્ય પામ્યા અને પૂછ્યું કે તારો પુત્ર શી રીતે લક્ષ્મણ સ્તોત્ર સંભળાવી

૯

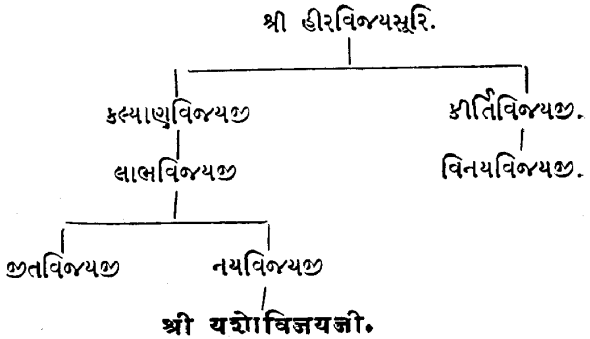
શક્યો ? શ્રાવિકાએ કહ્યું કે હે ગુરૂ મહારાજ ! આપની પાસે એક દિવસ હું તે પુત્રને દર્શન કરાવવા તેડી લાવી હતી, તે વખતે આપ ભકતામર સ્તોત્ર બોલતા હતા, તે તેને યાદ રહ્યું હતું, તેથી તેણે મને સંભળાવ્યું. ગુરૂએ તેણીના ૭ વર્ષની ઉમરના પુત્ર જશાને બોલાવ્યો અને તેની સ્મરણશક્તિ જોઈ બહુ આશ્ચર્ય પામ્યા. તેને કેટલુંક પૂછ્યું અને તેના પ્રત્યુત્તર તેમને સંતોષકારક મળવાથી ગુરૂ બહુ ખુશી થયા. પુત્ર અને માતા ઘેર ગયા બાદ ગુરૂના મનમાં એક વિચાર સ્ફુરી આવ્યો કે જો આ પુત્ર દીક્ષા લે તો જૈનધર્મનો ઉદ્ધાર કરી શકે. ગુરૂ કે જેમનું નામ શ્રી નયવિજયજી હતું, તેમણે શહેરના આગેવાન જૈનોને એકઠા કર્યાં, અને પોતાનો વિચાર પ્રદર્શિત કર્યો. આગેવાન જૈનોનું મંડળ જશાની માતાની પાસે ગયું અને કહ્યું કે હે શ્રાવિકા ! તારો પુત્ર બહુ બુદ્ધિશાળી છે. આવી બાલ્યાવસ્થાથી ધર્મશાસ્ત્રોનો અને ભાષાશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરશે તો ભવિષ્યમાં એક મહાન જૈન ધર્મોદ્ધારક પ્રભા-

૧૦

વક થશે, અને તત્ત્વવેત્તા થશે. ગૃહસ્થાવાસમાં રહેશે તો અદ્ય જીવોને ઉપકાર કરી શકશે અને પોતાના ગુણોને લાભ આપવાને માટે સાધુના જીવનની પેઠે સ્વતંત્ર પ્રયત્ન કરી શકશે નહિ. આવા એક પુત્રને જૈન ધર્મના ઉદ્ધારને માટે અને આખા જગતના ભલાને માટે પ્રહ્લ્લચર્ય આશ્રમમાં સદાકાળ રહે એવી દીક્ષા અપાવવી એ તમારા નામને અમર કરવા જેવું સુકૃત્ય છે. તમારા પુત્રને ગુરૂને સોંપવા માટે સંઘ વિનંતિ કરે છે તે સ્વીકારશો. પુત્રની માતા અત્યંત હર્ષાચ્છા-માન થઈ અને તેને હર્ષાશ્ચ આવ્યાં, અને સંઘને કહેવા લાગી કે જેને તીર્થંકરો પણ નમસ્કાર કરે છે એવો શ્રી સંઘ મારી પાસે પુત્રરત્નની માગણી કરે છે, અને તે જગતના ભલાને માટે મહા પ્રભાવક થશે તો આના કરતાં અન્ય કાંઈ મને રૂડું જણાતું નથી, માટે મારા પુત્રને હું સંઘને સોંપું છું. સાત ઘર વચ્ચે એકને એક પુત્ર હોવા છતાં પણ માતાએ જૈનધર્મના ઉદ્ધારને માટે ગુરૂને સોંપ્યો, અને તે જગાએ દીક્ષા અંગીકાર કરી.

૧૧

કક પદ્મપરંપરામાં શ્રીમદે
દીક્ષા અંગીકાર કરી.

શ્રી મહાવીર પ્રભુની પદ્મપરંપરાએ ચાલતા આવેલા તપાગચ્છમાં ભારતમાં પ્રખ્યાત અકબર બાદશાહને ઉપદેશ દેનાર શ્રી હીરવિજયસૂરિ થયા. શ્રી હીરવિજયજીસૂરિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી કલ્યાણવિજયગણિ, તેમના મુખ્ય શિષ્ય શ્રી લાલવિજયગણિ, તેમના મુખ્ય શિષ્ય શ્રી જીતવિજયગણિ, તેમના ગુરૂબ્રાતા શ્રી નય-

૧૨

વિજયગણિ, અને તેમના શિષ્ય તપાગચ્છ ગગનમણિ
શ્રી યશોવિજયજી થયા.

શ્રીમદ્ આનન્દધનજી, જ્ઞાનવિમલસૂરિ, ઉદયરત્ન,
માનવિજય ઉપાધ્યાય, જિન.
શ્રીમદના સમાનકાલીન જૈન વિજય, શ્રીમદ્ વિનયવિજય,
સાક્ષર મુનિવરો. જયસોમ ઉપાધ્યાય, સકલચ-
ન્દ્ર અને મોહનવિજય વગેરે
શુર્જર ભાષાપોષક સાક્ષર મુનિઓ પ્રવર્તતા હતા. શ્રી-
મદના સમાનકાલીન કેઈ પણ વિદ્વાન તેમના ગ્રન્થો
સંબંધી ચર્ચા કરી હોય એવું જણાતું નથી.

શ્રીમદે બાલ્યાવસ્થામાં પ્રહાર્યારી દશામાં દીક્ષા
અંગીકાર કરી હતી. શ્રી સત્ય-
શ્રીમદ્ને કાશીમાં વિ- વિજય પન્થાસ કે જેના યોગે
બાલ્યાસ પીતવચ્છદ્રારા ક્રિયોદ્ધાર થએલો
હતો તે, તથા શ્રી વિનયવિ-
જય ઉપાધ્યાય, અને આનન્દધનજી સમકાલીન હતા.
તેમના વખતમાં શ્રી વિજયદેવસૂરિ, વિજયસિંહસૂરિ,

૧૩

અને વિજયપ્રભસૂરિ, હતા, એમ તત્કૃત ગ્રન્થોથી પરવાર થાય છે. તેમના ગુરૂ નયવિજયજી અમદાવાદમાં વિશેષ રહેતા હતા. આદ્યાવસ્થામાંજ તેમણે તથા શ્રી વિનયવિજયજીએ જૈન ધર્મનાં ઘણાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો. તે બંનેની અપૂર્વ બુદ્ધિનું અવલોકન કરીને તે બંનેને વ્યાકરણ અને ન્યાયનો પરિપૂર્ણ અભ્યાસ માટે કાશીમાં કરવા મોકલાવ્યા. તે વખતે સંસ્કૃત ભાષાવિદ્યાની પીઠિકાભૂત કાશી હતું. તે બંનેએ પ્રાહ્મણુ વિદ્યાનની પાસે અધ્યયન શરૂ કર્યું. શ્રી વિનયવિજયજીએ વ્યાકરણનો મુખ્ય વિષય લીધો અને ન્યાયના વિષયને ગૌણપણે ગ્રહણ કર્યો. શ્રીમદ્દયશોવિજયજીએ ન્યાયના વિષયનું મુખ્યપણે અધ્યયન કર્યું; અને વ્યાકરણ સાહિત્યનું ગૌણપણે ગ્રહણ કર્યું. તે બંનેએ બાર વર્ષ પચન્ત શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરીને અપૂર્વ વિદ્વતા પ્રાપ્ત કરી. તેમનો વિદ્યાગુરૂ પ્રાહ્મણુ, જૈનધર્મનો દ્વેષી છતાં, વિનયાદિથી તેને પ્રસન્ન કરીને તે પછી તેઓએ ગુરૂને સંતોષપૂર્વક વિદ્યા ગ્રહણ કરી. તેમના ઉપર અધ્યાપક વિદ્યા-

૧૪

ગુરૂને અપૂર્વ પ્રેમ થયો અને તેથી તેણે બંનેને હૃદયથી સર્વ વિદ્યા શીખવી. તેમના ગુરૂ અધ્યાપકની પાસે એક અપૂર્વ ગ્રંથ હતો, તે ગ્રંથ કોઈને તે યતાવતા નહોતા, શ્રી યશોવિજયજીએ અને વિનયવિજયજીએ પ્રસંગ પામીને અર્ધ અર્ધ ગ્રંથ જોઈ મુખે કરી, બંનેએ લેગા મળી ઉતારી તેને પૂર્ણ કર્યો. પ્રસંગોપાત્ત તે વાત પોતાના અધ્યાપકને જણાવીને માફી માગી, અને તેમની પ્રીતિ સંપાદન કરવાપૂર્વક પોતાની સ્મરણશક્તિનો અપૂર્વ ખ્યાલ ગુરૂને દર્શાવી આપ્યો. તે વખતમાં કાશીમાં એક મહાનુ વિદ્વાન દક્ષિણાત્ય પંડિત આવ્યો અને તેણે ઘણી સલાઓ જીતી લીધી. આવા પ્રસંગે અધ્યાપક ગુરૂની આજ્ઞા માગીને યશોવિજયજીએ કાશીના પંડિતોની શોભાના રક્ષણાર્થે દક્ષિણાત્ય પંડિતની સાથે વાદવિવાદ કર્યો અને તેને જીતી લીધો; તેથી કાશીના પંડિતોએ પ્રસન્ન થઈને તેમને “ન્યાયવિશારદ” ની પદવી અર્પી. કાશીમાં તેમણે અનેક શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કર્યું.

૧૫

એક દિવસે શ્રીમદ્દના મનમાં સરસ્વતી દેવતાને
 પ્રત્યક્ષ કરવાનો વિચાર સ્ફુરી
 શ્રીમદ્દને સરસ્વતી દેવીએ આવ્યો. તેમણે એકવીસ દિવસ
 સાક્ષાત્ દર્શન આપ્યાં. પર્યન્ત પેંકાર ણીજ્જપૂર્વક સરસ્વતી
 મંત્રનો જાપ કર્યો. એકવીસમા
 દિવસની રાત્રીમાં સરસ્વતી સાક્ષાત્ આવ્યાં. યશોવિજય-
 જીને વર માગવાનું કહ્યું. યશોવિજયજીએ જૈનધર્મના
 ઉદ્ધારાર્થે શાસ્ત્રો રચવામાં સહાયતા માગી. સરસ્વતીએ
 તે પ્રમાણે થાઓ એમ કહ્યું અને અન્તર્ધાન થઈ ગયાં.
 આ વાત તેમના રચેલા જંબુ સ્વામીના રાસમાંના મંગ-
 લચરણના દુહામાંથી નીકળી આવે છે, તે દુહા અત્ર
 લખવામાં આવે છે:—

દુહા.

સારહ સાર હયા કરો, આપો વચન સુરંગ;
 તું તૂઠી મુજ ઉપરે, જાપ કરત ઉપગંગ. ૧
 તર્ક કાવ્યનો તે' તદ્દા, દીધો વર અભિરામ;
 ભાષા પશુ કરી કલ્પતરૂ-શાખા સમ પરિણામ. ૨

૧૬

હે માત ન્યાયે કુકવિ, તુજ ઉઠર ભરણુને કાજ;
હું તો સદ્ગુણ પદે, ઠવી પૂજું મત લાજ. ૩

ભાવાર્થ:—કાશીમાં ગંગા નદીના કાંઠા ઉપર મેં તારૂ અરાધન કર્યું અને તે વખતે તેં સાક્ષાત્ આવીને મારા ઉપર પ્રસન્ન થઈને તર્કકાવ્યનો સુંદર વર આપ્યો. હે માતર ! તને કુકવિઓ પેટ ભરવાને માટે ગમે તેની ખોટી સ્તુતિઓ કરીને અને જગતની અવનતિ જેવાં અને જેમાં અશુભ વિચારો રહ્યા છે, એવાં કાવ્ય કરીને ત્હને ન્યાયે છે. હું તો તને સદ્ગુણમય કાવ્યો યનાવીને તેમાં સ્થાપન કરીશ માટે લજ્જા ન પામ !

આ વાક્યો આ ઉત્તમ મુનિવરના મુખમાંથી નીકળે છે તેથી તેમને સરસ્વતીએ સાક્ષાત્ આવીને વરદાન આપ્યું હતું એમ સિદ્ધ થાય છે. એમના ગ્રન્થો વાંચતાંજ તેમાં દૈવી ચમત્કાર માલુમ પડી આવે છે.

ન્યાયશાસ્ત્ર સંબંધી શ્રીમદે એકસો ગ્રંથો રચ્યા.
અન્યમતના વિક્ષાનોએ “ન્યાય-

૧૭

કાશીમાંથી શ્રીમદ્ને
વિહાર.

વિશારદ ’’ એવું બિહાર તેમને
આપ્યું. આ ધીના જૈન તર્ક-
ભાષા ગ્રંથની પ્રશસ્તિ ઉપરથી

માલુમ પડે છે. કાશીમાં પૂર્ણ વિક્રતા સંપ્રાપ્ત થયી
પશ્ચાત્ તેઓ ત્યાંથી નીકળ્યા. તેમણે નીકળતી વખતે
અધ્યાપક બ્રાહ્મણ ગુરૂને કહ્યું હતું કે આપને કદી
મારી જરૂર પડે તો ગુર્જર દેશમાં મને મળશો. ગુર્જ-
રદેશમાં આવતાં પહેલાં તેમણે આગ્રા વગેરે નગરોનું
અવલોકન કર્યું હતું. ગદાધર નામનો એક પંડિત કે જે
મહાનુ નૈયાયિક હતો, તેની શ્રીમદ્ ઉ૦ યશોવિજય પર
પ્રીતિ હતી. જેસલમેરનો જ્ઞાનલંકાર તેમણે દેખ્યો
હતો. સમંતલદ્રગણિકૃત તત્ત્વાર્થસૂત્રપર ગંધહસ્તિ
મહાભાષ્ય પણ તેમણે તે પ્રદેશમાં વા અન્યત્ર
જ્ઞાનલંકારમાંથી દેખ્યું હોય એવું તેમણે આપેલી ગંધ-
હસ્તિ મહાભાષ્યની સાક્ષીઓ ઉપરથી માલુમ પડે
છે. હાલ તે ગ્રંથ દેખાવામાં આવતો નથી. કર્ણાટક
દેશમાં તામિલ ભાષામાં તે ગ્રંથ હયાતી લોગવે છે

૨

૧૮

જોમ કટલાક દિગમ્બરીઓ તરફથી સાંભળવામાં આ-
 વ્યું છે. મારવાડમાં વિહાર કરીને તેઓએ ગુર્જર દેશ
 પ્રતિ વિહાર કર્યો. મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં દિગંબરોનું પ્ર-
 ભણ હતું. તેમણે દિગમ્બરોને દિક્ષપટ ચોરાશી બોલ
 અને અધ્યાત્મમતપરીક્ષા વગેરે ગ્રંથો લખીને
 સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો હતો. તેમના સમયમાં જૈન
 ધર્મમાં ઘણા પંથો ઉભા થયા હતા. દિગંબરોમાંથી
 ઘણું તેરાપન્થી અને સમયસારીઆ નામના મત નીક-
 ન્યાં હતા. પ્રતિભોત્યાપક અને કડવા પન્થ વગેરે મતો
 તે વખતમાં વિદ્યમાન હતા. તપાગચ્છના આચાર્યો
 ઘણું સાગરગચ્છના આચાર્યોની સાથે વિવાદમાં ઉત-
 રતા હતા. તે વખતની પૂર્વે લગભગમાં થયેલા શા-
 ન્તિદાસ શેઠ સાગરગચ્છના આચાર્યની સ્થાપના કરનાર
 મુખ્ય શ્રાવક હતા. વિજયદેવસૂરિની પાછળ થનાર
 શિષ્યોમાં આચાર્યને પદ્મે સ્થાપન કરવાની બાબતમાં મત-
 ભેદ પડ્યો. શ્રીસત્યવિજય પન્થાસે વિજયસિંહસૂરિની
 આજ્ઞા સ્વીકારી હતી, અને પાછળથી વિજયપ્રભસૂરિની

૧૯

આજ્ઞા સ્વીકારી હતી એમ કેટલાંક અનુમાનોથી અવ-
બોધાય છે. શ્રી પં. સત્યવિજયના નિર્વાણરાસમાં શ્રી વિજ-
યપ્રભસૂરિની આજ્ઞામાં તે હતા એમ લખ્યું છે. શ્રી ઉ૦
યશોવિજયજીએ અધ્યાત્મમતપરીક્ષા રચવાના સમયમાં
વિજયદેવસૂરિની આજ્ઞા ધારી હતી, અને પાછળથી
શ્રી વિજયસિંહસૂરિ તથા વિજયપ્રભસૂરિની આજ્ઞા
સ્વીકારી હતી.

તેમના વખતમાં જ્ઞાનનો ઉદય દેખાતો હતો, પણ
ક્રિયારૂપ ચારિત્ર માર્ગમાં શિથિ-
શ્રીમદ્દના વખતમાં લતા દેખાતી હતી. તેમણે સત્ય-
ધર્મની સ્થિતિ વિજય પન્ન્યાસની સાથે ક્રિયોદ્ધાર
કર્યો હતો એમ સાંભળવામાં આ-
વ્યું છે. પણ તેના ચોક્કસ પુરાવા હજી પ્રાપ્ત થયા નથી.
તેમણે પ્રથમ શ્રી સત્યવિજયજીનો તથા જ્ઞાનવિમલજીનો
પક્ષ લેઈ ઉત્કૃષ્ટાચાર માર્ગની પરિપક્વ કરી હતી, અને
તેથી આચાર્યને પણ ઘણું વેઠવું પડ્યું હતું એમ કેટ-
લીક ઠહોણીઓથી જાણવામાં આવ્યું છે. શ્રીવિજયપ્રભ-

૨૦

સૂરિએ કેટલાકના આગ્રહથી ઉં યશોવિજયજીની પંડિ-
તાઇને અવલોકી તેમને ઉપાધ્યાય પદવી આપી હતી.
તેમને કઈ સાક્ષમાં ઉપાધ્યાય પદવી આપી તે ચોક્કસ
જણાતું નથી.

એક સમયે શ્રીમદ્ ઉં યશોવિજયજી પાટણથી
વિહાર કરી અમદાવાદમાં આવ્યા તે
ઉં શ્રીયશોવિજયજીની વખતે, અમદાવાદમાં માનવિજયજી
વ્યાખ્યાનકળા અને ઉપાધ્યાયનું વ્યાખ્યાન વખણાતું
ઉં માનવિજયની હતું. શ્રી યશોવિજય ઉપાધ્યાયના
વ્યાખ્યાનકળા. વ્યાખ્યાનના શ્રોતાઓ કરતાં ઉં
શ્રા માનવિજયના વ્યાખ્યાનમાં
શ્રોતાઓ પાંચ છ ગણા વધારે થતા હતા. ઉપાધ્યાય શ્રી
યશોવિજયજીના વ્યાખ્યાનમાં એક હજાર મનુષ્યો થતાં
હતાં અને ઉં શ્રીમાનવિજયજીના વ્યાખ્યાનમાં પાંચ છ
હજાર મનુષ્યો લેગા થતા હતા. શ્રી ઉં યશોવિજયજીનું
વ્યાખ્યાન દ્રવ્યાનુયોગની પ્રફુલ્લામય હોવાથી ઘણા-
ઓને ઘણું સૂક્ષ્મ પડતું હતું. તેમજ ઉં યશોવિજયજી

૨૧

કરતાં ઉપદેશ આપવાની શૈલી શ્રી માનવિજયજીની ઘણી આકર્ષક હતી. એક વખત ઉપાધ્યાયના મનમાં વિચાર આવ્યો કે શું મારા કરતાં ઉંમાનવિજયજી વધારે વિદ્વાન છે કે જેથી તેમની સલામાં ઘણા જૈનોની ઠઠ ભરાય છે, આ બાબતનો નિશ્ચય કરવાને તેઓ પોતે ઉં માનવિજયજીના વ્યાખ્યાનમાં ગયા. શ્રી ઉં માનવિજયજીએ તેમને બહુ માન આપી બેસાડયા, અને આવવાનું કારણ પુછ્યું. ઉપાધ્યાયે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો, શ્રીમાનવિજયજીએ કહ્યું કે હું તમારા જેટલો વિદ્વાન નથી તોપણ ઉપાધ્યાયના આગ્રહથી ઉંમાનવિજયજીએ વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું માનવિજયજીની ઔપદેશિક કળાથી ઉપાધ્યાય પ્રસન્ન થયા અને ઉં માનવિજયજીની પ્રશંસા કરી. આ કહેણી ઉપરથી ઉપાધ્યાયના હૃદયમાં ઉદારભાવ અને લઘુતા કેટલી હતી તે વાત વાંચકોના અભિપ્રાય ઉપર મૂકીએ છીએ. પ્રતિમા ઉત્પાપક હુંદકોના સામા તેમણે જબરી બાથ લીધી હતી અને તેમણે પ્રતિમાશતક વગેરે સંસ્કૃતગ્રંથોમાં પ્રતિ-

૨૨

માની સારી રીતે સ્થાપના કરી છે. ગુર્જર ભાષાના સાહાત્રણ્યે ગાથાના સ્તવનમાં તેમજ એક સજ્જન્યમાં પ્રતિમા માનવાના આગમોના ઉલ્લેખો દર્શાવ્યા છે. તે વખતમાં પ્રવર્તતા યતિયોના શિથિલાચારનું ખંડન કરવાનેમાટે તેમણે જખરી ખાથ ભીડી હતી, તેથી યતિયોએ તેમને અમદાવાદના એક ઉપાશ્રયમાં ગોંધી રાખ્યા હતા. આવી કિંવદન્તીમાં કેટલો સાર છે તે વાંચકો વિચારી લેશે. તેઓ એક વખત ગોધાએગયા હતા, ત્યાં તેમણે સમુદ્ર દેખ્યો. સમુદ્ર અને વહાણ દેખીને તેમના મનમાં સમુદ્ર વહાણ સંવાદ રચવાનું સ્ફુરી આવ્યાથી સમુદ્ર વહાણ સંવાદ નામનો વિનોદમય ગ્રન્થ ગુર્જર ભાષામાં રચ્યો. તેમણે લીંબડીના રહીશ દોશી મેઘજી વગેરેને ગુર્જર ભાષામાં પ્રતિબોધ દેવાના માટે વીરસ્તુતિ હુંડીરૂપ, ૧૫૦ ગાથાનું સ્તવન ખનાવ્યું હતું.

અનેક મતવાદીઓની શંકાઓનું સમાધાન થાય તેવું ગુર્જર ભાષામાં સાહાત્રણ્યે ગાથાનું સ્તવન ખના-

૨૩

વ્યું. તેમજ શ્રી સીમંધરપ્રભુને સ્તુતિ કરીને એકાન્ત વ્યવહાર અને એકાન્ત નિશ્ચય મતવાળા યતિયો વગેરેને ગુર્જર ભાષામાં, પ્રતિબોધ દેવામાટે સવાસો ગાથાનું સ્તવન બનાવ્યું. તે સ્તવનોપર પં૦ પદ્મવિજયજીએ ટપો પૂરેલો છે. સાડાત્રણસેં ગાથાના સ્તવનપર જ્ઞાન-વિમળસૂરિએ ટપો પૂર્યો છે. એક લહીયાના મુખથી સાંભળવામાં આવ્યું છે કે અમદાવાદમાં વિમળના ઉપાશ્રયમાં જ્ઞાનવિમળસૂરિએ તેમના અન્થોપર પૂરેલા ટપાના સુડતાલીસ અન્થ છે. આ વાતમાં પરિપૂર્ણ સત્યતા લાગતી નથી.

શ્રી સત્યવિજય પન્ન્યાસની સાથે તેમણે ઉપદેશ-વડે ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો એમ કિંવદન્તીથી જાણવામાં આવ્યું છે. તેમના ઉપર હુંડકો તથા શિથિલ યતિયો દ્વેષ કરતા હતા અને યતિયો તરફથી ઘણી ઉપાધિ થતી હતી.

ઉપાધ્યાયના સ્તવન વગેરે ગુર્જર ભાષાના અન્થોનો ફેલાવો દેખીને કેટલાક ઇર્ષ્યાળુ યતિયો તથા સ્થા-

૨૪

નકવાસીઓ કહેવા લાગ્યા કે ઉપાધ્યાય તો રાસડા
જેડી જાણે છે. ઈર્ષ્યાળુઓનાં આવાં વચનોથી શ્રી ઉ-
પાધ્યાયે દ્રઙ્ગુણપર્યાયનો રાસ ધનાવીને પોતાની અ-
પૂર્વ વિદ્વત્તા દેખાડી.

એક વખત તેઓ ગુરૂની સાથે અમદાવાદમાં
પ્રતિક્રમણ કરતા હતા. શ્રાવકોએ ભગવતી સૂત્રની
સંજ્ઞય સાંભળાવવાને માટે ઉપાધ્યાયને આદેશ આ-
પવા ગુરૂને વિરૂપિ કરી. ઉપાધ્યાયને ભગવતીની
સંજ્ઞય આવડતી નહોતી, તેથી મૌન રહ્યા. શ્રાવ-
કોએ સ્થૂલ બુદ્ધિથી ઉપાધ્યાયને કહ્યું કે તમે કાશીમાં
જઈને શું ભણી આવ્યા ? બીજા દિવસે ઉપાધ્યાયે,
ભગવતી સૂત્રને ધરાધર અવલોકીને, પ્રતિક્રમણ વખતે
સંજ્ઞય કહેવાની આજ્ઞા માગી અને ભગવતીની સંજ્ઞય
શરૂ કરી. ઘણા વખત થયો, તે પછુ સંજ્ઞયનો
પાર આવ્યો નહિ. શ્રાવકો અકળાવવા લાગ્યા, અને
કહેવા લાગ્યા કે સંજ્ઞય કેટલી મોટી છે. ઉપાધ્યાયે
જવાબ આપ્યો કે કાશીના અભ્યાસના મશકરી જેટલી
મોટી છે.

૨૫

અમઠાવાઢથી વિહાર કરતા કરતા ઉપાધ્યાય શ્રી
 ખંભાત ખંઢરમાં પધાર્યા. ખંભાત
 ખંભાતમાં વાઢવિવાઢ. ખંઢરમાં ઉપાધ્યાયનું બહુ સન્માન
 થયું. તે વખતે ખંભાત નગરની
 વ્યાપારઢિકના યોગે પૂર્ણ ચઢતી હતી. ઉપાધ્યાયે
 વ્યાખ્યાન વાંચીને સમાપ્ત કર્યું. એવામાં તેમના અ-
 ઢ્યાપક ગુરૂ કાશીથી આવી પહોંચ્યા. ઉપાધ્યાયે
 તેમને સત્કાર કર્યો અને કરાવ્યો; ખંભાતના શ્રાવ-
 કોએ સીત્તેર હજાર રૂપૈયા ગુરૂઢક્ષિણુ તરીકે પ્રાઢ્ણ
 પંડિતને આપ્યા. ભાષાના વિઢા ગુરૂ તે પ્રાઢ્ણ હતા,
 પણ તે ઢર્મગુરૂ નહોતા. સાધુઓના અને શ્રાવકોના
 ઢર્મગુરૂ તે સાધુઓ હોય છે. ખંભાતમાં તે વખ-
 તમાં પ્રાઢ્ણ પંડિતો ઢણુ હતા. તેઓ સંપ કરીને
 ઉપાધ્યાયની સાથે વાઢ કરવાને આવ્યા, અસુક વર્ગના
 અક્ષરો વિના કોઢ અક્ષરો ચર્ચામાં યોલવા નહિ એવી
 વ્યવસ્થા કરીને વિવાઢ આરંભ્યો. તેમાં પ્રાઢ્ણોથી
 યોલ્લી શકાયું નહિ. અન્તે પ્રાઢ્ણોના કહેવાથી ઉપા-

૨૬

ધ્યાયજીએ અમુક વર્ગોના શબ્દોદ્ધારા કેટલાક કલાક પર્યન્ત સંભાષણ કર્યું તેથી પ્રાદ્વણો ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા.

શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાય, ખંભાતથી વિહાર કરીને કાવી ગંધારની યાત્રા કરીને પાઠરા થઈ શ્રીમદ્નો છાણી ગામમાં છાણી ગયા. શ્રીમદ્ પડ્દર્શનના વિહાર. શાસ્ત્રોમાં મહા વિદ્વાન હતા. તેથી સર્વ ધર્મના વિદ્વાનોની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરતા હતા. તેઓ થાપનાચાર્યની ઠવણીના ચાર છેડે ચાર ધ્વજઓ રખાવતા હતા. તેનો સાર એ હતો કે ચારે દિશામાં કોઈપણ પંડિત હોય તો મારી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરે, અને જો શાસ્ત્રાર્થ કોઈ નહિ કરે તો ચારે દિશાના દેશોના પંડિતો જતાયા છે એમ નક્કી સમજવામાં આવતું. તે વખત છાણીમાં એક વૃદ્ધ શ્રાવિકા રહેતી હતી. તેણે ઘણા સિદ્ધાંતોનું શ્રવણ કર્યું હતું, અને તેની ધર્મચર્યાના પ્રશ્નના નિવેદામાં સલાહ લેવામાં આવતી હતી. પેલી વૃદ્ધ શ્રાવિકાએ ઉપાધ્યાયજીનું વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું, અને તે બહુ આ-

૨૭

નંદ પામી. વૃદ્ધ શ્રાવિકાના મનમાં એવો વિચાર
 આવ્યો કે ઉપાધ્યાયજી, જ્ઞાનના અહંકારથી ઠવણીમાં
 ધ્વજાઓ રખાવે છે તે રીવાજ ઠીક નથી. માટે તેને
 દૂર કરાવવો જોઈએ. આમ વિચારી ધીજી દિવસે તે
 ઉપાધ્યાયજીને વિધિપૂર્વક વંદન કરીને, પશ્ચાત્ તેમ-
 ની આજ્ઞા માર્ગીને પુછવા લાગી કે, ગૌતમસ્વામીની
 ઠવણીમાં કેટલી ધ્વજાઓ હશે? ઉપાધ્યાયજી વૃદ્ધ
 શ્રાવિકાનો પુછવાનો ભાવાર્થ સમજી ગયા અને ઠવ-
 ણીમાંથી ધ્વજાઓ દૂર કરાવી. આ કિંવદન્તીમાંથી
 સાર એટલો લેવાનો છે કે ઉપાધ્યાયજી સત્યનો સ્વીકાર
 કરવામાં અને પોતાનું આચરણ અયોગ્ય હોય તેનો
 ત્યાગ કરવામાં કેટલા ઉદમશીલ હતા તે આટલા
 દાખલાથી દેખાઈ આવે છે; છાણીથી વડોદરા, મીયા-
 ગામ અને ભરૂચ થઈ તેઓએ સુરત અને રાંદેર સુધી
 વિહાર કર્યો હતો. વીસમા મુનિ

શ્રીમદ્દનો જુદા જુદા સુવ્રત સ્વામીનું સ્તવન તેમજ
 સ્થળે વિહાર. ભરૂચમાં બનાવ્યું હતું, એમ તે

૨૮

સ્તવનના ઉદ્ગારોથી માણસ પડે છે. સુરતમાં પન્ન્યાસ સત્યવિજયજી અને જ્ઞાનવિમળ સૂરિનો સમાગમ થયો હતો. તેમનો વિહાર, ઉપા-
 ક્ષાય વિનયવિજયની સાથે પણ થતો હતો. જ્ઞાન-
 વિમળસૂરિને તે વખતના તપાગચ્છના આચાર્યની
 સાથે સંબંધ નહોતો, અને તેઓ કેટલીક બાબતમાં
 આચાર્યથી બુદ્ધા વિચારના હતા. એમ કેટલીક કિંવ-
 દન્તીઓના આધારે લખવામાં આવે છે, કેટલાક યતિ-
 ઓના મુખથી સાંભળવા પ્રમાણે સત્યવિજયજીએ અને
 જ્ઞાનવિમળસૂરિએ સુરતમાં પીતવસ્ત્ર ધારણ કરવાનો અને
 ક્રિયા ઉદ્ધાર કરવાનો ઠરાવ કર્યો હતો, અને દેવતાનું
 આરાધન કરીને તેમણે પોતાનો માર્ગ ચલાવવામાં
 સહાય મેળવી હતી. ખીજી એક એવી કહેવત છે કે
 તે વખતમાં ઢુંઢીઆ સાધુઓની ણાદ્ય કયા, તપશ્ચર્યા
 વગેરે ક્રિયાઓથી ઘણા અસ જ્ઞેનો ઢુંઢક મતમાં દાખલ
 થવા લાગ્યા હતા અને મૂર્તિ માનવાવાળી જ્ઞેનોની સંખ્યા
 કમી થવા લાગી હતી. યતિઓમાં શિથિલાચાર વધવા

૨૯

લાગ્યો તેમજ પરસ્પર અદ્વેષાઈ બહુ વધવા લાગી અને તેઓ એક બીજાની નિન્દા કરીને પોતેજ પોતાની મેળે હલકા પડવા લાગ્યા, આથી ઢુંઢક સાધુઓ અરૂ શ્રાવકોની આગળ ઉપદેશ દેવામાં ફાવવા લાગ્યા; ત્યારે લીંબડી વગેરેના સંઘે અમહાવાહમાં શ્રી વિજયસિંહ-સૂરિની આગળ પોકાર કર્યો, તે વખતે શ્રીવિજયસિંહ સૂરિની પાસે અઢાર મોટા શિષ્યો હતા. યતિના વેષે ઢુંઢીયાઓને ઉપદેશ થઈ શકાશે નહિ એવું તે વખતમાં પ્રાયઃ કેટલાકના મનમાં આવ્યું. કારણ કે યતિઓએ પોતાની તે વખતમાં એ વેષે પ્રાયઃ શિથિલતા બતાવી હતી, તેથી ઢુંઢીયાઓના મનમાંથી ખૂરી છાપ ઉઠાવીને શુભ છાપ સ્થાપન કરવાનું શ્રી સત્યવિજય-જીના મનમાં જણાયું. આચાર્યે અઢાર શિષ્યોના સામું જોયું પણ કોઈની હિમ્મત ઢુંઢીયાઓની સાથે બાથ લીડીને સનાતન માર્ગની રક્ષા કરવાની જણાઈ નહિ, આ બીડું શ્રી સત્યવિજયજીએ ઝડપી લીધું, અને આચાર્યની આજ્ઞા માગીને પીતવસ્ત્ર ધારણ કરીને

૩૦

કિંચોદ્ધાર કર્યો, અને લીંબડી વગેરે ઠેકાણે ચોમાસું કરીને સ્થાનકવાસીઓને પુનઃ તપાગચ્છમાં લાવ્યા. શ્રી સત્યવિજયજીના આ કાર્યને ઉપાધ્યાયજીએ ટેકો આપ્યો હતો. એમ તેમણે લીંબડીમાં ચોમાસું કરીને પ્રથમ કહેલા શ્રાવકોને બોધ દેવાને પ્રતિમાનું સ્થાપન જ્યાં છે એવા સ્તવનથી સિદ્ધ થાય છે. સત્યવિજયજીને ઉપાધ્યાયે સહાય આપી હતી અને યતિયોનો શિથિલાચાર હઠાવવાને પુસ્તકો રચીને ઘણા ઉપદેશ દીધો હતો. કેટલાક કિંવદન્તીના આધારે શ્રી યશોવિજયજી અને શ્રી વિનયવિજયજી સુરત, રાંદેરમાં કાથીયાં વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં હતાં, અને પાછળથી દૂર કર્યાં હતાં એમ સાંભળવામાં આવે છે, પણ તેમણે પોતાના કેઈ અન્યમાં આ બાબતનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યો નથી, તેથી આ બાબતમાં કંઈ કહી શકાતું નથી. દશમતના સ્તવનમાં મત્ત કરી મેંતો પડતો મૂક્યો આ વાક્ય આવે છે. તેથી જો તે શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયનું કરેલું સિદ્ધ થતું હોય તો યતિયોના

૩૧

કહેવા પ્રમાણે તેમણે અમદાવાદમાં પીતવસ્ત્ર ત્યજીને પુનઃ શ્વેતવસ્ત્ર ધારણ કર્યું એ વાત સિદ્ધ થઈ શકે છે, અથવા તેઓના વિચારો શ્રી પૂજ્ય આચાર્યને પ્રથમ નહિ માનવાનો મત હોય અને પાછળથી તેમને માન્યા હોય તેથી મત કરીને પડતો મૂક્યો હોય એમ કહેવાયું હશે. યતિઓના કહેવા પ્રમાણે પીતવસ્ત્ર ત્યાગ્યાં ત્યારે તેમને ઉપાધ્યાય પદવી અમદાવાદમાં આપવામાં આવી હતી. કેટલાક ચોક્કસ પુરાવા વિના યતિઓની ચાલતી આવેલી વાત ઉપર વિશ્વાસ મૂકી શકાય તેમ જણાતું નથી. આવા મહા પુરૂષ સંબંધીમાં કેઈ પણ અભિપ્રાય બાંધતા પહેલાં બહુ વિચાર કરવાની જરૂર છે. કેટલાક મુનિરાજ વિદ્વાનો કહે છે કે ઉપાધ્યાયનું બનાવેલું દશ મતનું સ્તવન નથી. આ બાબતમાં તેઓ એટલું કહે છે કે ઉપાધ્યાયજી જેવા મહાસમર્થ જ્ઞાની પુરૂષ, ખરતર આદિ ગરબોનું ખંડન કરવા પ્રયત્ન કરે નહિ. ઢુંઢક અને દિગંબરના ખંડન વિના તેમના અન્ય ગ્રંથોમાં ખરતરારાદિ ગરબોના

૩૨

ખંડનનો ઇસારો જણાતો નથી, માટે કોઇ અન્ય વિદ્વાને આ સ્તવન બનાવીને તેમનું નામ લખ્યું હોય ? જ્ઞાની જાણે. ઉપાધ્યાયજીના વખતમાં પીતવસ્ત્રદ્વારા ક્રિયોદ્ધાર કરનાર પન્ન્યાસ સત્યવિજયજી હતા, પણ પન્ન્યાસને આચાર્યની આજ્ઞામાં રહેવું પડતું હતું. તપાગચ્છના આચાર્યોની આજ્ઞા પ્રમાણે વિહાર વગેરે થતો હતો. શ્રી પં. પદ્મવિજયજી, શ્રી પં. રૂપવિજયજી અને શ્રી પં. રત્નવિજયજી, પન્ન્યાસ પર્યન્ત પણ આ રીવાજ કેટલોક અંશે શરૂ હતો, એમ સાંભળવામાં આવે છે. શ્રી ઉપાધ્યાયજી પીતવસ્ત્ર ગ્રહણ કર્યા નહોતાં એમ કેટલાકનું માનવું છે. આ બાબતનો નિર્ણય કરવા માટે વિદ્વાનોએ મધ્યસ્થ થઈ ચર્ચા કરવી જોઈએ. અદારમાં સૈકામાં તપાગચ્છના ભાતુ સમાન શ્રી ઉપાધ્યાયજીએ દેશોદેશ ગામોગામ વિહાર કરીને જૈનધર્મની અપૂર્વ સેવા બજાવી છે. તેમની કલમમાં અપૂર્વ ધર્મ રસની ધારાનો પ્રવાહ વહે છે. આગમોના અનુસારે તેમનો ઉપદેશ હતો. કેટલાક દિગંબરીઓ

33

તરફથી એમ કહેવામાં આવતું હતું કે અમારામાં જેવો શુભચંદ્રાચાર્યકૃત જ્ઞાનાર્ણવ ગ્રંથ છે, તેવો શ્વેતાંબુ રમાં નથી. આ વાત શ્રી ઉપાધ્યાયજીના મનમાં ખુંચવાથી ઉપાધ્યાયજીએ જ્ઞાનાર્ણવ નામનો ગ્રંથ એવો સરસ બનાવ્યો કે જેથી દિગંબરીઓના જ્ઞાનાર્ણવ કરતાં તેમણે બનાવેલો જ્ઞાનાર્ણવ ઉત્તમ શોભાને ધારણ કરવા લાગ્યો, પણ શ્વેતાંબુર જૈનોના કમભાગ્યે હાલ તેનો પત્તો લાગતો નથી. જ્ઞાનાર્ણવ ગ્રંથ જોવાની સાક્ષીઓ તેમણે અન્ય ગ્રંથોમાં લખી છે. આ ગ્રંથની શોધ કરવાની ઘણી જરૂર છે. ઉપાધ્યાયજીના મનમાં જૈનધર્મની ઉન્નતિ કરવાની ઘણી ઇચ્છા હતી. એક કિંવદન્તીના આધારે અત્ર લખવામાં આવે છે કે

ઉપાધ્યાયજીના મનમાં આનન્દ-શ્રીમદ્દનો આનન્દધનજી ધનજીની મુલાકાત લેવાની ઇચ્છા સાથે સમાગમ. થઈ. આજુની યાત્રા કરીને તેઓ તેટલામાં આનન્દધનજીની શોધ કરવા લાગ્યા. આનન્દધનજી સાધુના વેષે હતા. ઉપા-

3

૩૪

ધ્યાયજીએ શોધ કરાવી તેમાં તે સફળતા પામ્યા. આપુની પાસેના ગામમાં એક વખત ઉપાધ્યાયજી કેટલાક યતિઓની અને શ્રાવકોની આગળ અધ્યાત્મની પ્રરૂપણા કરતા હતા. તે વાતની ખાનગીમાં આનન્દ-ધનજીને ખબર પડતાં તેઓ ગુપચુપ આવીને શ્રોતા વર્ગની પાછળ બેઠા. ઉપાધ્યાયજીનું અધ્યાત્મ વ્યાખ્યાન સાંભળીને સભાએ મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી, પણ પેલા મહાત્માએ ગૌન ધારણ કરેલું દેખીને ઉપાધ્યાયજીની તેમના તરફ દષ્ટિ ગઈ. તેણે મારા વ્યાખ્યાનની પ્રસન્નતા કેમ ન જણાવી ? એવો ઉપાધ્યાયજીના મનમાં વિચાર આવ્યો. ઉપાધ્યાયજીના કહેવાથી તેજ ગાથાનો અધ્યાત્મ અનુભવ, પેલા મહાત્માએ પ્રરૂપ્યો તેથી ઉપાધ્યાયનું મન ખુશ થયું, અને જાણ્યું કે અધ્યાત્મજ્ઞાનરસમાં ઝીલનાર આનન્દધન વિના આવો ઉત્તમ અનુભવ અર્થ કોઈ કરી શકે નહિ, તેથી તેમને વધુ પુરુષા કરતાં તેજ પ્રસન્ન વહનવાળા આનન્દધનજી છે એમ ઉપાધ્યાયના મનમાં વિશ્વસ થવાથી

૩૫

તેમનો ખહુ સત્કાર કર્યો, અને તેમની અષ્ટપદી બનાવી. કેટલાકે શ્રીઆનન્દધનની નિન્દા કરતા હતા, અને આનન્દધનનાં છિદ્ર દેખતા હતા, તે વાત ઉપાધ્યાયે સાંભળી હતી. તેથી અષ્ટપદી વાક્યોવડે તેમણે પોતાનો ગુણાનુરાગ દેખાડ્યો. શ્રીમદ્ આનન્દધનજીએ પણ શ્રી ઉપાધ્યાયજીના ગુણાનુરાગની અષ્ટપદી તે વખતે બનાવી હતી જેમ સાંભળવામાં આવ્યું છે. કેટલાક વખતના સહવાસથી આનન્દધનજીની પાસેથી શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયે અધ્યાત્મજ્ઞાન સંબંધી પોતાના અનુભવની વૃદ્ધિ કરી, અને ત્યારથી તેમણે સમાધિશતક, અધ્યાત્મસાર, જ્ઞાનસાર, જશવિલાસ વગેરે ગ્રંથોમાં અધ્યાત્મજ્ઞાનની અપૂર્વ ભાવનાઓ લખી. શ્રીમદ્ આનન્દધનજી પાસે જઈ કેટલાક શ્રાવકો હાલ ખરો ધર્મોપદેશ્ટા કોણ છે ? તે સંબંધી પ્રશ્નો પુછતા હતા, અને કોની પાસે ધર્મ વ્યાખ્યાન સાંભળવું ઇત્યાદિ પુછતા હતા. તેના ઉત્તરમાં શ્રીમદ્ આનન્દધનજી કહેતા હતા કે હાલમાં શ્વેતાંબર માર્ગમાં જૈનશાસનમાં શ્રીમદ્ યશોવિજયજી

૩૬

ગીતાર્થ છે અને તે જૈનાગમોના અનુસારે બોધ આપે છે, તેનું વ્યાખ્યાન સાંભળો અને તે ખરો ધર્મોપદેશ છે એમ માનો. હું તો સંત છું અને તે તો જૈનશાસનનો રક્ષક-ગીતાર્થ અને જૈનધર્મનો પ્રવર્તક મહા આત્માર્થી પુરૂષ છે. આનન્દધનજીનાં આવાં વચનોથી આનન્દધનજીની દશા અને તેમની ગુણાનુચય દષ્ટિ, અને જૈન શાસનના રક્ષક ઉપાધ્યાયજીની પરીક્ષા સંબંધી ઘણું શિખવાનું મળે છે.

એક વખતે કોઈ પ્રતિપક્ષી શ્રાવકે યશોવિજયજીને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે-સમકિતના સડસઠ બોલની સંભળ્ય તમે બનાવી છે, તેમાં વ્યવહાર પક્ષની ઘણી પુષ્ટિ છે. પટ્ટસ્થાનક સંબંધી વિશેષ વ્યાખ્યાન નથી માટે તે બાબતનો તમને ઘણો અનુભવ નથી એમ લાગે છે. ઉપાધ્યાયજીએ આ વાતના ઉત્તર તરીકે પટ્ટસ્થાનક ચોખાઈ નામનો ગુર્જર ભાષાનો ગ્રન્થ લખીને તેમાં ઘણો અનુભવ લખી દીધો, તેથી પેલા પ્રતિપક્ષી શ્રાવકનું મુખ ખંધ થયું. હાલના વિદ્વાનો પણ તેમના

૩૭

અન્યોનું અનુકરણ કરીને કેટલાક અન્યોને લાખવા પ્રયત્ન કરે છે. એવી દંતકથા સાંભળવામાં આવી છે તે નીચે મુજબ છે. શ્રીમદ્ યશોવિજયજીની નસોન-સમાં “સર્વીજીવ કર્મ શાસન રસી” એવી ભાવના વર્તતી હતી. આનન્દધનની પાસે સુવર્ણસિદ્ધિ છે એમ તેમણે જાણ્યું હતું. નથી તેમણે વિચાર કર્યો કે સિદ્ધિથી જૈનોનો ઉદ્ધય કરી શકાશે. ઘણા લોકોને જૈન ધર્મમાં લાવી શકાશે. મેડતા લગભગમાં આનન્દધનજી રહેતા હતા. ઉપાધ્યાયે બહુ સત્કારથી આનન્દધનજીને ગામમાં તેડાવ્યા, અને બહુ માનથી કહ્યું કે આપની પાસે સુવર્ણ સિદ્ધિ છે તેને લેવા મારી પ્રાર્થના છે. આનન્દધનજીએ આ અયોગ્ય પ્રાર્થના છે એમ કહી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. ઉપાધ્યાયજીના મનમાં જૈન શાસનનો ઉદ્ધય કરવાની તીવ્રેચ્છા વર્તતી હતી. તેમને કેટલાક દ્રેષીઓ પજવતા હતા અને તેમની નિન્દા કરતા હતા તેથી કેટલીક વખત ઉપાધ્યાયજીનામનમાં તેઓના માટે કષ્ટા પ્રગટ થતી હતી. આ આજ્ઞતના

૩૮

હિભરા તેઓ સંજ્ઞેશ્વર દર્શન કરવાને ગયા તે વખતે સંજ્ઞેશ્વરનું સ્તવન રચીને તેમાં કાઢયા છે. અધ્યાત્મ-જ્ઞાનની પ્રરૂપણા અને અધ્યાત્મકગ્રન્થો લખવાથી કેટલાક મૂઠ્ઠ દેષીઓ તેમની નિન્હા કરવા લાગ્યા. તે સંબંધીનો ઇશારો શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયે અધ્યાત્મસારના અન્તે કર્યો છે.

શ્રીમદે રચેલા ગ્રન્થો.

શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજીએ સંસ્કૃત ભાષામાં નીચે મુજબ ગ્રન્થો બનાવ્યા છે.

લભ્ય ગ્રન્થોઃ—

- ૧ અધ્યાત્મસાર
- ૨ અધ્યાત્મોપનિષત.
- ૩ અધ્યાત્મ મતખંડન સટિક.
- ૪ અધ્યાત્મ મતપરીક્ષા સટિક. શ્લો. ૪૦૦૦-સ્વોપજ.
- ૫ નયરહસ્ય.
- ૬ નયમહીપ.

૩૬

- ૭ નયોપદેશ. પ્રકરણ ન્યાયામૃત તરંગગિણી ટીકા સહિત.
- ૮ ન્યાયાલોક. શ્લો. ૬૨૦૦
- ૯ જૈન તર્કપરિભાષા. શ્લોક સંખ્યા. ૮૦૦
- ૧૦ જ્ઞાનબિન્દુ.
- ૧૧ ન્યાયખંડન ખાદ્ય (મહાવીરસ્તવન પ્રકરણ)
- ૧૨ માર્ગ પરિશુદ્ધિ.
- ૧૩ ઉપદેશ રહસ્યટીકા. (વૃત્તિ) શ્લો. ૩૭૦૦ સ્વોપજ્ઞ.
- ૧૪ વૈરાગ્ય કલ્પલતા. શ્લો. ૭૦૦૮
- ૧૫ ખત્રીશ ખત્રીશી સટીક. દ્વાત્રિંશદ્વાત્રિંશિકા. વૃત્તિ, ૮૦૧૦ સ્વોપજ્ઞ.
- ૧૬ જ્ઞાનસાર (અષ્ટક).
- ૧૭ દેવધર્મ પરીક્ષા વૃત્તિ. શ્લો. ૫૫૫૦ સ્વોપજ્ઞ.
- ૧૮ યતિ લક્ષણ સમ્મુચ્ચય.
- ૧૯ ગુરૂત્ત્વ નિર્ણય સટીક. (વૃત્તિ) શ્લો. ૬૮૭૧
- ૨૦ સમાચારી. પ્રકરણ વૃત્તિ. સ્વોપજ્ઞ.
- ૨૧ પ્રતિમા શતક સટીક, -સ્વોપજ્ઞ. શ્લો. ૬૦૦૦

૪૦

પુનર્મીયા ગમ્ભવાળાએ ૧૨૦૦ શ્લોકની લઘુ
ટીકા કરી છે.

૨૨ ભાષા રહસ્ય ટીકા સ્વોપજ્ઞ.

અન્યાચાર્યો કૃત ગ્રન્થોપર તેમણે કરેલી ટીકાઓ.

૨૩ શાસ્ત્ર વાર્તા સમુચ્ચયની ટીકા. (સ્યાદ્રાદકદંપ-
લતા.)

૨૪. કર્મ પ્રકૃતિ (કર્મપયડીની ટીકા.)

૨૫. પોડશક વૃત્તિ-શ્લોકો. ૩૦૦

૨૬. અષ્ટ સહસ્રી વિવરણ. (વૃત્તિ) (અં ડહેલાના
ઉપાશ્રયમાં)

અલભ્ય-દુર્લભ્ય ગ્રન્થો:—

૨૭ અધ્યાત્મોપદેશ.

૨૮ સ્યાદ્રાદ રહસ્ય.

૨૯ પ્રમાણ રહસ્ય.

૩૦ સિદ્ધાન્તતર્ક પરિષ્કાર.

૩૧ અનેકાન્તમત વ્યવસ્થા.

૩૨ પાતાંજલ યોગશાસ્ત્ર ચતુર્થ પાદવૃત્તિ.

૪૧

- ૩૩ આત્મખ્યાતિ.
- ૩૪ ચતુર્વિંશતિ જિન (અન્દ્ર) સ્તુતિ.
- ૩૫ જ્ઞાનાર્થવ.
- ૩૬ વિચારગિન્દુ. શ્લોક. ૬૦૦
- ૩૭ ત્રિસૂત્ર્યાલોકવિધિ
- ૩૮ મંગલવાહ.
- ૩૯ શઠપ્રકરણ.
- ૪૦ જ્ઞાનસાર ચૂર્ણિ.
- ૪૧ છંદ ચૂડામણિ ટીકા.
- ૪૨ માર્ગશુદ્ધિ પૂર્વાર્ધ.
- ૪૩ લતાદ્રવ્ય.
- ૪૪ વિધિવાહ,
- ૪૫ તત્ત્વવિવેક.
- ૪૬ ક્ષેપના દષ્ટાન્તપર ગ્રન્થ. (કોડાયમાં એક પૃષ્ઠ છે) રહસ્યનામ અંકિત એકસો ને આઠ ગ્રન્થો લખ્યા છે.
- ૪૭ મુક્તાશુદ્ધિ. (આ ગ્રન્થ તે વૈરાગ્ય કલ્પલતાના

૪૨

પ્રથમના બે સ્તબક છે. એમ. આં સા. સૂ.
જણાવે છે.

૪૮ સ્તોત્રત્રય.

૧ સંખેશ્વર કાવ્ય. ૧૧૨. ખંભાત

૨ ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર કાવ્ય ૧૦૮ ખંભાત.

૩ સમીકા પાર્શ્વનાથ કા. ૯ ખંભાત.

સ્વહરતાક્ષરે લખેલ.

૪૯ પંચનિગ્રંથી પ્રકરણ ગાથા. ૧૦૫ (પં. આ.
સા. સૂં કોલેજ)

૫૦ ધૂર્તાખ્યાન. ગાથા ૪૮૪ કથા, ૪૪

૫૧ સ્યાદ્રાહ મંજુષા (સ્યાદ્રાહ મંજરી ઉપર) ય.
ઉપાધ્યાયે આ મંજુષા રચી છે. (કોડાયમાં
કંઈક પ્રાખ્ય).

૫૨. વિચાર સાર શ્લોક. ૨૮૫૦

૫૩. ધર્મ પરીક્ષા. શ્લોક. ૫૩૦૦ (હાનપટેલની
પોળ વિમલ ગચ્છલંડાર. પટારો ૨૧)

૫૪ અધ્યાત્મપરીક્ષા. શ્લોક. ૧૮૦૦ (?)

૪૩

- ૫૫ અધ્યાત્મ પરીક્ષા. શ્લોક. ૧૫૦૦(?)કામપટેલની
 યોગમાં ઉદ્યોત વિમલનો લંડાર)
- ૫૬ સંબોધ સિત્તરી ટીકા. શ્લોક. ૧૫૦
- શ્રીમદ્દે ગુજરાતી ભાષામાં રચેલા ગ્રન્થો.
- ૧ શ્રીપાલ રાજના રાસનો પાછલો ભાગ.
 - ૨ દ્વિગ્ણપટ ચોરાશી ખેલ.(કાશીથી આવતાં બનાવેલ).
 - ૩ જંબુ સ્વામીનો રાસ.
 - ૪ દ્રવ્યગુણ પર્યાયનો રાસ. શ્લોક. ૨૦૦૦(૧૪૦૦)(?)
 - ૫ સમાધિશતક.
 - ૬ સમતાશતક.
 - ૭ તત્ત્વાર્થ સૂત્રનો ટખો.
 - ૮ જ્ઞાનસારનો ટખો.
 - ૯ અધ્યાત્મમત પરીક્ષાનો ટખો.
 - ૧૦ જશવિલાસ. પદ (૭૫).
 - ૧૧ આનન્દધનજીની સ્તુતિરૂપ અષ્ટપદી.
 - ૧૨ સમ્યક્ શાસ્ત્ર વિચાર સારપત્ર.
 - ૧૩ વિચાર ખિન્દુ.

૪૪

સંજ્ઞાયો.

- ૧૪ અઠાર પાપસ્થાનકની સંજ્ઞાય.
 ૧૫ આઠ દુષ્ટિની સંજ્ઞાય.
 ૧૬ પ્રતિક્રમણુગર્ભ હેતુની સંજ્ઞાય.
 ૧૭ સમકિતના સડસઠ ધોલની સંજ્ઞાય.
 ૧૮ પાંચ કુચુરની સંજ્ઞાય.
 ૧૯ અગીઆર અંગની સંજ્ઞાય.
 ૨૦ પાંચ મહાવ્રત ભાવનાની સંજ્ઞાય.
 ૨૧ અમૃતવેલીની સંજ્ઞાય.
 ૨૨ સંયમશ્રેણિની સંજ્ઞાય.
 ૨૩ ચાર આહારની સંજ્ઞાય.

સ્તવનો.

- ૨૪ શ્રી સીમંધર સ્વામિનું સ્તુતિરૂપ ૩૫૦ ગાથાનું
સ્તવન.
 ૨૫ શ્રી વીરસ્તુતી હુંડીનું ૧૫૦ ગાથાનું સ્તવન.
 ૨૬ સવાસો ગાથાનું સ્તવન.
 ૨૭ નિશ્ચયવ્યવહારનું સ્તવન.

૪૫

૨૮ મૌન એકાદશીના દોઢસો કલ્યાણકર્મુ સ્તવન.

૨૯

૩૦

૩૧

} ત્રણ ચોવીશી.

૩૨ વિહરમાન જિનત્રીશી.

૩૩ ષટ્સ્થાનક ચોપાઈ.

૩૪ દશમતર્કુ સ્તવન.

૩૫ શઠમકરણનો ખાલાવખોધ.

૩૬ વિચારખિંદુનો ખાલાવખોધ.

૩૭ કુમતિખંડન સ્તવન.

૩૮ સુગુરૂની સજ્જાય.

૩૯ ચડતા પડતાની સજ્જાય.

૪૦ યતિધર્મ બત્રીશી. (જૈનકાવ્ય સંગ્રહમાં પૃષ્ઠ
૨૩૦ માં).

૪૧ સ્થાપના કલ્પની સજ્જાય. (બુદ્ધિપ્રલા માસિક
૧૯૬૫).

૪૨ સમુદ્રવહાણસંવાદ.

૪૩ પંચપરમેષ્ઠી ગીતા. (લજન પદ સંગ્રહ. ભાગ ૪).

૪૪ બ્રહ્મગીતા. (ભ. પ. સં. ૪.)

૪૫ સમ્યક્ત્વ ચોપાઈ.

૪૬ સીમંધર ચૈત્યવંદન (જૈનકાવ્યપ્રકાશ પાન, ૧
લીમશી માણુકે છપાવેલ).

૪૭ ઉપદેશમાળા [?]

એકંદરે શ્રીમદ્ યશોવિજયજીએ ન્યાયના વિષય

ઉપર ૧૦૮ ગ્રંથો લખ્યા છે એમ

શ્રીમદ્ જૈનકવિ છતાં

કહેવામાં આવેછે; અને ૨૦૦૦૦૦

ગુજરાતી સાહિત્યને

(બે લાખ) સ્ત્રોક ધનાવ્યા છે.

કેવી રીતે પોષ્યું.

શ્રીમદે ગુજરાતી ભાષામાં ગ્રંથો

લખીને ગુર્જર બંધુઓ ઉપર મોટો

ઉપકાર કર્યો છે. કોઈ એમ કહેશે કે તેમના ગ્રંથો

જૈનધર્મને લગતા છે; તો આના ઉત્તરમાં કહેવું

૫૩શે કે પ્રેમાનન્દના ગ્રંથો જેમ વૈષ્ણવધર્મ વા હિન્દુ

ધર્મને લગતા હતા તોપણ ગુર્જરભાષાના પોષક છે.

તેમ શ્રીમદ્ યશોવિજયજીના ગ્રંથો પણ જૈન ધર્મને

૪૭

લગતા છે તોપણ ગુર્જર ભાષાના પોષક છે. જન કવિઓના ગુર્જર ભાષાપોષક ગ્રંથોમાં પ્રાકૃત માગધી શબ્દો આવી જાય છે તેનું કારણ એ છે કે જૈન સાક્ષર મુનિઓને સંસ્કૃત ભાષા અને માગધી ભાષાનો અભ્યાસ કરવો પડે છે. માગધી ભાષા કે જેને પ્રાયઃ પ્રાકૃત ભાષા કહેવામાં આવે છે તેમાં જૈનાચાર્યોએ હજારો ગ્રંથો લખેલા છે, તેથી પ્રાકૃત ભાષાના શબ્દો પ્રસંગોપાત્ત આવી જાય એ બનવા યોગ્ય છે. અસલની પ્રચલિત ભાષા પ્રાકૃત ગણાય છે. ગુજરાતી ભાષા પણ વસ્તુતઃ પ્રાકૃતભાષા જ ગણી શકાય છે. વડોદરાના કવિ પ્રેમાનન્દની સાથે શ્રીમદ્ યશોવિજયજીની મુલાકાત થઈ હશે કે કેમ ? તે નક્કી કહી શકાતું નથી. વડોદરામાં કવિરાજ પ્રેમાનન્દનું શરીર ઇષ્ટયું, અને ઠલોઈમાં વૈષ્ણવીય કવિ દયારામ અને જૈનસાક્ષર કવિરાજ ઉ૦ શ્રીમદ્ યશોવિજયજીનો દેહોત્સર્ગ થયો. આ ત્રણ કવિ માટે વડોદરા અને ઠલોઈ ગામ સહાકાળ ગુજરાતી સાક્ષરોને સ્મરણીય રહેશે.

૪૮

શ્રીમદ્ ઉ૦ યશોવિજયજીએ દેવની સ્તુતિ કરીને
 લક્ષિત માર્ગની પુષ્ટિ કરી છે.
 શ્રીમદ્નો લક્ષિત પ્રેમ. લક્ષિતના વિષયમાં યશોવિજયજી
 અપૂર્વ પ્રેમથી પરમાત્માની સ્તુતિ
 કરે છે. તેમનું હૃદય લક્ષિતરસથી ઉભરાઈ જાય છે.
 તે નીચેના સ્તવન કાવ્યોથી માલુમ પડશે:--

અજિતનાથ સ્તવન.

અજિત જિણુંદશું પ્રીતડી, મુજ ન ગમે હો પીળનો
 સંગ કે,
 માલતી કુલે મોહીઓ, કિમ બેસે હો બાવલતરૂ
 ભુંગ કે. અજિત૦ ૧
 ગંગા જળમાં જે રચ્યા, કિમ છિલ્લર હો રતિ પામે
 મરાલ કે;
 સરોવર જલધર જલ વિના, નવિ ચાહે હો જગ
 ચાતક બાળ કે. અજિત૦ ૨
 રાકિલકલ કૂંજિત કરે, પામી મંજરી હો પંજરી
 સહકાર કે;

૪૯

આછાં તરૂવર નવિ ગમે, ગિરૂઆ શું હો હોએ ગુણનો
પ્યાર કે. અભૂત૦ ૩

કમલિની દિનકર કર ગ્રહે, વળી કુમુદિની હો ધરે
ચંદ્રશું પ્રીત કે;

ગોરી ગિરીશ ગિરિધર વિના, નવિ ચાહે હો કમલા
નિજ ચિત્ત કે. અભૂત૦ ૪

તિમ પ્રભુશું મુજ મન રમ્યું, ખીન્નશું હો નવી
આવે દાય કે;

શ્રી નયવિજય સુગુરૂતણો, વાચક જશ હો નિત નિત
ગુણુ ગાય કે. અભૂત૦ ૫

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી પોતાના પ્રેમી તરીકે અ-
ભૂતનાથને સ્વીકારીને પ્રેમીના સંબંધમાં યોગ્ય દષ્ટા-
ન્તો આપીને પોતાની પ્રીતિ શ્રી પ્રભુ ઉપર પૂર્ણ છે
તેને હૃદયોદ્ગારથી જણાવે છે. પ્રેમાનન્દ કવિના સમા-
નકાલીન આ જૈન કવિરાજની ગુર્જરભાષા સરળ
અને રમ્ય છે. તેમના શબ્દોમાં પ્રભુપ્રત્યેનો પ્રેમ
અંબકી ઉઠે છે. પ્રભુપર પ્રેમી બનેલા આ મૂહાપુરૂષ

૪

૫૦

પોતાના હૃદયને પ્રેમ ઉભરાથી શબ્દો દ્વારા ખાલી કરીને પ્રભુની ભક્તિમાં ગુલતાન બને છે, અને અન્યોને તત્પ્રતિ આકર્ષે છે.

શ્રીમદ્ કવિરાજ, પ્રભુની સાથે પ્રેમથી પરોક્ષ દશામાં સંબંધ બાંધીને પ્રભુનું રમરણુ કરે છે. પ્રભુની વિરહ દશામાં પ્રભુની પ્રાપ્તિને અર્થે પોતાના પ્રેમનો શબ્દોદ્વારા અપૂર્વરસ પ્રગટાવતા છતા નીચેના સ્તવનમાં આ પ્રમાણે કહે છે:--

પદ્મપ્રભુ સ્તવન.

પદ્મ પ્રભુ જિન જઈ અલગા રહ્યા,
જિહાંથી નાવે લેખેાળ;
કાગલને મસિ તિહાં નવિ સંપજે,
ન ચલે વાટ વિશેષેાળ;
સુગુણ સનેહારે કદીય ન વિસરે. ૧
ઇહાંથી તિહાં જઈ કોઈ આવે નહિ,
જેહ કહે સંદેશેાળ,
જેહનું મિલનું રે દોહિલું તેહનું,

૫૧

નેહ તે આપ કિલેસોલ. સુગુણ. ૨

વીતરાગશું રે રાગ તે એક પખો,
કીજે કવણુ પ્રકારોલ;

ઘોડો દોડેરે સાહિબ કાજમાં,
મન નાણે અસવારોલ.

સુગુણ. ૩

સાચી ભક્તિરે ભાવન રસ કહ્યો,
રસ હોય તિહાં હોય રીઝેલ;

હોડા હોડેરે ખેહુ રસ રીઝથી,
મનના મનોરથ સીજેલ.

સુગુણ. ૪

પણુ ગુણવંતારે ગોઠે ગાલએ,
મોટા તે વિશ્રામોલ;

વાચક જશ કહે એહજ આશરે,
સુખ લહું ઠામો ઠામલ.

સુગુણ. ૫

પ્રભુના વિરહે પરોક્ષદશામાં પ્રેમના સંબંધથી જે જે
પ્રભુને મળવાના ઉપાયો સુઝે છે તેનો વિચાર કરીને તથા
પાછા તેનો નિર્ણય કરીને કહે છે કે તમારી પાસે કોઈ આવી
શકે તેમ નથી. હે સુગુણ સ્નેહી ! તમો એક ઘડી માત્ર પણ

પર

વિસરતા નથી. હે વીતરાગ ! હું તમારી સાથે રાગ કરું છું, પણ આપ વીતરાગ હોવાથી મારા પ્રેમની કોણ કિંમત આંકી શકે? ઘોડો સ્વામીના કાર્ય માટે બહુ દોડે પણ સ્વામીના મનમાં તો તે બાબતનો વિચાર પણ ન હોય, તેમ તમારા ઉપર હું અત્યંત પ્રેમ ધારણ કરું છું અને તમારા તો હીસાબમાં ન હોઉં તો ? કેમ એવી એક પક્ષવાળી પ્રીતિ તબી શકે ? બે રસીલા હોય તો પ્રેમરસથી રીઝ પેદા થાય. આપ અનેક ગુણના સંકાર છો અને મોટા એવા વિશ્રામભૂત છો. ઉપાધ્યાય કહે છે કે હે પ્રભુ ! તમારો આશ્રય પામીને હું ઠામોઠામ સુખ લહીશ. આપના વિના મારે કોઈ અન્ય વિશ્રામો નથી, ઇત્યાદિ કહી તેઓ અપૂર્વ ભક્તિભાવને પ્રગટ કરે છે.

ઉપાધ્યાયજીનું મન ભક્તિ અને પ્રેમથી લદ્દબદ્દ બની ગયું હતું. ભક્તિ એ પરમાત્માને મેળવવાનો અપૂર્વ માર્ગ છે. જ્યારે પ્રભુને મહાન માનવામાં આવે છે ત્યારે તેમના પ્રતિ પૂજ્યભાવ પ્રગટ થાય છે. પ્રેમભક્તિના

૫૩

ઉદ્ધારો ખરેખર પરાભાષારૂપ હોવાથી ભક્તિના આ-
 ધીન ભગવાન એવું જે કથવામાં આવે છે તે અક્ષ-
 રેઅક્ષર સત્ય ઠરે છે. પરાભાષાથી ઉઠતા ભક્તિના
 શબ્દોમાં એવી શક્તિ હોય છે કે તે ભક્તિના વિ-
 ચારોને ફેલાવીને અપૂર્વ આનન્દ રસ પ્રગટાવી શકે
 છે. ભક્તિના રસમાં મસ્ત બનેલો ભક્ત, પ્રભુને
 પોતાના હૃદયમાં લાવી શકે છે. યોગીઓ પણ જે
 પ્રભુને હૃદયમાં લાવવા અસમર્થ બને છે તે કાર્યને
 ભક્ત સહેજે સાધી શકે છે. ભક્ત પોતાના હૃદયમાં
 ધ્યેય પ્રભુની મૂર્તિને ભક્તિ બળથી ખડી કરે છે,
 અને ત્રણ ભુવનના નાથને પોતાના અણુ જેવા હૃદયમાં
 અર્થાત્ ન્હાના હૃદયમાં સ્થાપન કરવા સમર્થ થાય
 છે, અને તેની શાખાશી ભક્તને મળે છે. ભક્તિની ધૂનમાં
 મસ્ત બનેલા ભક્તો પ્રભુની સાથે બાણે સાક્ષાત્ વાત
 કરતા હોય એવો તેઓની મનઃસૃષ્ટિનો દેખાવ અન્યોને
 આપે છે. આવી ઉત્તમ ભક્તિની ધૂનમાં સાત્ત્વિક આ-
 નન્દ રસનું આસ્વાદન કરીને શ્રીમદ્ યશોવિજયજી

૫૪

સુવિધિનાથના સ્તવનનાં ઉપરના વિચારોને મળતા
શબ્દોમાં પ્રભુને લક્ષિતના માહાત્મ્યથી હૃદયમાં ધ્યેય-
રૂપે પ્રગટ કરીને નીચે પ્રમાણે કથે છે.

સુવિધિનાથ સ્તવન.

લઘુ પણ હું તુમ મન નવિ માવુંરે,
જગગુરૂ તુંમને દીલમાં લાવુંરે,
કુણને એ દીજે શાખાશીરે,
કહો શ્રી સુવિધિ જીજ્ઞાસુ વિમાસીરે. લઘુ. ૧

મુજમન અણુમાંહે લક્ષિત છે ઝાઝીરે,
તેહ દરીનો તું છે માજીરે;
યોગી પણ જે વાત ન જાણીરે,
તે અચરિજ કુણથી હુઓ ટાણીરે. લઘુ. ૨

અથવા ચિરમાંહે અચિર ન માવેરે.
મોટો ગજ દરપણમાં આવેરે;
જેહને તેજે પુદ્ધિ પ્રકાશીરે,
તેહને દીજે એ શાખાશીરે. લઘુ. ૩

ઉર્ધ્વમૂલ તરૂવર અધ શાખારે,

૫૫

છંદપુરાણે એહવી છે ભાષારે.

અચરિજ વાલે અચરિજ કીધું રે,

ભગતે સેવક કારજ સિદ્ધયું રે.

લઘુ. ૪

લાડ કરી જે બાલક ખોલેરે,

માતપિતા મન અમિંયને તોલેરે;

શ્રી નયવિજય વિબુધનો શિશોરે,

જશ કહે એમ જાણો જગદીશોરે.

લઘુ. ૫

સુવિધિનાથના સ્તવનમાં ભક્તિનું આકર્ષણ અને ભક્તિરસથી ભક્તનાં કાર્યની સિદ્ધિનો અપૂર્વ ભાવ દેખવામાં આવે છે. ધ્યેય પ્રભુને ધ્યાનમાં ધારીને ભક્તમહાત્મા પોતાના સહજનનદને લોકતા અને છે. ભક્તિમય શબ્દોના આન્દોલનોથી જગત્માં ભક્તિના વિચારોથી વૃદ્ધિ થાય છે, અને તેથી દુનિયાના લોકોને પ્રભુની ભક્તિનો અપૂર્વ લાભ સંપ્રાપ્ત થાય છે. ભક્તની પરાભાષાથી જે ભક્તિના ઉદ્ગારો નીકળ્યા હોય છે તે શબ્દદ્વારા ઉદ્ગારોને જાણવાથી અન્ય મનુષ્યોના હૃદયમાં પણ તેવા પ્રકારનો આનન્દ ખીલી ઉઠે છે.

૫૬

ભક્ત ખરેખર ભક્તિની ધૂનમાં ચઢી જઈને કપટાદિ દોષોનો સત્વર નાશ કરીને પોતાના હૃદયને ચન્દ્રની પેઠે નિર્મળ બનાવે છે, અને તે પ્રભુની આગળ ન્હાના આળક જેવો બની જઈને પોતાના મનમાં જે જે આવે છે તે પ્રભુને કહે છે. શ્રીમદ્ આવી ભક્તિના પરિણામમાં પ્રભુના આળક બની ગયા છે અને પોતાના હૃદયની શુદ્ધતા કરીને તેમાંથી અપૂર્વ ભક્તિ રસના ઝરાને વહેવરાવીને આત્માની શીતલતાને પ્રાપ્ત કરે છે. શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી પોતેજ ભક્તિના પાત્ર ભક્તરૂપ પોતે બનીને પોતાના હૃદયના ઉભરાઓ બહાર કાઢીને ભક્ત કવિના ખરા નામને દીપાવીને અન્યોને અનુકરણીય બને છે. શ્રીમદ્ શુદ્ધ ભક્તિરસના રસીલા થઈને પરમાત્માની સ્તુતિ કરીને પ્રભુને ઐમ કહે છે કે હે પ્રભુ !! તમોએ મારા ઉપર કંઈ કામણુ કર્યું છે કે જેથી માંહ મન આપના ઉપર લાગી રહ્યું છે. પ્રભુના ઉપર પોતે કામણુ કરવાનું કહીને ઐમ પ્રકાશે છે કે.—હું પણ ભક્તિના કામણુથી તમને મારા હૃદયરૂપ ઘરમાં

૫૭

રાખીશ. મારા મનરૂપ વૈકુંઠમાં અકુંઠિત એવી ભક્તિ-
વડે તમે સ્થિર થઈને રહેશો, એમ શ્રીમદ્ નીચેના
સ્તવનમાં જણાવે છે: તથાચં

વાસુપૂજ્યસ્તવન.

સ્વામી તુમે કાંઈ કામણ કીધું,

ચિત્તકું અમારૂં ચોરી લીધું;

અમે પણ તુમશું કામણ કરશું,

ભક્તિ ગ્રહી મન ધરમાં ધરશું;

સાહેબા વાસુપૂજ્ય જીવુંદા,

મોહના વાસુપૂજ્ય જીવુંદા.

સા. ૧

મન ધરમાં ધરીઆ ધર શોભા,

દેખત નિત્ય રહેશો ધિર થોભા;

મન વૈકુંઠ અકુંઠિત ભકતે,

યોગી ભાંખે અનુભવ ચુકતે.

સા. ૨

કલેશે વાસિત મન સંસાર,

કલેશ રહિત મન તે ભવપાર;

જો વિશુદ્ધ મન ધર તુમે આળ્યા,

૫૮

પ્રભુ તો અમે નવનિધિ ઋદ્ધિ પાળ્યા. સા. ૩

સાતરાજ અલગા જઈ ખેઠા,

પણ લકતેં અમ મનમાંહિ પેઠા;

અલગાને વલગ્યા જે રહેવું,

તે ભાણા ખડખડ દુઃખ સહેવું.

સા. ૪

ધ્યાયક ધ્યેય ધ્યાન ગુણ એકે,

લેહ છેદ કરશું હવે ટેકે;

ખીર નીરપરે તુમશું મલશું,

વાચક જશ કહે હેજે હલશું.

સા. ૫

ઉપાધ્યાયજી કથે છે કે કલેશવડે વાસિત થએલું
મન તેજ સંસાર છે. રાગ અને દ્વેષાદિ દોષથી મન
જ્યારે મુક્ત થાય છે ત્યારે આત્મા, લવનો પાર પામે
છે. જ્યાંસુધી મનમાં ક્રોધ, ઇર્ષ્યા, નિન્દા, હિંસાવૃત્તિ,
લોભ, કપટ, અહંકાર અને નિન્દા આદિ દોષો હોય
છે, ત્યાં સુધી બાહ્યના ગમે તેવા ક્રિયા વિગેરેના
આડંબરથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. મનમાં
ઉત્પન્ન થતી વિષય વાસનાઓને હટાવ્યા વિના પ્રભુની

૫૯

લક્ષિત કરી શકાતી નથી. પ્રભુની આજ્ઞા છે કે મારા પર પ્રેમ જે ધારણ કરતા હોવ તો મનમાં ઉત્પન્ન થનાર રાગાદિક દોષોને જડ મૂળમાંથી દૂર કરો!! એજ ખરી લક્ષિત છે. આવી ખરી લક્ષિત વિના સ્વાર્થ-સાધક ઢાંગી લક્ષ્તોની ઢાંગીલક્ષિત, સંસાર વધારનારી છે એમ અવબોધવું. મનની શુદ્ધિ કર્યા વિના પ્રભુને હૃદયમાં ધ્યેયરૂપે ધારી શકાતા નથી. સર્વ કામનાઓનો ત્યાગ કરીને જેઓ પોતાના હૃદયને શુદ્ધ બનાવે છે અને અધિકારપરત્વે ક્રિયા માર્ગમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, તેઓ પ્રભુને વિશુદ્ધ મનમાં લાવવાને સમર્થ થાય છે. એમ શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયે અત્ર ગૂઢ રહસ્ય દર્શાવ્યું છે. વિશુદ્ધ મનમાં પ્રભુ આવવાથી આત્મામાં નવનિધિની ઋદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે. ક્ષાયિકભાવની જ્ઞાનાદિક નવ લબ્ધિઓને નવનિધિની ઋદ્ધિ જૈન પરિભાષાવડે કહેવામાં આવે છે. શ્રીમદ્ કથે છે કે હે પ્રભો! તમે સાત રાજ ઉંચા જઈને બેઠા છો તોપણ તમે લક્ષિતાના યોગે લક્ષ્તાનાં મનમાં બેઠા છો એમાં કંઈ

૬૦

આશ્ચર્ય નથી. ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાનનું ઐક્ય થતાં હે પ્રભો ! અમો આત્માથી કર્મને લિન્ન કરીને અર્થાત્ તે કર્મ લિન્ન છે એવો ઉપયોગ લાવીને કર્મનો છેદ કરીશું, અને સકલ કર્મનો ક્ષય કરીને હે પ્રભો !! ક્ષીરમાં નીર જેમ મળી જાય છે તેમ અમો પણ સિદ્ધ સ્થાનમાં તમારી સાથે મળી જઈશું. આત્માને પરમાત્મ સ્વરૂપ કરીને તમો જ્યાં સિદ્ધસ્થાનમાં છો ત્યાં આવીને હું પણ તમને મળીશ. એમ ઉપાધ્યાયજી પ્રેમલક્ષણા લક્ષિતના ઉભરાથી પ્રભુની સાથે જાણે વાતોજ કરતા હોય, એવી રીતે કથે છે. લક્ષિત રસમય સ્તવનાથી ઉપાધ્યાયના હૃદયપટમાં લક્ષિતદ્વારા પ્રભુનું ચિત્ર કેવું ચિતરાયું હતું તેનું જ્ઞાન વાચકોને થયા વિના રહેતું નથી. જૈન શૈલી પ્રમાણે અને પોતાના હૃદયોદ્ધાસથી લકત કવિએ શાંતિનાથના સ્તવનમાં પ્રભુને ભેટવાની જે ભાવના ભાવી છે તે અહ્ભુત છે. પ્રભુને ભેટવા માટે જે શબ્દો દ્વારા હૃદયોદ્ગારો ઠાઠયા છે તેનું સૂક્ષ્મ મનન કરીને તેમાં ઉંડા ઉતરીને સ્તવનનો

૬૧

પ્રદેશ અવલોકીએછીએ તેા તેની અપૂર્વ રમણીયતા દેખાય છે. શ્રીશાન્તિનાથના સ્તવનમાં તેમણે પ્રભુને લે-
 ટવાના અર્થાત્ પ્રભુને મળવાના સંબંધમાં પોતાના વિચારોને લકિતરૂપે વહેવરાવીને સમ્યક્ત્વાદિ ગુણો-
 વડે પ્રભુની પ્રાપ્તિ જણાવી છે, અને ધ્યાનવડે પ્રભુની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે. પ્રભુના ધ્યાનમાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનો સમાવેશ થાય છે એમ પણ દર્શાવ્યું છે. ધ્યાનની પરિણતિમાં ધ્યાતા પ્રભુના સ્વરૂપની સાથે એકમેક બની જાય છે, અને તેથી તે પ્રભુને સંપ્રાપ્ત કરે છે. અનુભવ દર્શનથી પરોક્ષદશામાં પ્રભુનું દર્શન કરવાને લકત સમર્થ બને છે. પ્રભુ ઉપર પ્રેમી બનેલો લકત ક્ષણેક્ષણે પ્રભુનું ધ્યાન ધરે છે, તેથી તે પ્રભુનું અફલુત રૂપ દેખી શકે છે, અર્થાત્ અનુભવી શકે છે. શ્રીમદ્ના સ્તવનથી તેઓએ પોતે એવો અનુભવ કર્યો છે, એવું મને પરોક્ષ દશામાં જણાય છે. એમ તેમના સ્તવન ઉપરથી માલુમ પડે છે. તે સ્તવન નીચે મુજબ છે.

૬૨

શાંતિનાથ સ્તવન.

- ધન દિન વેલા ધન ધરી તેહ,
 અચિરાનો નંદન જિનજી લેટશુંજી;
 લહીશુંરે સુખ દેખી સુખચંદ,
 વિરહ વ્યથાનાં દુઃખ સવિ મેટશુંજી. ૧
- બાણ્યોરે જેણુ તુજ ગુણ લેશ,
 ખીબરે રસ તેહને મન નવિ ગમેજી;
 આખ્યોરે જેણુ અમી લવલેશ,
 બાકસ બુકસ તસ ન રૂચે કિમેજી. ૨
- તુજ સમકિત રસસ્વાદનો બાણ્ય,
 પાપ કુલકતે બહુ દીન સેવિયુંજી;
 સેવે બે કર્મને યોગે તોહિ,
 વાંછે તે સમકિત અમૃત ધુરે લખ્યુંજી. ૩
- તાહરૂં ધ્યાન તે સમકિતરૂપ,
 તેહજ જ્ઞાનને ચારિત્ર તેહજ છેજી;
 તેહથીરે બાચ્યે સઘળાં પાપ,
 ધ્યાતારે ધ્યેયસ્વરૂપે હોયે પછેજી. ૪

૬૩

દેખીરે અદ્ભુત તાહરે રૂપ,
 અચરિજ ભવિકા અરૂપી પદવરેણ;
 તાહરી ગત તું જાણુરે દેવ,
 સમરણુ ભજન તે વાચક જશ કરેણ. ૫

શ્રીમદ્દના ભક્તિમય એક સ્તવનપર જો ધરાધર
 ભાવાર્થ લખવામાં આવે તો એક મોટો અન્ય થઈ
 જાય, તેથી અત્ર તેમના ભક્તિના સ્તવનનું સંક્ષેપથી
 શબ્દમાં દિગ્દર્શન કરવામાં આવે છે. શ્રીમદ્
 ભક્તિરસમાં રસીલા થઈને પરમાત્માને લેટવા અત્યન્ત
 ઉત્સુક બની ગયા છે, અને તેઓ પરમાત્માની ભક્તિ-
 માં લીન થઈને લોકની અર્થાત્ દુનિયાની રીઝનો અ-
 નાદર કરે છે. દુનિયાને રીઝવવી અને પ્રભુને રીઝ-
 વવા એ બંને કાર્ય સાથે બનતાં નથી. મનુષ્યો દુનિયાને
 રીઝવવા પ્રયત્ન કરે છે તોપણ તેથી દુનિયાની રીઝરૂપ
 કાર્ય પાર પડતું નથી. દુનિયામાં એક મનુષ્યને રીઝવ-
 વામાં આવેછે તો અન્ય ભિન્ન વિચારવાળો મનુષ્ય નાખુશ
 થાય છે. મનુષ્યોની એક સરખી મતિ નથી અને તેથી

૬૪

તેઓના લિન્નલિન્ન વિચારો હોય છે તેથી કોઈથી સઘળી દુનિયા રીઝવી શકાતી નથી. ઉત્તમ ભકત મનુષ્યો દુનિયાને રીઝવવા પ્રયત્ન કરતા નથી. ભરત ચક્રવર્તીને આચુધ શાળામાં ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું અને એક તરફ ઋષભદેવ ભગવાન કેવલી થયાના સમાચાર સાંભળ્યા. આ બન્નેમાંથી પહેલી પૂજા કેની કરવી ? એવો વિચાર કરીને ભરતરાબ્દ એ ચક્રરત્નની રીઝ ત્યાગીને ઋષભદેવનું દર્શન કર્યું. દુરારાધ્ય લોક છે. દોરંગી દુનિયા છે. સઘળી દુનિયા કોઈનાથી રીઝ પામી નથી, અને પામનાર નથી, માટે દુનિયાદારીની રીઝ ત્યાગીને અને લોક ગમે તે બોલે તેની પરવા ન કરતાં પરમાત્માની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવી, એવા વિચારથી ધૂનમાં આવી જઈને શ્રીમદ્ યશોવિજયજી એક પરમાત્માની રીઝમાં પોતાનું મન લગાડે છે, તે મલ્લિનાથના સ્તવનથી માલુમ પડે છે:—

તથા ચ મલ્લિનાથ સ્તવન:—

તુજ મુજ રીઝની રીત, અટપટ એહ ખરીરી;
લટપટ નાવે કામ, અટપટ ભાંજ પરીરી. ૧

૬૫

મહિલનાથ તુજ રીત, જન રીએ ન હુએરી;
 દોય રીએણે ઉપાય, સાહું કાંઈ બુએરી. ૨
 દુરાધ્ય છે લોક, સહુને સમ ન શરીરી;
 એક દુહવાએ ગાઠ, એક બે બોલે હસીરી. ૩
 લોક લોકોત્તર વાત, રીએવે દોય બુઈરી;
 તાત ચકધર પૂજ્ય, ચિન્તા એહ હુઈરી. ૪
 રીએવો એક સાંઈ; લોક તે વાત કરેરી;
 શ્રી નયવિજય સુશિષ્ય, એહિજ ચિત્ત ધરેરી. ૫

કવિ પોતેજ પાત્ર બનીને ભક્તિ વિષયક હૃદયની
 સ્ફુરણાઓને શબ્દોદ્ધારા બહાર કાઢે છે. ત્યારે તે ભ-
 ક્તિ વિષયાદિનો સ્વાભાવિક કવિ ગણી શકાય છે.
 શ્રીમદ્ ભક્તિના પાત્ર બનીને દુનિયાની પરવાનો ત્યાગ
 કરીને પ્રભુને રીએવવા માટે બરો નિશ્ચય પ્રગટ કરે
 છે, તેથી તેઓ ભક્તિની કેટિમાં કેટલી બધી ઉચ્ચતા
 મેળવે છે તેનો વાચકો પોતાની મેળે ખ્યાલ કરશે.
 કેટલાક શુદ્ધજ્ઞાનીઓનાં હૃદયપ્રત્યાસવામાં આવે
 છે તે માસ્વાડની ભૂમિની પેઠે સૂકાં હાથ છે; તે

૬૬

ઓના હૃદયમાં પ્રભુ પ્રેમ ન હોવાથી જગત્પ્રતિ ઉચ્ચ પ્રેમ હોતો નથી, તેથી તેઓનું મન ઉઠાસ લાગે છે. શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી મહાન્ તાર્કિકશિરોમણિ અને મહાન્ તત્ત્વજ્ઞાની હોવા છતાં તેમના હૃદયરૂપ પર્વત-માંથી ભક્તિનાં પ્રેમઝરણો વહે છે અને તેથી તે પોતાના આત્માની ઉચ્ચતા ધારણ કરવા કેટલા બધા પ્રયત્નશીલ થયા છે તે વાચકોને સ્વયમેવ જણાશે.

ઉપાધ્યાયજી જે પ્રભુની સ્તવના કરે છે તેમાં જ્ઞાનગલિત પ્રેમ તો ઢેખાયા અનુભવજ્ઞાનવડે પ્રભુના વિના રહેતોજ નથી. તે પરમા-સ્વરૂપની ઝાંખી ત્માનું ધ્યેયરૂપે જે વર્ણન કરે છે તે અનુભવ પામીને કરે છે, એમ સહેજે તેમના સ્તવનથી માલુમ પડી આવે છે. ઉપાધ્યાયજી વીશમા મુનિમુવત સ્વામીના સ્તવનમાં પ્રભુના ગુણોની સેવનારૂપ ભક્તિનો ઉલ્લેખ કરીને પોતાનો અપૂર્વ અનુભવ રસ પ્રગટ કરે છે. તેઓ કથે છે કે હે પ્રભુ!! તું જાગતો છે, મારા હૃદયથી કઢી દૂર

૬૭

થતો નથી. હે પ્રભુ!! જ્યારે તારો ઉપકાર સંભારીએ
છીએ ત્યારે આનંદ પ્રગટે છે. પ્રભુના ઉપકારથી ગુણો-
વડે ભરાયલા મનમાં એક અવગુણ સમાઈ શકતો
નથી, જેને આવી ઉપકાર ભાવના પ્રગટ થાય છે, તેને
આ બાબતનો અનુભવ આવે છે. પ્રભુના ગુણોની સાથે
જે આત્માના ગુણોનો સંબંધી થાય છે તેને તે ગુણો
અક્ષયરૂપે પરિણમે છે. પ્રભુનો શુદ્ધ પ્રેમ ખરેખર અક્ષયપદ
દેવા સમર્થ બને છે. પ્રભુનું સ્વરૂપ ખરેખર અક્ષરવડે
ગોચર થતું નથી. અનુભવજ્ઞાનવડે પ્રભુના સ્વરૂપની
અંખી થાય છે. તે જ્ઞાનભક્તિબળે મુનિ સુવ્રતની અપૂર્વ
સ્તવના નીચે પ્રમાણે કરે છે:—

મુનિસુવ્રત સ્તવન.

મુનિસુવ્રત જિન વંદતાં, અતિ ઉદ્ધસિત તન મન થાયરે,
વદન અનુપમ નિરખતાં, માહુરાં ભવભવનાં દુઃખ જાયરે.
માહુરાં ભવભવનાં દુઃખ જાય, જગતગુરૂ જાગતો મુખ
કંદરે.
મુખકંઠ અમંદ આણુંદ, પરમગુરૂ જાગતો. સુ. ૧

૬૯

નિશ્ચિન સુતાં ભગતાં, હૃદયાર્થી ન રહે દૂરરે;
જળ ઉપકાર સંભારીએ, તવ ઉપજે આનન્દ પૂરરે.
તવ. ૨

પ્રભુ ઉપકાર ગુણે ભર્યાં,—મન અવગુણુ એક ન સમાયરે,
ગુણુ ગુણી અનુબંધી હૂઆ, તેતો અક્ષયભાવ કહાયરે.
તે....જ....સુ. ૩

અક્ષયપદ દીએ પ્રેમ જે, પ્રભુનું લે અનુભવ રૂપરે;
અક્ષર સ્વર શોચર નહિ, એતો અકલ અમાય અરૂ-
પરે. એ....જ....સુ. ૪

અક્ષર થોડા ગુણુ ઘણા. સબજનના તે ન લિખાયરે;
વાચક જશ કહે પ્રેમથી, પણ મનમાંહે પરભાયરે.
પ....જ....સુ. ૫

શ્રીમદ્ સમ્યગ્જ્ઞાન ગભિત શુદ્ધપ્રેમ વડે અપૂર્વ
વીર્યોદ્ધાસ પ્રગટાવીને પ્રભુને ધ્યે-
સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ. યરૂપે પોતાના હૃદયની આગળ
ખડા કરીને અને તે સાક્ષાત્ મળ્યા હોય એવી વૃત્તિ
ને બનાવીને બીજા મુનિસુવ્રતના સ્તવનમાં નીચે પ્રમાણે
વહે છે:—

૬૯

સ્તવન,

આજ સફલ દિન મુજતણો, મુનિ સુવ્રત ઠીઠા;
ભાગી તે ભાવઠ ભવતણી, દિવસ દુરિતના નીઠા.

આજ. ૧

આંગણે કદપવેલી ફળી, ઘન અભિયના પુઠા;
આપ માગ્યા તે પાસા ઢળ્યા. સુરસમકિત તુઠા.

આજ. ૨

નિયતિહિત દાન સન્મુખ હુયે, સ્વપુણ્યોદય સાથે;
જશ કહે સાહિબે મુગતિનું, કરિયું તિલક નિજ હાથે.

આજ. ૩

ઉપરના સ્તવનમાંથી શ્રીમદ્દેના ગૂઠ આન્તરિક
રહસ્ય ખહાર કાઢવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. શ્રીમદ્
ઉપાધ્યાયજી ભક્ત્યમાં જ્યારે ગયા હશે તે વખતમાં
આ સ્તવન રચાયું હોય એમ માલુમ પડે છે. ભક્ત્ય
માં મુનિસુવ્રત સ્વામીનું જિનમન્દિર છે. “ જશ
ચિંતામણી” ચૈત્યવંદનમાં પણ ભક્ત્યમાં મુનિસુવ્રત
સ્વામી છે તેનું દિગ્દર્શન કર્યું છે. જૈનોના કેટલાક

૭૦

અન્યેમાં લખ્યું છે કે કોઈને અમુક સંયોગોમાં પ્રા-
 યશ્ચિત્ત લેવું હોય તો લઙ્ગ્ય જઈ ત્રણ ઉપવાસ
 કરીને મુનિસુપ્રત સ્વામીની આરાધના કરવી. આરા-
 ધના કરવાથી મુનિસુપ્રત સ્વામીના અધિષ્ઠાયક દેવતા
 પ્રસન્ન થાય છે અને જે જે પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે
 છે તેના તે ઉત્તર આપે છે, આલોચના દેવી, કેટલા
 લવમાં મુક્તિમાં જવું, ઇત્યાદિ પ્રશ્નોના ઉત્તર શા-
 સનદેવતા આપે છે. જૈનઅન્યેના આધારે શ્રીમદ્
 ઉપાધ્યાયજીએ પણ મુનિસુપ્રત સ્વામીનાં દર્શન કરીને
 ત્રણ ઉપવાસની તપશ્ચર્યા કરી હતી અને તેથી સ-
 મ્યકત્વીદેવ તેમના ઉપર પ્રસન્ન થયા હતા અને
 તેમને મુક્તિવધુની પ્રાપ્તિ અમુક લવમાં થશે એમ કહ્યું
 હતું, તેવી નિશાની ઉપરના સ્તવનમાંથી નીકળી આવે
 છે. ભવિષ્યતાના યોગે તેઓ અમુક લવમાં મુક્તિ
 જવાના છે એમ દેવતાના મુખે સાંભળવાથી “સાહિબે
 મુગતિનું કરિયું તિલક નિજ હાથે” એવું ગાન કર્યું
 જણાય છે. આ તેમના સ્તવન ઉપરથી અને કિવદ-

૭૧

ન્તીના આધારે આવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે. એટલું
 તો કહેવું પડે છે કે ઉપાધ્યાયજીને નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ
 પ્રાપ્ત થયું હતું અને એ વાત તેમણે મુનિ સુવ્રત-
 સ્વામિના અધિષ્ઠાયક દેવ પાસેથી સાંભળીનેજ મુ-
 ક્તિરૂપ સ્ત્રી વરવાનું સમ્યક્ત્વરૂપતિલક પ્રભુએ
 મારા કપાલપર કર્યું એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે. ઉપાધ્યાયની
 આવી ઉચ્ચ ભક્તિ જોતાં તેમને સમ્યક્ત્વ પ્રગટયું
 હતું એમ કહ્યા વિના ચાલતું નથી. પ્રભુની ભક્તિથી
 જેણે કષાયાદિનો નાશ કર્યો છે એવા ઉપાધ્યાયજીને
 અદ્વલવ સંસાર બાકી હોય અને થોડાજ ભવમાં
 તેમને મુક્તિ મળવાની હોય એમ અમારું હૃદય કહે
 છે. શ્રીપાલરાસમાં પણ તેમણે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:-
 મારે તો ગુરૂ ચરણપસાચે, અનુભવ દિલમાંડી પેઠો;
 ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ પ્રગટી ઘટમાંડી, આતમ રતિ હુમ્મ જોઠોરે.
 મુજ. ૧૦

ઉગ્યો સમકિત રવિ ઝલહલતો, ભરમ તિમિર
 સવિ નાઠો;

૭૨

તગતગતા દુર્નય જે તારા, તેહનો બલ પણ ઘાઠોરે.
મુજ. ૧૧

(શ્રીપાળ રાસ-ચોથો ખંડ.)

ઈત્યાદિ જોતાં તેમને નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ પ્રગટયું હતું
એમ નિશ્ચય થાય છે.

ઉપાધ્યાયજી ભકિતમાર્ગના પ્રદેશમાં બહુ ઉંડા
ઉતરેલા લાગે છે. શુદ્ધ પ્રેમથી
શ્રીમદની ભકિતનો પ્રવાહ. મનુષ્ય, પરમાત્માનો ઉપાસક બને
છે. શુદ્ધ પ્રેમરસના મહાસાગરમાં
અહંત્વ અને મમત્વવૃત્તિરૂપ લુણુના ગાંગડાઓ ગળી
જાય છે. શુદ્ધ પ્રેમરસમાં હૃદય જ્યારે લલબદ્ધ હોય
છે ત્યારે હૃદયમાં દિવ્યદૃષ્ટિ ખીલે છે અને તેથી પ-
રમાત્માના સ્વરૂપની ઝાંખી અવલોકી શકાય છે.
ભક્તના મનમાં પ્રભુના સદ્ગુણો વ્યાપી રહે છે અને
તેથી તે પરમાત્માના સંબંધમાં આવતો જાય છે. પર-
માત્માના ગુણોમાં લીન બનેલો ભક્ત ખરેખર પોતાના
આત્માને પરમાત્મરૂપે નિહાળવા સમર્થ થાય છે.

૭૩

ભકતના મનરૂપ ત્રાંબાને પરમાત્માનો પ્રેમ ખરેખર સુવર્ણરૂપ કરી દે છે. પરમાત્મા ઉપર સ્નેહ ધારણ કરવાથી મનમાં રહેલા દુર્ગુણોના સંસ્કારો ટળી જાય છે અને મન ખરેખર પરમાત્માના સ્નેહવડે ઉચ્ચ શુદ્ધ બને છે. ઉઠકનો લેશ માત્ર જલધિમાં ભળીને અક્ષયપદને પામે છે, તેમ પ્રભુના ગુણોની સાથે શુદ્ધ પ્રેમ ધારણ કરીને ભકતજન પણ અક્ષયપદને પામે છે, ચંદનની ગંધ એ તેની સ્વાભાવિક ગંધ છે, તેમ પરમાત્માની સાથે મળવું એ શુદ્ધ સ્વાભાવિક સંબંધ છે. આત્મા તે પરમાત્મારૂપે થાય છે. પરમાત્માની સાથે શુદ્ધપ્રેમ ધારણ કરતાં કરતાં શુદ્ધ પ્રેમનો પ્રવાહ અગ્નિના તણખાની પેઠે એટલો બધો વૃદ્ધિ પામે છે કે તેથી સઘળું જગત એક આત્મસમાન ભાસેછે, અને તેથી તે ભકતના રાગદ્વેષનો વિલય થાય છે અને તે મુક્તદશા પ્રાપ્ત કરે છે. શુષ્કજ્ઞાનીઓ પ્રભુના ઉપર પ્રેમ ધારણ કરી શકતા નથી તેથી તેઓ સાત્ત્વિક ગુણના આનંદના અભિમુખ થઈ શકતા નથી, અને શુદ્ધ પ્રેમરસની ગંગામાં સ્નાન

૭૪

કરીને દિવ્યસૃષ્ટિમાં પ્રવેશ કરી શકતા નથી. ભકતને
પરમાત્મા ઉપર અચળ પ્રેમ હોય છે તેથી તે શુદ્ધ
પ્રેમવડે પ્રભુની સેવના કરીને દિવ્યજીવનપ્રદ આનન્દ-
રસને આસ્વાદે છે. શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય
ભકત બનીને ઉપર્યુક્તપ્રેમથી પ્રભુનું સેવન કરે છે,
તે નીચેના સ્તવનથી જણાઇ આવશે:—

યુગમંધર સ્તવન.

શ્રી યુગમંધર સાહિબારે, તુમશું અવિહૃત રંગ, મનના
માન્યા,
ચોલ મજીઠતાણી પરેરે, તે તો અચલ અલંગ,
ગુણના ગેહા. ૧
ભવિજન મન ત્રાંબુ કરેરે, વેધક કંચન વાન; મન
ફરિ ત્રાંબુ તે નવિ હોયેરે, તે તુમ નેહ પ્રમાણ.
ગુણ. ૨
એક ઉદક લવ જિમ મળ્યોરે, અક્ષય જલધિમાં
હોય. મન.
તિમ તુમશું ગુણ નેહલોરે, તુમ સમ જગ નહીં
કોઇ. ગુણ. ૩

૭૫

તુજશું મુજ મન નેહલોરે, ચંદન ગંધ સમાન; મન.
મેલ હુઓ એ મૂલગોરે, સહજસ્વભાવ નિદાન.
ગુણ. ૪

વપ્રાવિજય વિજયા પુરીરે. માત સુતારાનંદ. મન.
ગજ લંછન પ્રિય મંગલારે, રાણી મન આણુંદ. ગુણ. ૫
સુદેવરાય કુલ દિનમણિરે, જય જય તું જિનરાજ.
મન.

શ્રી નયવિજય વિપુધતણારે, શિષ્યને દિઓ શિવ-
રાજ, ગુણ. ૬

પ્રેમ ઉદ્ધારોથી પ્રભુની સ્તવના કરીને શ્રીમદે
પોતાની ભક્તિરૂપ નદીને ખરેખર હૃદયમાં અપૂર્વ પ્રવાહ
વહેવરાવ્યો છે, તેથી તેમના આત્માની શુદ્ધતાનું અ-
નુમાન વાચકો પોતાની મેળે કરી લેશે.

શ્રીમદ્ જ્ઞાનગભિતભક્તિના વિષયમાં જેમ
ઉડા ઉતર્યા હતા, તેમ ક્રોધાદિક
અહિંસા સૂત્રનો બાધ. દ્વાષેને ટાળવાના ઉપદેશમાં પણ
ઉડા ઉતરીને કારણે ભાવથી ઉપ-

૭૬

દેશક થઈને લોકોને ગુર્જર ભાષામાં સારો ઉપદેશ આપે છે. તેમની બનાવેલી સજ્જયો વાંચીને દોષનિવારક ઉપદેશ કવિરાજનાં કેટલાંક કાવ્યો જનવૃન્દ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે છે. જગતમાં પ્રાણીઓની હિંસા અટકાવવા માટે હિંસા પાપસ્થાનકની સજ્જયમાં હિંસા કરવાથી હિંસક મનુષ્ય, અનેક પ્રકારનાં કર્મ બાંધે છે એમ જણાવે છે. પ્રાણીઓની હિંસા કરનાર, સંસારમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખ પામે છે. તત્સંબંધી કેટલીક ગાથાઓ નીચે લખવામાં આવે છે:—

પાપસ્થાનક પહેલું કહ્યું, હિંસા નામ દુરંત,
મારે જે જગ જીવનેરે, તે લહે મરણ અનન્તરે—પ્રાણી
જિનવાની ધરો ચિત્ત. ૧
માતપિતાદિ અનંતનારે, પામે વિયોગ તે મન્દ;
દારિદ્ર દોહગ નવિ ટોરે, મિલે ન વલ્લભવૃન્દરે.

પ્રાણી૦ ૨

હોયે વિપાકે દશ ગુણુરે, એક વાર કિયું કર્મ,
શત સહસ્ર કોટી ગમેરે, તીવ્ર ભાવનાં મર્મરે. પ્રા૦ ૩

૭૭

મર કહેતાં પણ દુઃખ હુવેરે, મારે કિમ નવિ હોય.
હિંસા ભગિની અતિ ખૂરીરે, વૈશ્વાનરની જોયરે.

પ્રાણી૦ ૪

તેહને જોરે જે હુવારે, રૌદ્ર ધ્યાન પ્રમત્ત,
નરક અતિથી તે નૃપ હુવારે, જિમ સુભૂમ પ્રદક્ષ-
તરે. પ્રાણી. ૫

રાય વિવેક કન્યા ક્ષમારે, પરણાવે જસ સાય;
તેહ થકી દૂરે ટલેરે, હિંસા નામ બલાયરે. પ્રા. ૬
હિંસાથી આત્માની નીચદશા થાય છે અને
હિંસાથી અનેક ભવમાં પાપકર્મના વિપાકો ભોગવવા
પડે છે, ઇત્યાદિથી હિંસાયુક્ત મનુષ્યોની વૃત્તિ પાછી
હઠાવીને દયાની વૃત્તિ ખીલવવાને શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાય
પોતાની દુરજ અદા કરે છે.

શ્રીમદે સત્યનો ઉપદેશ આપતાં કહ્યું છે કે
સત્યના સમાન કોઈ ધર્મ નથી,
અસત્યનો ઉપદેશ અને અસત્યના સમાન કોઈ
અધર્મ નથી. અસત્ય બોલવાથી

૭૮

વર, ખેદ અને અવિશ્વાસની વૃદ્ધિ થાય છે, અને જે સત્ય યોલે છે તેની મન, વાણી અને કાયા પવિત્ર થાય છે અને તેનો આત્મા, પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે. સત્યથી જગતના સર્વવ્યવહારો ચાલે છે. સત્યથી પ્રતિષ્ઠાની વૃદ્ધિ થાય છે. આર્યાવર્તના મનુષ્યો પૂર્વે સત્ય વાણી પ્રાયઃ વિશેષતઃ વદતા હતા. આર્યાવર્તની અધોગતિ કરનાર અસત્ય છે, અસત્ય વદનારા મનુષ્યોથી ભારત ભૂમિની અવનતિ થાય છે, ગમે તેવા સંકટોમાં પણ સત્યપ્રતનું પાલન કરવાથી વચનની સિદ્ધિ થાય છે એમ શ્રીમદ્ જણાવે છે:—
 જે સત્યપ્રત ધરે ચિત્ત, હોયે જગમાંહે પવિત્ર,
 આજ હો તેહનેરે નવિ ભય, સુર વ્યંતર યક્ષથીજ;
 જે નવી ભાંખે અલીક, યોલે ઠાયું ઠીક,
 આજ હો ટેકેરે સુવિવેકે, સુજશ તે સુખ વરેજ.

ઈત્યાદિ ગાથાઓથી તેમની સત્યવાણી યોલવાની તથા તેમની મનુષ્યો સત્ય યોલે તે તરફ કેટલી બધી રૂચિ હતી તે તેમનાં ઉપરનાં વાક્યોથી માલુમ પડે છે.

૭૯

શ્રીમદ્, ચોરીરૂપ પાપકર્મના ત્યાગ સંબંધી ઉત્તમ
 બોધ દે છે, અને મનુષ્યોને
 ચોરી નિષેધ. ચોરીના પાપકર્મથી પાછા હઠા-
 વવા શુભ પ્રયત્ન કરે છે. મહાત્માઓના ઉપદેશથી
 મનુષ્યો ચોરીકર્મનો ત્યાગ કરે છે, તેથી મનુષ્યોને
 અને રાજને પણ શાન્તિ મળે છે. મુનિયો
 ગામેગામ ફરીને ચોરી નહિ કરવાનો ઉપદેશ દે છે
 તેથી મુનિયો જગત્માં પૂજ્યતાને પાત્ર ઠરે છે. બા-
 લ્યાવસ્થાથી ચોરી કરવાની ટેવ પડે છે અને તે
 ઉમર વધતાં વૃદ્ધિ પામે છે, ઉપાધ્યાયજી તતસંબંધી
 કહે છે કે:—

ચોર તે પ્રાયે દરિદ્રી હુયે,
 ચોરીથી હોઃ ધન ન ઠરે નેટકે;
 ચોરનો કૈાય ધણી નહિ,
 પ્રાય ભૂખ્યું હો રહે ચોરનું પેટ કે. ચોરી. ૨
 જિમ જલમાંહિ નાખીઓ,
 તલે આવે હો જલમાં અયગોલકે;

૯૦

ચોર કઠોર કરમ કરી,
 જાએ નરકે હો તિમ નપટ નટોલકે. ચોરી. ૩
 નાકું પડયું વળી વિસયું,
 રહ્યું રાખ્યું હો થાપણ કરી જેહ કે;
 તૃણ તુસ માત્ર ન લીજીએ,
 અણુદીધું હો કિહાં કોઈનું જેહ કે. ચોરી. ૪
 અબ્રહ્મચર્યનો ત્યાગ કરવા સંબંધી શ્રીમદ્ નીચે
 બ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ. પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે:—

ચતુર્થ અબ્રહ્મચર્ય પાપસ્થાનક સજ્જાય.

પાપસ્થાનક ચોથું વર્ણએ, દુર્ગતિ મૂલ અબંલ;
 જગસવિ મુંજ્યો છે એહમાં, છંડે તેહ અચંલ પાપ૦ ૧
 રૂઠું લાગેરે એ ધૂરે, પરિણામે અતિકૂર;
 ફલ કિંપાકના સારિયું, વરજે સજ્જન ફર. પાપ. ૨
 અધર વિદ્રુમ સ્મિત કુલડાં, કુચકલ કઠીન વિશાલ;
 રામા દેખી ન રાચીએ, એ વિષવેલી રસાલ. પા. ૩
 પ્રબલ જ્વલિત અચપુત્રી, આલિંગન બહું તંત;
 નરકે દુઆર નિતંબી, જઘન શેવન એ દુરંત. પા. ૪

૮૧

ઠાવાનલ ગુણ વનલણા, કુલમણી કૂચક એકઃ
 રાજધાની મોહરાયની, સાતક કાન્ન મેહ. પા. ૫
 પ્રભુતાએ હરિ સારિખો, રૂપે મહન અવતાર;
 સીતાયેરે રાવણુ યથા, છંડો તુમે નમનાર. પા. ૬
 દશશિર રણુમાંહે રોલિયાં, રાવણુ, વિવશ અખંલ,
 રામે ન્યાયેરે આપણો, રાખો જગ જગ થંલ. પા. ૭
 પાપ અંધાએરે અતિઘણાં, સુકૃત સકલ ક્ષય જાય,
 અબ્રહ્મચારીનું ચિતવ્યું, કદીય સકળ નવિ થાય. પા. ૮
 મંત્રક્રમે જગ જગ વધે, દેવ કરેરે સાનિધ્ય,
 બ્રહ્મચર્ય ધરે જે નરા, તે પામે નવનિધ. પા. ૯
 શેઠ સુદર્શનને ટળી, શૂળી સિદ્ધાસન હોય,
 ગુણુ ગાયે ગગનેરે દેવતા, મહિમા શીયળનો જ્યે.

પા. ૧૦

મૂળ ચારિત્રનું એ ભલું, સમકિત વૃદ્ધિ નિદાન.
 શીળ સલીલ ધરે જિકે, તસ હોય સુજસ વખાણુ.

પા. ૧૧

શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી બાલ્યાવસ્થાથી બ્રહ્મચારી

૮૨

હતા. બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી થતા ગુણોનો તેમણે અનુભવ કર્યો હતો તેથી તે મહાપુરુષ ખરેખર વ્યભિચાર આદિ દોષોથી થતા કુશાયદાને વર્ણવી લોકોને બ્રહ્મચર્ય તરફ આકર્ષે છે. ગૃહસ્થાવાસમાં પુરુષ ખરેખર પરસ્ત્રી કામી થઈને તથા લંપટ થઈને બ્રહ્મચર્યથી બ્રષ્ટ થાય છે, તેમજ સ્ત્રીઓ પરપુરુષથી લંપટ થઈને બ્રહ્મચર્યથી બ્રષ્ટ થાય છે. શીયળ અથવા બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળવાથી અનેક પ્રકારનાં પાપકર્મોથી મનુષ્ય દૂર રહે છે. વ્યભિચાર આદિ બ્રહ્મચર્યથી મનુષ્યો દુર્ગતિમાં પ્રવેશ કરે છે. કામના વિષયમાં જગત્ મુંઝાયું છે. જે મનુષ્ય ખરેખર કામને જીતે છે તેજ લીળ્મપિતામહની પેઠે જગત્માં પોતાની કીર્તિ અમર કરે છે. કામાશક્તિ ધારણ કરનારાઓ આત્માની શક્તિયોને પગતળે કચરી દે છે, અને દુર્ગુણોના પાસમાં પક્ષીની પેઠે ફસાય છે, ઉપરની સજ્જન્યમાં ઉપાધ્યાયે જેવું વર્ણવ્યું છે તે પ્રમાણે વ્યભિચારી પુરુષના વા સ્ત્રીના હાલ થાય છે. પરસ્ત્રીના રાગથી રાવણ સરખા રાજાની પણ

૮૩

દુર્દશા થઈ તેા અન્યનું શું કહેવું ? અપ્રહાર્ય અરે-
 ખર મોહનૃપતિની રાજધાની છે અને પાપરૂપ વનને
 ખીલવવાને માટે તેા મેઘ સમાન છે. જેણે જગતના
 ગુરૂ બનીને જગતને પ્રહાર્યના માર્ગમાં દોરવવું હોય
 તેણે પ્રહાર્ય વ્રત ધારણ કરવું જોઈએ. કામવિષય
 લંપટી કુગુરૂઓ પત્થરના નાવ સમાન છે. પરસ્ત્રીના
 મોહથી આર્યભૂમિના નૃપતિઓની દુર્દશા થઈ છે. પર-
 સ્ત્રીના મોહથી ગુર્જર દેશના રાજા કરણુઘેલાએ ગુર્જર
 દેશને સહાને માટે પરતંત્ર કર્યો, અને તેની ખૂરી દશા
 થઈ. દ્રૌપદીની લાજ લૂંટવાને તત્પર થએલા કૌરવોના
 પાપથી પાંડવોએ યુદ્ધનો નિશ્ચય કર્યો અને તેથી ભારત
 દેશની અને મનુષ્યોની દુર્દશા થઈ. પરસ્ત્રીના મોહથી
 સિદ્ધરાજ જયસિંહે અન્દ્રસમાન ઉજ્જવલ એવી પો-
 તાની કીર્ત્તિમાં ડાઘ લગાડયો. પરસ્ત્રી લંપટત્વદોષથી
 કેટલાક રાઠોડો રજપુતોની પડતીમાં કારણભૂત થઈ
 પડયા. પરસ્ત્રીહરણુ, પરસ્ત્રી લંપટપણુના દોષથી કેટ-
 લાક મુસલમાન બાદશાહોએ હિંદુસ્થાનમાં ઘોરયુદ્ધ

૮૪

કરીને હુન્નરો મનુષ્યોના પ્રાણ લેઈને દેશમાં અશાન્તિ ફેલાવીને ભારતભૂમિને અવનતિએ પહોંચાડી. સ્ત્રીઓના મોહમાં ક્રૂસાવાથી મનુષ્યો, કામવાશનાને આધીન થઈને વિવેકનો ત્યાગ કરીને દુર્ગુણમાર્ગમાં ચાલે છે. ધર્મ-ગુણો સંબંધી વિચાર કરતાં પણ જણાય છે કે જે જે ધર્મગુણો અદ્વચર્યથી બ્રહ્મ થઈને કામના તાબે થયા છે તેઓએ પોતાની અને પોતાના ધર્મની અવનતિ કરી છે. જે ધર્મગુણો કામના આધીન થઈને લલનાના હાસ બને છે, તેઓ પોતે તરી શકતા નથી અને અન્ય મનુષ્યોને પણ તારવાને શક્તિમાન બની શકતા નથી. ધર્મ ગુણો અદ્વચર્યને ધારણ કરી પોતાની દેશની અને ધર્મ માર્ગની ઉન્નતિ કરી શકે છે. ગૃહસ્થ દશામાં વીશ વર્ષ પર્યન્ત અદ્વચર્ય પાળી શકાય એવાં ગુણગુણો સ્થાપન કરીને ઉછરતા બાળકોને કેળવીને અદ્વચર્ય બનાવવા જોઈએ અને કામને તાબે કરી શકે એવા ઉપાયો યોજવામાં આવશે તો ધર્મની ઉન્નતિ થઈ શકશે.

૮૫

શ્રીમદ્, ક્રોધ નામના દોષને ત્યાગવામાં પણ સારો ઉપદેશ આપે છે. ક્રોધથી જ્ઞાનનો ક્રોધ ત્યાગ કરવાનો નાશ થાય છે. ક્રોધી મનુષ્યના ઉપદેશ. હૃદયમાં સત્યજ્ઞાન સ્ફુરતું નથી અને તે ક્રોધાવેશે અનેક પ્રકારનાં પાપ-કર્મ કરે છે. સંયમનો ઘાત કરનાર ક્રોધ છે. પૂર્વ કોટિ વર્ષ પર્યંત સંયમ પાળ્યું હોય છે તોપણ ક્રોધથી બે ઘડીમાં તેનો નાશ થાય છે. ક્રોધરૂપ અગ્નિ જેના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેને પણ બાળે છે અને પ્રાયઃ અન્ય મનુષ્યોના સહગુણોને પણ સામગ્રી પામીને બાળે છે. ઇત્યાદિ જાણતને શ્રીમદ્ નીચેની સજ્જ-યથી કથે છે:—

ક્રોધ તે ઓધ નિરોધ છે, ક્રોધ તે સંયમ ઘાતીરે;
 ક્રોધ તે નરકનું બારણું ક્રોધ દુરિત પક્ષપાતીરે. પા. ૧
 પાપ સ્થાનક છઠું પરિહરે, મન ધરી ઉત્તમ ખંતીરે;
 ક્રોધ ભુજંગની બાંગુલી, એહ કડી જથવંતીરે. પા. ૨
 પૂરવ કોડી ચરણ ગુણે, ભાવ્યો છે આતમ જેણરે;

૮૬

ક્રોધ વિવશ હુતા હોય ઘડી, હારે સવિક્રળ
તેણુરે. પા. ૩

ખાળે આશ્રમ આપણો, લજના અન્યને દાહરે;
ક્રોધ કૃશાનુ સમાન છે, ટાલે પ્રથમ પ્રવાહરે. પા. ૪

ક્રોધ દોષ ત્યાગવા સંબંધી આ પ્રમાણે સજ્જન્યનું
ઉદ્દેખન કરીને ઉપાધ્યાયે અહં-
અહંકાર ત્યાગનો ઉપદેશ. કારનો ત્યાગ કરવા સંબંધી પણ
ઉત્તમ ઉપદેશ દીધો છે. પ્રજ્ઞામદ,
તપમદ, લક્ષ્મીમદ, સત્તામદ આદિ અહંકારના વશ
થઈને મનુષ્યો આત્માની ઉન્નતિમાં ખોતાના હાથે
વિદ્વનો નાખે છે. અહંકારને જીતવો એ કંઈ સામાન્ય
કાર્ય નથી. માનના ત્યાગ સંબંધી ઉપાધ્યાયે બહુ
સારો યોગ આપ્યો છે:—

માને રાજ્ય ખોયું લંકાનું રાવણે,
નરનું માન હરે હરિ આવી ઐરાવણે;
થૂલિલદ્ર શ્રુતમદથી પામ્યા વિકાર એ,
માને જીવને આવે નરક અધિકાર એ. માને. ૪

૯૭

વિનય શ્રુત તપશીલ ત્રિવર્ગ હુણે સવે,
 માને તે જ્ઞાનનો લંબક હોય લવોલવે;
 હુંપક છેક વિવેક નયનનો માન છે,
 એહને છાંડે તાસ ન દુઃખ રહે પછે. માને. ૫

કપટ અર્થાત્ માયાના ત્યાગ સંબંધી શ્રીમદ્
 સારો બોધ આપે છે તે પૈકી
 કપટ ત્યાગવાનો ઉપદેશ. સંબંધી થોડી ગાથાઓ નીચે
 લખવામાં આવે છે:—

પાપ સ્થાનક કહ્યું આઠમું, સુણો સન્તાલ,
 છંડો માયા મૂલ, ગુણવંતાલ.

કષ્ટ કરે વ્રત આહરે, સુણો સન્તાલ,
 માયાએ તે પ્રતિકૂળ, ગુણવંતાલ. ૧

નગન માસ ઉપવાસીયા, સુણો સન્તાલ,
 શીથ લીએ કૃશ અન્ન, ગુણવંતાલ.

ગર્ભ અનંતા પામશે, સુણો સન્તાલ;
 જો છે માયા મન્ન, ગુણવંતાલ. ૨

કેશ લોચ મલ ધારણા, સુણો સન્તાલ;

૯૯

ભૂરી શયા શ્રત યાગ, ગુણવંતાભ.

સુકર સકલ છે સાધુને, સુણે સન્તાભ;

દુષ્કર માયા ત્યાગ, ગુણવંતાભ. ૩

કપટથી યા માયાથી મનુષ્યો ઉચ્ચ કે ટિપર આવી શકતા નથી. તપ, જપ, પ્રભુભજન, વગેરે કરવામાં આવે તોપણ જેના હૃદયમાં કપટ છે તેનું કલ્યાણ થઈ શકતું નથી. ગ્રહસ્થાને વા ત્યાગીઓને કપટનો ત્યાગ કરવો દુર્લભ છે. અનેક પ્રકારની સ્વાર્થી આશાઓને તાબે થઈ મનુષ્યો કપટ કરે છે, પણ તેથી તેઓ અજ્ઞાનરૂપ અંધકારમાં પ્રવેશ કરે છે. ઉત્તમ મનુષ્યો, મહાન લાભને માટે પણ કપટ કરતા નથી, જેના હૃદયમાં કપટ છે તેનાથી પરમાત્મા દૂર હોય છે. કપટી મનુષ્ય ખરેખર વિશ્વાસનો ઘાત કરે છે, અને પ્રમાણિકતારૂપ કલ્પવૃક્ષને મૂળમાંથી છેદી નાખે છે. પૂર્વે આર્યાવર્તમાં સરલ મનુષ્યો ઘણા હતા. તેથી દેવભૂમીની પેઠે આર્યાવર્તની સર્વત્ર કીર્તિ પ્રસરી હતી. “ખાડા ખોદે તે પડે” તેની પેઠે કપટી મનુષ્ય અન્તે

૮૯

પોતાનો નાશ પોતાના હાથે કરે છે. ખારી ભૂમિમાં જેમ વનસ્પતિ ઉગી નીકળતી નથી તેમ કપટીના હૃદયમાં ધર્મબીજ પણ ઉગી નીકળતું નથી. કપટના પ્રપંચનો નાશ કરીને મનુષ્યોને સરલ બનાવવા ઉપાધ્યાયજીએ શુભોપદેશ દીધો છે, તેની કિમ્મત ઉત્તમ વાચકો સ્વયમેવ કરી લેશે.

લોભ અને રાગનો ત્યાગ કરવા માટે પણ શ્રીમદે ઉત્તમ આશયોથી સન્નબો લખી છે. દ્વેષ દોષનો નાશ કરવા માટે ઉપાધ્યાયજીના હૃદયમાં જે પ્રવાહ વહ્યો છે તે નીચે લખવામાં આવે છે.

દેષત્યાગનો ઉપદેશ. દ્વેષ પાપસ્થાનક.

દ્વેષ ન ધરિયે લાલન દ્વેષ ન ધરિયે,
દ્વેષ તજ્યાથો લાલન શિવસુખ વરિયે લાલન. શિવ॥
પાપસ્થાનક પ અગ્યારમું કૂડું,
દ્વેષ રહિત હોય ચિત્તસવિ રુડું. ચિત્તં ॥ ૧ ॥

અરણ્યકરણ ગુણ બની ચિત્રશાલી,
દ્વેષ ધૂમે હોય તે સવીકાલી. લાલન. હો૦ ૨

૯૦

દ્રેષ એતાલીશ શુદ્ધ આહારી,	
ધૂમ્ર દોષે હોય પ્રબલ વિકારી.	લાલન. પ્ર૦ ૩
ઉચ્ચ વિકારને તપ જપ કિરિયા,	
કરતાં દ્રેષ તે ભવમાંહિ ફરિયા.	લાલન. ભ૦ ૪
યોગનું અંગ અદ્રેષ છે પહેલું,	
સાધન સવિ લહે તેહથી વહલું.	લાલન. તે૦ ૫
નિર્ગુણને ગુણવંત ન જાણે,	
ગુણવંતને ગુણ દ્રેષમાં તાણે.	લાલન. દ્વ૦ ૬
આપ ગુણીને વલી ગુણરાગી,	
જગમાંહ તેહની કીરતિ જાગી.	લાલન કા૦ ૭
રાગ ધરી જે જિહાં ગુણ લલિયે,	
નિર્ગુણ ઉપરે સમચિત્ત રલિયે,	લાલન. સમ૦ ૮
ભવતિથિ ચિંતન સુજસ વિલાસે,	
ઉત્તમના ગુણ એમ પ્રકાશે.	લાલન. એમ૦ ૯

દ્રેષનું સ્વરૂપ અને દ્રેષથી થતી હાનિનું સ્વરૂપ શ્રીમદ્દે સારી રીતે પ્રકાશ્યું છે. મોટા મોટા જ્ઞાની મુનિવરો પણ દ્રેષદોષે અન્યોના સદ્ગુણોને દેખી

૯૧

શક્તા નથી. જેના હૃદયમાં દ્વેષ નથી તે પ્રભુના માર્ગમાં આવે છે. દ્વેષનો ત્યાગ કર્યા વિના કોઈ પણ મનુષ્ય, ધર્મના પગથીયાપર પાદ મૂકી શકતો નથી. નિર્ગુણ મનુષ્યો ગુણવંતના ગુણોને બાળી શકતા નથી. ઉલટા ગુણવંતના ગુણોને દ્વેષથી તાણે છે, અને ગુણોને અવગુણ રૂપે બતાવવા પ્રયત્ન કરે છે. જે મનુષ્યને પોતાના સહગુણોપર વિશ્વાસ નથી તે અન્યોપર દ્વેષ કરે છે. હિન્દુસ્તાનની અને આર્યજનોની પાયમાલી કરાવનાર દ્વેષ છે. દ્વેષથી કોઈનું પણ સારું દેખી શકાતું નથી, અને પોતાનું શ્રેયઃ પણ કરી શકાતું નથી. શ્વાનોની પેઠે જે મનુષ્યોમાં દ્વેષ રહ્યા કરે છે તેઓ તે દેશને, નાતને અને જાતને પણ ભય પેદા કરે છે. ધર્મની અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓ કરનાર મનુષ્યોના હૃદયને પણ દ્વેષ છોડતો નથી. દ્વેષથી જગત્માં મનુષ્યો અનેક પ્રકારનાં પાપ કરે છે. દ્વેષી મનુષ્યના હૃદયમાં એક જાતનો આંતરિક અગ્નિ સળગ્યા કરે છે, અને તેથી તે મનુષ્યોના પ્રાણુ બાળીને ભસ્મ કરે છે. જગ-

૯૨

તમાંથી જો એકલો દ્વેષ જતો રહે તો આ દુનિયા સ્વર્ગસમાન બની શકે. ઉપાધ્યાયજીના મનમાં દ્વેષના ઉપર બહુ તિરસ્કાર હતો તેથી તેઓએ ઉપર પ્રમાણે લખ્યું છે. શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજીએ નિન્દાનો ત્યાગ કરવા સંબંધી મનુષ્યોને ઉત્તમ બોધ આપ્યો છે. તે નીચે લખવામાં આવે છે.

નિન્દાત્યાગ.

સુંદર પાપસ્થાનક તજો સોલમું, પરનિન્દા અસરાલ હો;
સુંદર નિન્દક જે મુખરી હુવે, તે ચોથો ચંડાલ હો.

સુંદર. ૧

સુંદર જેહને નિન્દાનો ટાળ છે, તપકિરિયા તસ ક્ષેક હો;
સુંદર દેવ કિલ્લિવષ તે ઉપજે, એ ફલ રોકારોક હો.

સુંદર. ૨

સુંદર ક્રોધ અજીરણુ તપતણું; જ્ઞાન તણો અહંકાર હો,
સુંદર પરનિન્દા કિરિયા તણો, વમન અજીરણુ આહારજો.

સુંદર. ૩

સુંદર નિન્દાનો જેહ સ્વભાવ છે, તાસ કથન નવિ નિન્દહો;

૯૩

સુંદર નામ ધરી જે નિન્દા કરે, તેહ મહામતિ મન્દ હો,

સુંદર૦ ૪

સુંદર રૂપ ન કોઈ ધારીયે, દાખિયે નિજ નિજ રંગ હો.

સુંદર તેહમાં કાંઈ નિન્દા નહિ, યોલે ધીળું અંગ હો;

સુંદર૦ ૫

સુંદર એહ કુશિલીણી ઇમ કહે, ક્રોધ હુઓ જેહ ભાંગે હો;

સુંદર તેહ વચન નિન્દાતાણું, દશવૈકાલિક સામે હો.

સુંદર૦ ૬

સુંદર દોષ નજરથી નિન્દા હુવે, ગુણ નજરે હુએ રાગહો;

સુંદર જગ સવિ ચાલે માહલ મઠયો, સર્વગુણી વીત-

રાગ હો. સુંદર૦ ૭

સુંદર નિજ મુખ કનક કચોલડે, નિન્દક પરિમલ લેઈહો;

સુંદર જેહ ઘણા પરગુણ ગ્રહે, સંત તે વિરલા કોઈહો.

સુંદર૦ ૮

સુંદર પરપરિવાદ વ્યસન તજે, મ કરો નિજ ઉત્કર્ષ હો;

સુંદર પાપકર્મ એમ સવિ ટલે, પામે શુભ જશ હર્ષ હો.

સુંદર૦ ૯

૯૪

સુગ વાચકો ! આ સત્જ્ઞાનનો ભાવાર્થ સુગમ હોવાથી સ્વયમેવ અવખોધી શકશો. ઉપાધ્યાયે નિન્દા કરનારને ચોથા ચંડાળની ઉપમા આપી છે. નિન્દા ઉપર ઉપાધ્યાયનો કેટલો બધો તિરસ્કાર હતો, તે તેમનાં વાક્યોથી જાણી શકાય છે. જેને નિન્દા કરવાની ટેવ પડી છે તેનું સાધુપણું, શ્રાવકપણું, મનુષ્યત્વ ને તપ, જપ, અને ક્રિયાઓ ક્ષેપ અર્થાત્ નિષ્ફલ છે, નિન્દા કરનાર સાધુ તપસ્વી ઢંડ જાતિના દેવતા તરીકે થાય છે. તપનું અભરણ ક્રોધ છે, જ્ઞાનનું અભરણ અહંકાર છે. આહારનું અભરણ વમન છે, અને ક્રિયાનું અભરણ નિન્દા છે. ક્રિયા કરનારાઓમાં નિન્દાનો દોષ વિશેષતઃ દેખવામાં આવે છે. ધર્મની ક્રિયા કરનારા કેટલાક જૈનો વા અન્યો ક્રિયાઓ કરીને નિન્દાના દોષમાં ફસાય છે, અને તેથી તેઓ હૃદયની શુદ્ધિ કરવાને શક્તિમાન થતા નથી. શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજીએ ધર્મની ક્રિયા કરનારાઓને નિન્દા કરતાં દેખ્યા હશે તેથી ક્રિયાઓ કરનારમાં નિન્દા દોષ મોટા ભાગે

૯૫

રહે છે એમ લખ્યું છે. જનોમાં હાલ પણ કેટલાક ક્રિયાનું અજ્ઞાન નિન્દારૂપે બતાવી આપે છે. મૂઠ મનુષ્યોમાં નિન્દાનો દોષ વધી પડેલો જોવામાં આવે છે. નામ દેઇને કોઈની પણ નિન્દા ન કરવી જોઈએ. સુસ મનુષ્યો પ્રાણુન્તે પણ નામ દેઇને કોઈની નિન્દા કરતા નથી. દોષ દષ્ટિથી મનુષ્યોમાં નિન્દાની ટેવ વધે છે, અને ગુણાનુરાગદ્રષ્ટિથી નિન્દાદોષનો નાશ કરી શકાય છે. જગતમાં એક મનુષ્યમાં સર્વ પ્રકારના ગુણો હોતા નથી. કોઈનામાં સદ્ગુણો વિશેષ હોય છે અને દુર્ગુણો અલ્પ હોય છે, અને કોઈનામાં દુર્ગુણો ઘણા હોય છે અને ગુણો થોડા હોય છે. નિન્દા કરનાર મનુષ્ય દુર્જન તરીકે જગતમાં ગણાય છે, અને રાક્ષસ તરીકે જગતમાં સજ્જનોને ભય કરનાર થાય છે. નિન્દા કરનારો નિન્દાદોષનો ત્યાગ કરે એજ ઉપાધ્યાયજીના ઉપદેશનો આશય છે. એ પ્રમાણે દોષોના ત્યાગ સંબંધી ઉપદેશ આપીને, મનુષ્યોને સદ્ગુણોના માર્ગ તરફ દોરનાર શ્રીમહનો આપણે જોડેલો

૯૬

ઉપકાર માનીએ તેટલો અલ્પ છે.

શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી વસ્તુવર્ણન કરવામાં પણ સારી નિપુણતા ધરાવે છે. રાજાનું, નગ-વસ્તુવર્ણન શક્તિ રત્ન, વા અમુક પદાર્થનું વર્ણન કરવામાં, તે કાળના કવિયોની શૈલીને અંગીકાર કરીને, વસ્તુનું વર્ણન મનોરંજન થાય તેવી રીતે કરે છે. અઢારમા સૈકાના કવિરાજ પ્રેમાનંદની પેઠે, યથોવિજયજી પણ વસ્તુવર્ણન કરવામાં ઉત્તમ કવિની ગરજ પૂરી પાડે છે. ઉપાધ્યાયકૃત વસ્તુવર્ણન વિષયની કેટલીક કડીઓ નીચે લખવામાં આવે છે.

શ્રીપાલરાસ-ખંડ ત્રીજો-ઢાલ છઠ્ઠી.

એક દિન એક પરદેશીયો, કહે કુમરને અહ્ભુત ઠામરે;
સુણુ યોજન ત્રણસેં ઉપરે, છે નયર કંચનપુર નામરે.

બુઓ બુઓ અચરિજ અતિ લલુઃ ૧
તિહાં વજૂસેન છે રાજુયો, અરિકાલ સખલ કર વાલરે;
તસ કંચનમાલા છે કામિની, માલતીમાલા સુકુમાલરે,
બુઓ. ૨

૯૭

તેહને સુત ચારની ઉપરે, ત્રૈલોક્ય સુંદરી નામરે;
પુત્રી છે વેદની ઉપરે, ઉપનિષદ્ યથા અભિરામરે.

જીઓ. ૩

રંભાદિક જે રમણી કરી, તે તો એહ ઘડવા કર લેખરે;
વિધિને રચના ખીજી તણી, એહનો જગ જસ ઉલ્લેખરે.

જીઓ. ૪

રોમાત્રે નિરખે તેહને, બ્રહ્મદ્રય અનુભવ હોયરે;
સ્મર અદ્રય પૂરણુદર્શને, તેહને તુલ્ય નહિ કોયરે.

જીઓ. ૫

નૃપે તસ વર સરિખો દેખવા, મંડપ સ્વયંવર ક્રીધરે;
મૂલ મંડપ થંભે પૂતત્રી, મણિ કંચમમય સુપ્રસિદ્ધરે.

જીઓ. ૬

ચિહું પાસ વિમાનાવલીસમી, મંચાતિમંચની શ્રેણિરે;
ગોરવ કારણુ કણુ રાશિ જે, ઝીંપી જે ગિરિવર તેણીરે.

જીઓ. ૭

તિહાં પ્રથમ પક્ષ આપાઠની, ખીજે છે વરણુ સુહૃત્તરે;
શુભ ખીજ ! ખીજ તે કાલ છે, પુણ્યવંતને હેતુ આયત્તરે.

જીઓ. ૮

૭

૯૯

એમ નિમ્નુણી સોવન સાંકણું, કુંઝરેં તસ દીધું તાવરે;
ઘરે જઇને કુખ્બકૃતિ ધરી, તિહાં પહોતો હાર પ્રભાવરે.

જીઓ. ૯

મંડપે પેસંતો વારીયો, પોલીયાને ભૂષણુ દેધરે;
તિહાં પહોતો મણિમય પૂતલી, પાસે ઘેઠો સુખ સેધરે.

જીઓ. ૧૦

ખરદંતો નાક તે નાનકું, હોઠ લાંબા ઉંચી પીઠરે;
આંખ પીલી કેશ કાખરા, રહ્યો ઉભો માંડવા હેઠરે.

જીઓ. ૧૧

નૃપ પૂછે કેઇ સોભાગિયા, વલી વાગીયા જાગીયા તેજરે;
કહો કુણુ કારણુ તુમે આવિયા, કહો જિણુ કારણુ તમે
હેજરે. જીઓ. ૧૨

તવ તે નરપતિ ખડખડ હસે, જીઓ જીઓ એ રૂપનિધાનરે;
એહને જે વરશે સુંદરી, તેહનાં કાજ સર્થો વલ્યાં વાનરે.

જીઓ. ૧૩

ઇણુ અવસરે નરપતિ કુંઝસી, વર અંખર શિખિકાફરે;
જાણીયેં ચમકતી વીજલી, ગિરિ ઉપર જલધિ ગૂઠરે.

જીઓ. ૧૪

૯૯

મુક્તાહર હારે શોભતી, વરમાલા કરમાંહે લેધરે;
મૂલ મંડપ આવી ગુરૂ કુંઅરને, સહસા શુચિરૂપ અવલોધરે.

જુઓ. ૧૫

તે સહજ સ્વરૂપ વિલાવમાં, દેખે તે અનુભવ યોગરે;
ઈણ વ્યતિકરે તે હરખિત હુધ, કહે હુઓ મુજ ઈષ્ટ

સંયોગરે. જુઓ. ૧૬

તસ દ્રષ્ટિ સરાગ વિલોકતો, વિચે વિચે વામન રૂપરે;
દાખે તે કુંવરી સુલ્લહી, પરિપરિ પરખે કરી ચૂપરે.

જુઓ. ૧૭

સાચિતે નટનાગર તણી, આજી વાજી ખલુતે જેમરે;
મન રાજી કાજી શું કરે, આજીવિત એહશું પ્રેમરે.

જુઓ. ૧૮

હવે વર્ણવે જે જે નૃપ પ્રત્યે, પ્રતિહારી કરી ગુણુ પોષરે;
તે તે હિલે કુંઅરી દાખવી, વય રૂપને દેશના દોષરે.

જુઓ. ૧૯

વરણુવતાં જસ મુખ ઉજહું, હેલંતાં તેહનું શ્યામરે;
પ્રતિહારી થાકી કુંઅરને, સા નિરખે રતિ અભિરામરે.

જુઓ. ૨૦

૧૦૦

છે મધુર યથોચિત શેલડી, હધિ મધુ સાકર ને દ્રાખરે;
પણ જેહનું મન જીહાં વેંધિયું, તે મધુર ન ધીનું
લાખરે. જીઓ. ૨૧

ઈણ અવસરે થંભની પૂતલી, મુખે અવતરી હારનો દેવરે;
કહે ગુણ ગ્રાહક જો અતુર છે, તો વામનવર તતખેવરે.
જીઓ. ૨૨

તે સુણિ વરીઓ તે કુંઅરીયે, દાખે નિજ અતિહી કુરૂપરે;
તે દેખી નિભંતસે કુખજને, તવ રૂઠા રાણા ભૂપરે.
જીઓ. ૨૩

ગુણ અવગુણ મુગ્ધા નવિ લહે, વરે કુખજતજી વર ભૂપરે;
પણ કન્યા રતન ન કુખજનું, ઉકરડે શો વર ધૂપરે.
જીઓ. ૨૪

તજ માલ મરાલ અમેં કહું, તું કુણ છે અતિ વિકરાલરે;
જો એ ન તજે તો એ તાહરે, ગલે નાલ લૂણે કર વાતરે.
જીઓ. ૨૫

તવ હસીય ભણે ઇચું, તુમે જો નવિ વરિયા એણરે;
તો દુર્ભગ રૂસો મુલ કિચું, રૂસો ન વિધીશું કેણરે.
જીઓ. ૨૬

૧૦૧

પરસ્ત્રી અભિલાષના પાતકી, હવે મુઝ અસિધારા તિથરે;
પામી શુદ્ધિ યાચો તમે સવે, દેખો મુઝ કેવા હત્થરે.

જુઓ. ૨૭

ઈમ કહે કુખ્જે વિક્રમ તિરયું, દાખ્યું જેણે નરપતિ નઠરે;
ચિત્ત ચમક્યા ગગને દેવતા, તેણે સંતતિ કુસુમની વુઠરે.

જુઓ. ૨૮

હુઓ વજ્રસેન રાજા ખુશી, કહે બલપરે દાંખવો રૂપરે;
તેણે દાખ્યું રૂપ સ્વલાવનું, પરણાવે પુત્રી ભૂપરે.

જુઓ. ૨૯

દીયો આવાસ ઉત્તંગ તે, તિહાં વિલસે સુખ શ્રીપાલરે;
નિજ તિલકસુંદરી નારીશું, જીમ કમલાશું ગોપાલરે.

જુઓ. ૩૦

ત્રીજે ખંડે પૂરણ થઈ, એ છઠ્ઠી ઠાલ રસાલરે;
જસ ગાતાં શ્રી સિદ્ધચક્રનો, હોય ઘર ઘર મંગળ માળરે.

જુઓ. ૩૧

૧૦૨

શ્રીપાલ રાસ.

શ્રીમદ્દની વીરરસ વર્ણનશક્તિ.

(કડખાની દેશી.)

ચંગરણરંગ મંગલ હુઆં અતિઘણાં,
 ભૂરિ રણતૂર અવિહ્વર વાજે;
 કેતુકલાખ દેખણ મલ્યા દેવતા,
 નાદ દંદુલિતણા ગગન ગાજે. ચં. ૧

ઉચ્ચતા રણભૂમિ તિહાં શોધિયેં,
 રોધિયેં કરી વિવિધ શસ્ત્ર પૂજા;
 યોધિયેં સુભટ કુલવંશ શંસાકરી,
 યોધિયેં કવણવિણુ તુઝ દ્વજ. ચં. ૨

અરચિયેં ચાઝચંદન રસેં સુભટતતુ,
 અરચિયેં ચંપકેં મુકુટ સીસેં;
 સોહિયેં હૃત્ય વરવીર વલ્યેં તથા,
 કલ્પતરૂ પરિ બન્યા સુભટ દીસે. ચં. ૩

કોઈ જનની કહે જનક મત લાજવે,

૧૦૩

કોઈ કહે માફે બિરૂદ રાખે.
 જનક પતિપુત્ર તિહું વીરજસ ઉજલા,
 સોહિધન જગતમાં અણિય આખે. ચં. ૪
 કોઈ રમણિ કહે હસિય તું સહિશ કિમ,
 સમર કરવાલ શર કુંતધારા;
 નયનખાણે હણ્યો તુજ મેં વશકિયો,
 તિહાં ન ધીરજ રહ્યો કર વિચારા. ચં. ૫
 કોઈ કહે માહરો તું મોહ મત કરે,
 મરણજીવન તુજ ન પીઠ છાંડું;
 અધરરસ અમૃત રસ હોય તુજ સુલભ છે,
 જગતજય હેતુ હો અચળ ખાંડું. ચં. ૬
 ઈમ અધિક કોતકે વીરરસ જાગતે,
 લાગતે વચન હુઆ સુભટ તાતા;
 સૂરપણે કૂર હુઈ તિમિર હલ ખંડવા,
 પૂર્વ દિશી ઢાખવે કિરણ રાતાં. ચં. ૭
 રોપિ રણ લેલ સંરેભ કરી અતિધણા,
 દોષહલ સુભટ તવ સખલ જૂએ;

૧૦૪

ભૂમિને' ભોગતા ભેઈ નિજયોગતા,
અમલ આરોગતા રણ મૂંઝે. ચં. ૮

નીર ભમતીર વરસે તદ્દાયોધ ધન,
સંચરે' બગ પરે' ધવલ નેભ;

ગાજદલ સાજ રૂતુ આઇ પાઉસતણી,
વીજ ભમ કુંત ચમકે સતેભ. ચં. ૯

પિંડ પ્રહાંડ શત ખંડ જે કરી શકે,
ઉછલે તેહવા નાલ ગોલા;

વરસતા અગનિ રણ ગગન રોષે ભર્યા,
માનું એ ચમતણા નયણ ડોલા. ચં. ૧૦

કેઈ છેદે' શરે' અરિતણાં શિર સુલટ,
આવતા કેઈ અરિખાણુ ઝાલે;

કેઈ અસિછિન્ન કરિકુંભ મુગતાફલે'.
પ્રહારથ વિહંગ મુખ ત્રાસ ઘાલે. ચં. ૧૧

મઘ રસ સઘ અનવઘ કવિંપઘ ભર,
બંદિજન બિરૂદથી અધિક રસિયા;
ખોજ અરિક્ષોજની મોજધરિ નવિ કરે,
ચમકભર ધમક દેઈ માંહિ ધસિયા. ચં. ૧૨

૧૦૫

વ્યાજ વિકરાલ કરવાલ હત સુભટ શિર,
 વેગ ઉછલતિ રવિ રાહુ માને;
 ધૂલિ ઘોરણી મિલત ગગન ગંગા કમલ,
 કોટી અંતરિત રથ રહત છાને. ચં. ૧૩

કેઇ ભટ ભારમરિ શીસ પરિહાર કરી,
 રણ રસિક અધિક જૂજે કબંધે;
 પૂર્ણ સંકેત હિત હેત જ્ય જ્ય રવે,
 નૃત્ય મનુ કરત સંગીત બધધે. ચં. ૧૪

ભૂરિ રણતૂર પૂરે ગયણુ ગડગડે,
 રથ સખલ શૂર ચકચૂર ભાજે;
 વીર હક્કાય ગય હય ચલે ચિહું દિશે,
 જે હુવે શૂર તસ કોણુ ગાંજે. ચં. ૧૫

તેહ ખિણુમાં હુઇ રણમિલી ઘોરતર,
 રૂધિર કર્દમ કરી ભરી અંત પૂરી;
 પ્રીતિ હુઇ પૂર્ણ વ્યંતરતણા દેવને,
 સુભટને હોંશ નવિ રહિ અધૂરી. ચં. ૧૬
 દેખિ શ્રીપાલ ભટ ભાંજિયું સૈન્ય નિજ,

૧૦૬

ઉઠવે તવ અજીત સેન રાજા;
 નામ મુજ રાખવો જો ફરિ દાખવો,
 હો સુભટ વિમલ કુલ તેજ તાજા. ચં. ૧૭
 તેહ ઈમ ખૂજતો સૈન્ય સજી જૂઝતો,
 વીંટિયો જતિ સયસાત રાણે;
 તે વહે નૃપતિ અભિમાન ત્યજી હજીય તું,
 પ્રણમી શ્રીપાલ તિહાં એહ બાણે. ચં. ૧૮
 માન ધન બસ માને ન તે હિત વચન,
 તેહશું જૂઝતો નવિ ય થાકે;
 બાંધિયો પાડિ કરી તેહ સત સય ભટે',
 હુએાં શ્રીપાલ જસ પ્રગટ વાકે. ચં. ૧૯
 પાય શ્રીપાળને આણિયો તેહ નૃપ,
 તેણે છોડાવિયો ઉચિત બાણી;
 ભૂમિ સુખ ભોગવો તાત મત એહ કરો,
 વહત શ્રીપાલ એમ મધુર વાણી. ચં. ૨૦
 ખંડ ચોથે હુઇ ઠાલ ચોથી ભત્રી,
 પૂણે કડખા તણી એહ દેશી;

૧૦૭

જેહ ગાવે સુજસ એમ નવ પહ તણો, તે લહેઝદિ
સવિ શુદ્ધ લેશી. ચં. ૨૧

જ'પુસ્વામીના રાસમાંથી, રાજગૃહ નગરવર્ણન.

હવેરે રાજગૃહ નગર છે, સકલ નગર શિષ્યગારરે;
ઉજવલ જિન ગૃહ મંડલી, જહાં હિમગિરિ અનુકારરે. ૧
ચરિત્ર સુણો ગુણવંતનું, પવિત્ર હોયે જિમ કાનરે;
ચિત્ત ચમકે આવે ચાતુરી, વાધે મતિ વળે વાનરે.

ચરિ. ૨

જિહાં જન ચેત્યમાં ધૂપનો, દેખી ધૂમ અગાસીરે;
મહંગ ગર્જિત ઘન જ્રમે, શિખી નિત્ય ઉલ્લાસરે. ચ. ૩
જેહમાં સૌધે કૃટિક દુતિ, છળી મરકતની અલાધીરે;
માનું ગંગા એ આવી ઝીલવા, યમુના રવિ અંક દાધીરે.

ચરિ. ૪

જેને હરવી માનુજલ નિધિ, દુઃખભર લંકા કંપાવીરે;
સુખ નવિ દાખે અમરાવતી, અલકા નામેજ ચાવીરે.

ચરિ. ૫

૧૦૮

શબ્દ કરે તિહાં નરપતિ, શ્રેણિક જસગુણ શ્રેણીરે;
જન ભુવનમાંહે વિસ્તરી, પાવન જેવ ત્રિવેણીરે.

ચરિ. ૬

જેહને તેજે પરાભવ્યો, લાનુ ભમે માનુ ગગનેરે;
ઉબ્ધુ હુઆ તસ કીરણુ તે, તારા અમર્ષને અગ્નિરે.

ચરિ. ૭

તાસ સભામાંહે શોભતો, રૂપભદ્રત હુઓ શેઠરે;
ધનદત્તે તેહજ ધનપતિ, ખીજો કુબેર તે હેઠરે. ચરિ. ૮
પંથ તરૂંજી જળસર પરે, તસધન સવીહીત આવેરે.
જેહશ્યું સુરતરૂં તોળીઓ, ઉચો ગયો લઘુ ભાવેરે.

ચરિ. ૯

ઈંદ્ર તે જેહને નિત્ય રહે, કર અગ્ને સતકોટીરે;
ચંદ તે સકળ કળા વર્યો, પદવી તસ સવિ મોટીરે.

ચરિ. ૧૦

ધારિણી સદ્ધર્મ ચારિણી, ચિત્ત તારણી હુઈ તાસરે;
કારણી સુખદુઃખ વારિણી, મનોહારિણી સુવિલાસરે.

ચરિ. ૧૧

૧૦૯

રપે તે રંભા હરાવતી, ભાવતી ચિત જન વયણારે;
 સુલલિત શીલ સોહામણી, સહજ સલુણનડાં નયણારે.
 ચરિ. ૧૨.

મિલિત રહે નખમાંસ જયું, તે દંપતી સસનેહોરે;
 નવ નવ રંગ ભરે રમે, એકજ જીવ હોય દેહોરે. ચ. ૧૩
 એક દીન ધારિણી ચીંતવે, સુતવિણુ શ્યો જ્યવારોરે,
 સીંચે હૃદય જસ સુત અમી, તેહનો ધન્ય અવતારોરે.
 ચરિ. ૧૪

ચિંતાએ તેણે હુઇ દુર્બળી, નિર્બંધે પ્રિય પુછીરે,
 તેહ ચિંતા પ્રિય મન ઠવે, પણ નવી હોય તે ઓછીરે.
 ચરિ. ૧૫

એહ ચિત્ત દુઃખને વિસારવા, શેઠ વૈભારે તે પહુતા રે,
 વાયુ આરોહી ગગન ચઢયા, રથ ઘોષે મૃગ ખીહતારે.
 ચરિ. ૧૬

ગિરી પ્રિય હસ્ત આલંબને, ધારણિ ચઢીય લોભારે,
 અંગુલીએ ઠરી દાખવે, પ્રિય ઉપવનતણી શોભારે.
 ચરિ. ૧૭

૧૧૦

એહ બીજેરડી ક્ષણમી, દાડિમ રાતે કુલેરે;
મદ નવી શિખે હૃદયે ગડે, જગતને માનુ અમુલેરે.
ચરિ. ૧૮

એ સહકારની મંજરી, કેકિલ કલરવ ગુરૂણીરે;
વિકસિત એહ કુસુમલતા, માનુહસિત તરૂપરણિરે.
ચરિ. ૧૯

જંબુ કંઠમ પ્રિયાળએ, તાલ તમાલ વિશાળારે;
ભઈ જુઈ મચકુંદએ, કંઠ એ હર્ષના ચાળારે. ચરિ. ૨૦
મોટા એ દ્રાક્ષના માંડવા, સુઅડલા રૂઅડલા આવેરે;
મધુર એ મધુકર રણુળણે, સ્વાગત માનુ જણાવેરે.
ચરિ. ૨૧

શ્રાદ્ધ યશોમિત્ર દેખીઓ, રૂપલે તીકાં સિદ્ધ પુત્રોરે;
જાશે કિકાં પુછયું તવ ઠહે, ઇલાં સોહમ છે પવિત્રોરે.
ચરિ. ૨૨

આવો તો યાવો અગ્રેસરી, વંદનનો ધરો ભાવોરે;
દંપતિ તેહ સાથે ચાલ્યા, દીઠા મુનિ સુભાવોરે. ચ. ૨૩
કોધજળાંત સમજલધરૂ, માન મહાતરૂ હસ્તિરે
દંભ ઉરગ વિષ જાંગુલી; લોભ સમુદ્ર અગસ્તિરે. ચ. ૨૪

૧૧૧

ઇદ્રિય સકળને વશ કર્યા, વશ કર્યા મનના સંચારોરે,
 આતમધ્યાનમાં ઝીલતા, પામ્યા ભવતણા પારોરે. ચ. ૨૫
 તેહની દેશના સાંભળી, સિદ્ધ જંબુરૂપ પુછેરે,
 ધારિણિ પાણુ અવસર લહી, કહે મુજસુત છે કે નવી છેરે.

ચરિ. ૨૬

સાવધ મુનિને નવી પુછીએ, સિદ્ધ કનુ જંબુ નામરે.
 એ અવસર પુછ્યે સુત હશે, સિદ્ધ સ્વપ્ન સુરધામિરે.

ચરિ. ૨૭

ધારિણિ કહે જંબુ દેવતા, ઉદ્દેશે તો હું કરશુંરે,
 આંખિલ ઇગસો અઠોત્તરા, ઇમ મન વંછીત વરશુંરે.

ચરિ. ૨૮

હવે મુનિ વંદીને દંપત્તિ, આળ્યા નીજ ઘર ખારેરે,
 સિદ્ધ સ્વપ્ન દેખે અન્યઠા, ધારિણિ ચિત્ત ઉદ્ધારેરે.

ચરિ. ૨૯

કુંક્ષે વિદ્યુન્માળી અવતર્યો, દોહદહ હુઆ શુભ પુર્યારે,
 સમગ્ર પુણ્યે સુત જનમીઆ, સુજસ વિલાસ પડુરારે.

ચરિ. ૩૦

૧૧૨

જંપુસ્વામી દીક્ષા લેવા નીકળે છે તે વખ-
તનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે.

(ઢાળ-તુજ બાવનીની એ—દેશી.)

શુભતીરથ ઉદકે સ્નાન કરી મનોહાર,
અંગરાગતે કીધા બાવના અંદનસાર.
ચિત્તમાંહી અણુમાન્યું શુકલધ્યાનહેં ભૂર,
બાહિર આવી લાગ્યું ઉજ્જવલ માનું કપૂર. ૧

મણિકંચન ભૂષણ સખલ ઝળાહળતેજ,
સોહે તનુ પેચાં હૃદયે હાર સહેજ;
સર્વોગ અલંકૃત કલ્પવૃક્ષ પર છાજે,
મનમાં નિરાગિ પણ એ કલ્પ ન ભાજે. ૨

વરદેવ અનાદ્રત સાનિધ્ય પુરણહાર,
શણુગારે સઘળે પુરણ જંપુ કુમાર;
શિરછત્ર વિરાજે રજનીકર અનુકાર,
ખિહુ પાસે લટકે ચામર અંચળ ચ્યાર. ૩

બહુમૂલ રતનમય મંગળરંગ અભંગ,
શિખિકા આરોહે જેમ મૃગપતિ ગિરિશૃંગ;

૧૧૩

દાન બહુવિધ દીજે કીજે સખલ મંડાણ,
 પંચશબ્દા વાજે ગાજે ઢાલ નિશાન. ૪
 ભુંગળ લેરી ને ફેરીવાજે વંશ ને વીણા,
 તાલતારાવલ કંસાલને નાદે સુરપણ લીણા;
 સરલી સરણાઈ ચહચહે ચિહું દિશી ચાવી,
 ગુણમર્દલ વર્દલ શ્રીમંડલે છળી ફાવી. ૫
 તત થાથા થેઈ થેઈ યુંગન યુંગન નાચે,
 સુદ્ધાંત સંગીતે પગપગ નવરસ માચે;
 બિરુદાવલી ખોલે ગુણ અવહાતે ભાટ,
 જ્યજ્ય સહુ ખોલે મલીયા લોકના ઠાઠ. ૬
 આગે તેજી તુરંગમ કંચન જડીત પલાણ.
 એરાકી આરખી કંખોળ કેકાણ,
 તુરકી ખુરાસાણી પાણીપંથા નવરંગ,
 કાશ્મીરી અનુપમ પંચ ભદ્ર અતિચંગ. ૭
 મદ ગરતા કુંજર જાણેસ નિર્જરશૈલ,
 અંખર લાગી અંખાડી સુરગજશ્યું કરે મેળ;
 ધવલ ધોરી જોતરીયા રથની કીધી તૈયારી,

૮

૧૧૪

શણુગાર્યા સાબેલા ધવલ મંગલ દીએ નારી. ૮
 ગાય ગીત સુહાગણુ પહેરી નવલા વેશ,
 મહમુદ્દિત હુઆ સર્વી ગામ અને સન્નિવેશ,
 કેઈ ચઢ્યારે સુખાસને કેઈ ચઢ્યા ચકડોળ,
 અતિ ચતુર વિચક્ષણુ કરે ઘણા રંગરોળ. ૯
 અષ્ટ મંગળ ચાલે આગે વળી ચાટુકાર,
 અસિકુંત ક્લક અહુ નર્મકારતિકાર,
 તિલ નાખ્યા ન તળે આવે તિમ હુઆ પંથ;
 ધરણીનો કણુ પણુ ન રહ્યા કેઈ અપંથ. ૧૦
 ઉત્સવ જુએ નરનારી ખારી ચઢી ચૌખારી,
 વ્યાકુળ થઈ વાહિત્ર શખ્દ સુણી સર્વી નારી,
 તુર દૂગ્ધજામાતા કલિકજ્જલ સિંદુર,
 ષટ હોએ વલ્લભ સ્ત્રીને સહજસતુર. ૧૧
 ગાળવાળા સુણીને અર્ધ તિલક કરી એક,
 અર્ધાજન દ્રગ એક જોવા ચાલી છંક,
 એક ઉર પહેરે એકજ ચરણુ પખાલે,
 અરધી કંચુકી પહેરી જોવા કેઈક ચાલે. ૧૨

૧૧૫

ધસમસતી કોઇક કજ્જલ ગલ્લે ઘાલે,
 કરતુરી લોચન ઠવતી આઘી ચાલે,
 ખાવનાચંદન રસ પાય લગાડે બાલા,
 અળતો હૃદય સ્થલે લાહી કરે ચકચાળા. ૧૩

કટિમેખલ કંઠે ઘાલી ઉતાવળી દોડે,
 એકહાર એકાવળી શેણી તટે નિજ જોડે,
 ભુજવલ્લિ નેપુર કંકણ ઘાલે પાયે,
 પહેરણુ ઓઢણુના વસ્ત્ર વિપર્યય થાયે. ૧૪

ઢળતા ધીના લાડુઆ સુકે તે ગાડુ આગે,
 લાડુઆસમ નારીને જોવાનો રસ જાગે,
 બાળ રેતાં સુકે મારગે પરનાં બાળ,
 રેતાંનિજ બાળક બ્રાન્તિ લીએ સુકુમાલ. ૧૫

પરિધાન શિથિલ હુઓ ગાઠ બંધન ન કરાયે,
 વાયુવેગે મરતક ઓઢણુ ઉડી જાયે,
 ઈમ જોતાં વધુજન હુઓ કુમારી રૂપ,
 કૌતુકીને પણ તવ કૌતુક લાગ્યું અનુપ. ૧૬

૧૧૬

ઇમ કૌતુક ઉત્સવે ઉપવને કુમાર,
 થાય જય જય નંદા જય જય ભદ્રા ઉચ્ચાર;
 શિળિકાથી ઉતરે માનુ સંસારથી તેહ,
 ગુરૂ સ્વામી સધર્મ વંદે સુજસ સનેહ. ૧૭

ઇત્યાદિ.

સમુદ્રવહાણુ સંવાહમાં, સમુદ્ર અને વહાણુના
 સંવાહનું, ગુણુદોષ તરીકે સારી રીતે વર્ણન કર્યું છે.
 વસ્તુવર્ણનશક્તિ ખરેખર ઉપાધ્યાયજીની ઉત્તમ છે.
 એમ વાચકો સ્વયમેવ વિચારી શકશે. ઉપાધ્યાયજીના
 વખતમાં યતિયોના શિથિલપણાથી સંવેગી મુનિમાર્ગ,
 ઉત્પન્ન થવાથી તથા સ્થાનકવાસી વગેરેની ચર્ચાથી
 અનેક પ્રકારના ધર્મજ્ઞાત્રો સંબંધી ગ્રંથો લખવાની
 આવશ્યકતા હતી, તેથી તેઓએ ચરિત્રો લખવામાં
 પોતાનું જીવન ઘણું લંબાવ્યું નથી. શ્રીપાલ અને
 જંબુસ્વામીના રાસથી ચરિત્ર સંબંધી પદ્યરચનામાં
 કવિતાશક્તિ ઘણી હતી તેનો ખ્યાલ કરી શકાય છે.

૧૧૭

શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયનો અધ્યાત્મજ્ઞાનપર બહુ પ્રેમ
હતો. અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં તે બહુ
ઓમદ્વનો અધ્યાત્મ ઉંડા ઉતર્યા હતા. એમ તેમના
જ્ઞાનમાં પ્રેમ અને બનાવેલા અધ્યાત્મિક અન્યોથી
તેમનું પાંડિત્ય. સિદ્ધ થાય છે. તેમનાં નીચેનાં
વાક્યોથી તેઓ ઉત્તમ અધ્યાત્મ-
જ્ઞાની હતા એમ વાચકોને જણાશે.

આત્મજ્ઞાને જેહવું રે, ચિત્ત ચોકસ ઠંડરાત;
તેહને દુઃખ કહ્યું નહી રે, ખીબના દીન દુઃખી બ-
તરે.-પત્ર—૬૧

જંબુરાસ.

આત્મજ્ઞાને મગન જે, તે સવિ પુદ્ગલનો ખેલરે;
ઇન્દ્રબલ કરી લેખવે, ન મલે તિહાં કોઇ મન ખેલરે.
ન. સં. ૩૯
જાણ્યો ધ્યાયો આત્મા, આવરણુ રહિત હોય સિદ્ધરે;
આત્મજ્ઞાન તે દુઃખ હરે, એહિજ શિવહેતુ પ્રસિદ્ધરે.
એ. સં. ૪૦

શ્રીપાલરાસ. પત્ર. ૧૫૬

૧૧૮

અરિહંત પદ ધ્યાતો થકો, દંબલ ગુણ પન્નમયરે;
 લેહ છેહ કરી આતમા, અરિહંત રૂપી થાયરે.
 વીર છનેશ્વર ઉપદિશે, સાંભળજો ચિત્ત લાઠરે;
 આતમધ્યાને આતમા, રૂદ્ધિ મળે સવિ આઠરે. વીર. ૧
 રૂપાતીત સ્વભાવ જે, કેવલ દંસણુ નાણીરે;
 તે ધ્યાતાં નિજ આતમા, હોયે સિદ્ધ ગુણુખાણીરે. વીર. ૨
 ધ્યાતાં આચારજ લલા, મહામંત્ર શુભ ધ્યાનીરે;
 પંચ પ્રસ્થાને આતમા, આચરજ હોય પ્રાણીરે. વીર. ૩
 તપ સન્નમયે રત સદા, દ્વાદશ અંગનો ધ્યાતારે;
 ઉપાધ્યાય તે આતમા, જગ ંધવ જગ ભ્રાતારે. વીર. ૪
 અપ્રમત્ત જે નિત્ય રહે, નવિ હરખે નવિ શોચેરે;
 સાધુ સુધા તે આતમા, શું મુંડે શું લોચેરે. વીર. ૫
 સમ સંવેગાદિક ગુણા, ક્ષય ઉપશમ જે આવેરે;
 દર્શન તેજજ આતમા, શું હોય નામ ધરાવેરે. વીર. ૬
 જ્ઞાનાવરણી જે કર્મ છે, ક્ષય ઉપશમ તસ થાયરે;
 તો હોય એહજ આતમા, જ્ઞાન અબોધતા જાયરે. વીર. ૭
 જાણુ! ચારિત્ર તે આતમા, નિજ સ્વભાવમાંહિ રમતોરે;.

૧૧૯

લેશ્યા શુદ્ધ અલંકર્યો, મોહ વને નવિ ભમતોરે. વીર. ૮
 ઇચ્છાનોઘે સંવરી, પશ્ચિતિ સમતાયોગેરે,
 તપ તે એહિજ આતમા, વર્તે નિજ ગુણ ભોગેરે; વીર.૯
 અષ્ટ સકળ સમૃદ્ધિની, ઘટમાંહે રૂદ્ધિ દાખીરે;
 તિમ નવ પદ ઋદ્ધિ જાણજે, આતમરામ છે સાખીરે.
 વીર. ૧૩

યોગ અસંખ્ય છે જિન કહ્યા, નવપદ મુખ્ય તે જાણોરે.
 એક તણે અવલંબને, આતમધ્યાન પ્રમાણોરે. વીર. ૧૪
 ઠાલ ખારમી એહવી, ચોથે ખંડે પૂરીરે;
 વાણી વાચક જસ તણી, કોઈ નયે ન અધૂરીરે. વીર.૧૫
 શ્રીપાળરાસ. ચોથો ખંડ. પત્ર. ૧૮૪

જિહાં લગે આતમ દ્રવ્યનું, લક્ષણુ નવિ જાણ્યું;
 તિહાં લગે ગુણઠાણું ભલું, કેમ આવ્યે તાણ્યું. આતમ ૨૨
 આતમ અજ્ઞાને કરી, જે ભવદુઃખ લહીએ.
 આતમજ્ઞાને તે ટળે, એમ મન સદહીએ. આતમ. ૨૩
 જ્ઞાનદશા જે આકરી, તેહ ચરણ વિચારો.
 નિર્વિકલ્પ ઉપયોગમાં, નહીં કર્મનો ચારો. આતમ. ૨૪

૧૨૦

લગવતી અંગે ભાખીઓ, સામાયિક અર્થે;
 સામાયિક પણ આતમા, ધરો શુદ્ધો અર્થ. આતમ. ૨૫
 લોકસાર અધ્યયનમાં, સમકિત મુનિભાવે;
 મુનિભાવે સમકિત કહ્યું, નિજ શુદ્ધ સ્વભાવે. આતમ. ૨૬
 કષ્ટ કરો સંજમ ધરો, ગાળો નિજ દેહ;
 જ્ઞાનદશા વિષુ જીવને, નહીં દુઃખનો છેહ. આતમ. ૨૭
 ખાહિર યતના ખાપડા, કરતાં દુહવાયે;
 અંતર યતના જ્ઞાનની, નવિ તેણે થાયે; આતમ. ૨૮
 રાગ દ્વેષ મલ ગાળવા, ઉપશમ જલ ઓલો;
 આતમ પરિણુતિ આહરી, પર પરિણુતિ પીલો. આતમ. ૨૯
 હું એહનો એ માહરો, એ હું એણી ખુદ્ધિ;
 ચેતન જડતા અનુભવે, ન વિમાસે શુદ્ધિ. આતમ. ૩૦
 ખાહિર દ્રષ્ટિ દેખતાં, ખાહિર મન ધાયે;
 અન્તર દ્રષ્ટિ દેખતાં, અક્ષય પદ પાયે. આતમ. ૩૧
 ચરણ હોય લજ્જાદિકે, નવિ મનને લંગે;
 ત્રીજે અધ્યયને કહ્યું, એમ પહેલે અંગે. આતમ. ૩૨
 અધ્યાતમ વિષુ જે ક્રિયા, તે તનુમળ તોલે;

૧૨૧

મમકાર આદિક યોગથી, એમ જ્ઞાની ખોલે. આતમ. ૩૩
હું કરતા પર ભાવનો; એમ જેમ જેમ બાણે;
તેમ તેમ અજ્ઞાની પડે, નિજ કર્મને ઘાણે. આતમ ૩૪
પુહ્ગલ કર્માદિક તણે, કર્તા વ્યવહારે;
કર્તા ચેતન કર્મનો, નિશ્ચય સુવિચારે. આતમ. ૩૫
કર્તા શુદ્ધ સ્વભાવનો, નય શુદ્ધે કહિયે.
કર્તા પરપરિણામનો, ખેલ કિરિયા ગ્રહિયે.
આતમ. ૩૬

સવાસો ગાથાનું સ્તવનની ઢાલ.

ઈત્યાદિ અનેક વાક્યોથી ઉપાધ્યાયજીએ
અધ્યાત્મજ્ઞાનનો મહિમા ગાયો છે. દ્રવ્યાનુયોગ
અને અધ્યાત્મજ્ઞાનની એકતા થાય છે. દ્રવ્યાનુયોગ
વિનાનો જ્ઞાની તે ખરેખરો અધ્યાત્મ જ્ઞાની બની
શકતો નથી. દ્રવ્યાનુયોગ જ્ઞાન વિનાનો અધ્યાત્મ
જ્ઞાની કોઈ સ્યાહ્વાહશૈલી પ્રમાણે બની શકતો નથી.
દ્રવ્યાનુયોગના જ્ઞાનથી ખરેખરું આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી
શકાય છે. આત્મજ્ઞાન વિનાની ક્રિયા તે હિસાબમાં

૧૨૨

ગણાતી નથી. જ્ઞાનની પદવી મહાન છે, અને આત્મ જ્ઞાન વિનાની ક્રિયા ખરેખર આત્માના સદ્ગુણોને પ્રકાશ કરવા સમર્થ થતી નથી.

શ્રી દ્રવ્યગુણ પર્યાયના રાસમાં શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી જ્ઞાન અને ક્રિયાનું અંતર દેખાવતા છતાં નીચે પ્રમાણે કથે છે.

હોહા.

મધ્યમ કિરિયા રત હુએ, બાલક માને લિંગ.
 ષોડશકે ભાખ્યું ધુરે, ઉત્તમજ્ઞાન સુરંગ. ૨
 જ્ઞાનરહિત જે શુભક્રિયા, ક્રિયારહિત શુભનાણ,
 યોગ દ્રષ્ટિ સમુચ્ચય કહ્યો, અંતર ખબુચ્યા ભાણુ ૩
 ખબુચ્યા સમી ક્રિયા કહી, નાણુભાણુ સમ જોય,
 કલિયુગ એહ પટંતરો; વિરલા બુજે કોય. ૪
 જ્ઞાનવંતહ કેવલી, દ્રવ્યાદિક અહિનાણુ,
 બૃહત્ કલ્પના ભાખ્યમાં, સરિખા ભાખ્યા બાણુ. ૫
 જ્ઞાન પરમગુણુ જીવનો, નાણુ ભવાર્ણુવ પોત,
 મિથ્યા મતિતમ ભેદવા, નાણુ મહા ઉદ્યોત ૬
 પ્રકરણુરતનાકર ભાગ ૧ પત્ર. ૪૧૦

૧૨૩

એ યોગે જો લાગે રંગ, આધાકર્માદિક નહિ લંગ,
 પચકલ્પ લાખ્યે ઇમ ભણ્યું, સહુરૂ પાસે

ઈચ્યું મૈં સુણ્યું. ૪

બાહ્ય ક્રિયા છે બાહિર યોગ, અંતર ક્રિયા

દ્રવ્ય અનુયોગ,

બાહ્યહીન પણ જ્ઞાન વિશાલ, ભલો કહ્યો મુનિ

ઉપદેશ માલ. ૫

દ્રવ્યાદિક ચિન્તાએ સાર, શુકલધ્યાન પણ

લહિએ પાર;

તે માટે એહિજ આદરો, સહુરૂ વિણુમત

ભૂલા કરો. ૬

બાલક, લિંગને અર્થાત્ બાહ્યવેષને દેખી ધર્મ
 માને છે. નંદ્યમ મનુષ્ય, ક્રિયાઓમાં આસક્ત થાય
 છે અને ઉત્તમ જ્ઞાની ખરેખર જ્ઞાનમાં રંગાય છે.
 ધર્મજ્ઞાન વિનાની ક્રિયા બળુઆસમાન પ્રકાશક છે અને
 ક્રિયા વિનાનું જ્ઞાન, સૂર્યની સમાન પ્રકાશક છે એમ
 હરિભદ્રસૂરિ યોગદ્રષ્ટિ સમુચ્ચય ગ્રન્થમાં કહે છે.

૧૨૪

કલિયુગમાં આલું બેનું અન્તર્ વિરલ મનુષ્યે
 અવબોધી શકે છે, શ્રુતજ્ઞાની અને કેવલ જ્ઞાનીને બૃહ
 તકલ્પ ભાષ્યમાં સમાન કહ્યા છે. આત્માને પરમગુણ
 જ્ઞાન છે. સંસારરૂપ સમુદ્ર તરવાને માટે જ્ઞાન એ મોટી
 આગબોટ સમાન છે. મિથ્યાત્વ અંધકારને નાશ કર-
 વાને જ્ઞાનરૂપ સૂર્યની આવશ્યકતા સર્વ જ્ઞાનીઓએ
 સ્વીકારી છે. દ્રવ્યાનુયોગજ્ઞાનની પરિપક્વ હશા થતાં
 આત્મસ્મરણતા થાય છે.

અધ્યાત્મજ્ઞાન વિનાના મનુષ્યો, આત્માના
 ગુણોનો પ્રકાશ કરવાને શક્તિમાન થતા નથી. શ્રી-
 મહ ઉપાધ્યાયજીએ અધ્યાત્મજ્ઞાનનો શ્રી આનન્દધનજી
 પાસેથી વિશેષ અનુભવ મેળવ્યો હતો. તેમના છેલ્લા
 વર્ષોથી તેમનું મન અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રતિ વજ્યું હતું.
 છેલ્લા પન્નર વર્ષમાં તેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં વિશેષતઃ
 રમણતા કરતા હતા અને અધ્યાત્મદિશાના રસપો-
 પક અન્યોને લાખતા હતા એમ તપાગચ્છના એક હેમ
 સાગર ચતિના મુખેથી પરંપરાએ સાંભળ્યું છે. આવા

૧૨૫

મહા પ્રભાવક જ્ઞાની ગીતાર્થ મુનિવરનાં છેલ્લાં વર્ષે અધ્યાત્મજ્ઞાન, ધ્યાન, અને ધર્મ ક્રિયામાં, વહન થયાં હતાં એમ લેખકને તેમના અન્થોરૂપ આરીસામાં જોતાં મનમાં નિશ્ચય થાય છે. અધ્યાત્મજ્ઞાન વિસ્તાર કરવા ગુર્જર ભાષામાં શ્રીપાલરાસ, જંબુસ્વામીરાસ, અને દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયના રાસમાં તેમણે ઉત્તમ યોગ આપ્યો છે. તેમણે હિન્દુસ્થાની અને ગુર્જર ભાષામિશ્ર જેવી ભાષામાં સમાધિશતક, સમતાશતક, જશવિલાસ વગેરે અન્થો રચીને મનુષ્યો ઉપર મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે.

અધ્યાત્મસાર, અધ્યાત્મોપનિષત્, જ્ઞાનસાર વગેરે અન્થો લખી સંસ્કૃત ભાષાજ મનુષ્યો ઉપર પણ મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે. અત્ર ગુર્જર ભાષાના અન્થોમાં લખેલા અધ્યાત્મજ્ઞાનનો વિષય ચર્ચવામાં આવે છે તેથી અધ્યાત્મજ્ઞાનાદિ પુષ્ટિ માટે સંસ્કૃત ભાષાના અન્થોની સાક્ષી આપી નથી. અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં ઉપાધ્યાયજી બહુ ઉંડા ઉતર્યા હતા. આવી દશાવાળા મહા-પુરુષનું સાધુચરિત્રજીવન ખરેખર ઉત્તમોત્તમ હતું.

૧૨૬

એમ તેમના હૃદયના ઉભરાઓ કહી આપે છે. શ્રીમદ્
ઉપાધ્યાયજી તે વખતમાં ચાલતા એકાન્તમતોનું ખંડન
કરીને સત્ય દર્શાવવામાં પાછા પડતા નહોતા.

તત્ત્વજ્ઞાન વિનાના અને માનપૂજા કીર્તિના પૂજારી
ધર્મના નામે લક્ષ્મી લેનારા અને ધમાધમ ચલાવનારા
લાલચુ કેટલાક ધર્મોપદેશકો, જૈનાગમથી વિરૂદ્ધ
વર્તતા હતા અને જૈનાગમથી વિરૂદ્ધ ભાષણ કરતા
હતા, તેઓને સુધારવાને તેમણે સીમંધર સ્વામીનું સ્તવન
રચીને તેઓને વચનના કટકા મારીને ઉત્તમ બોધ
આપવા અને તેમજ ધર્મચ્છુઓ સત્ય માર્ગમાં દોરાય,
અને ધર્મ માર્ગમાં સડો પેઠો હોય તે દૂર થાય અને
કુધારાઓના ત્યાગ કરીને જૈનો સુધર્મના અસલમાર્ગ
ઉપર આવે એ હેતુથી નીચે પ્રમાણે સીમંધર પ્રભુને
તેઓ વિશ્વસિ કરે છે.

સ્વામી સીમંધર વીનતિ—સુભો માહરી દેવરે,
તાહરી આણુ હું શિરધરૂ—આહરૂ તાહરી સેવરે
સ્વામી૦ ૧

૧૨૭

કુચુરની વાસનાપાશમાં—હરિશ્ચ પેરે જે પડયા લોકરે,
તેહને શરણુ તુજ વિશ્વ નહિ—ટળવલે આપડા દેાકરે.

સ્વામી૦ ૨

જ્ઞાન દર્શન ચરણુ ગુણુ વિના—જે કરાવે કુલાચારે.
લુંટી તેણે જગ દેખતાં—કિહાં કરે લોક પોકારે.

સ્વામી૦ ૩

જે નવિ ભવ તયાં નિરગુણી—તારશે કેણીપેરે તેહરે,
એમ અભણુયા પડે ફંદમાં—પાપગંધે રહ્યા તેહરે.

સ્વામી૦ ૪

કામ કુંભાદિક અધિકનું—ધર્મનું કેા નવિ મૂલરે,
દોકડે કુચુર તે દાખવે,—શું થયું એહ જગસૂલરે.

સ્વામી૦ ૫

અર્થની દેશના જે દીએ—એાલવે ધર્મના ગ્રન્થરે,
પરમ પદનો પ્રગટ ચોરથી—તેહથી કેમ વહે પન્થરે.

સ્વામી૦ ૬

વિષયરસમાં ગૃહી માચિયા—નાચિયા કુચુર મદપૂરે,
ધુમધામે ધમાધમ ચલી—જ્ઞાન મારગ રહ્યો ફૂરે.

સ્વામી૦ ૭

૧૨૮

કલહકારી કહાંત્રહ ભર્યા—થાપતા આપણા બોલરે,
જિન વચન અન્યથા દાખવે—આજતો વાજતો ઢોલરે
સ્વામી૦ ૮

કેઇ નિજ દોષને ગોપવા—રોપવા કેઇ મત કન્હરે,
ધર્મની દેશના પાલટે—સત્ય ભાષે નહી મન્હરે.
સ્વામી૦ ૯

ગાહુ મુખ બોલ એમ સાંભણી—નવિ ધરે લોક વિશ્વાસરે,
હુંઢતા ધર્મને તે થયા—ભમર જેમ કમલ નિવાસરે.
સ્વામી ૧૦

શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાય સીમંધર પ્રભુને વિનવે છે કે
માહરી વિશ્વસિ હે પ્રભો !! તમે
વ્યવહાર ધર્માચારપર સાંભળો. હું તહારી આજ્ઞા શિર-
શ્રીમદ્ના વિચારો. પર ધરીને તહારી સેવા કરૂં છું.
કુશુરની વાસનાના પાસમાં હરિ-
ભુની પેઠે લોકો પડ્યા છે તેને હે પ્રભો !! તહારા વિના
શરણુ નથી—જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર વિના જેઓ

૧૨૯

કુલાચાર કરાવે છે અને આત્માના સદ્ગુણો તરફ સેવકોનું લક્ષ્ય ખેંચતા નથી તેઓએ જગતના દેખતાં ભકતોની ભાવઝડિ પર હુંટ ચલાવી છે. હવે લોકો ક્યાં જઈને પોકાર કરી શકેઈત્યાદિ વચનોથી કુચુરના અશુભાચારો અને કલિપત ઉપદેશનો પરિહાર કરીને જૈનોને સન્માર્ગ તરફ આણવા પ્રયત્ન કરે છે. આત્માના સદ્ગુણો તરફ લક્ષ્ય નહિ રાખતા અને પ્રમાદના વશ થઈ ગએલાઓને શ્રીમદે સારી રીતે ઉપદેશ આપ્યો છે. “ સવાસો ગાથાના સ્તવન ”માં તેમણે વ્યવહાર અને નિશ્ચયનય એ એ નયની સ્થાપના સિદ્ધ કરીને એકાન્ત વાદીઓને ઓધ આપ્યો છે. તેમના શિરપર આવી પડેલી આગમાનુસારે સત્ય સુધારકની ફરજ સારી રીતે તેમણે અદા કરી છે. મૂર્તિમન્યતા તેમણે શાસ્ત્રોના પાઠથી સિદ્ધ કરી આપી છે. પ્રભુની પૂજા કરવાથી આત્માના સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ કરી શકાય છે તે પણ તેમણે સિદ્ધ કરી આપ્યું છે. ગૃહસ્થોએ પોતાના અધિકાર પ્રમાણે દયા પાળવી

૧૩૦

જોઈએ અને તેમણે શ્રાવકના એકવીસ ગુણોને શ્રાવક થતા પહેલાં પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ. છેવટે જઘન્યથી પણ અમુક ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ. એમ દર્શાવીને ગૃહસ્થોના સદ્ગુણોનો માર્ગ પ્રકાશિત કર્યો છે. મનુષ્ય માત્રનું મન કોઈ પણ ધર્મના આચારની સાથે સંબંધ વાળું છે. ધર્માચારના અધિકાર લેહે, લેહ પડે છે ગૃહસ્થો અને સાધુઓના ધર્માચાર ભિન્ન છે. સાધુઓને પંચ મહાવ્રત પાળવાનાં હોય છે અને શ્રાવકોને આરવ્રત વા એકવ્રત અને તે ન અને તેા અવિરતિ દશામાં પણ સમ્યક્ત્વ સહિત ભક્તિ, પ્રેમ, ભાતૃભાવ, પૂજા, દાન અને દયા વિગેરે સદ્ગુણો ખીલવવાના હોય છે. શ્રીમદે સાધુઓ અને ગૃહસ્થ શ્રાવકોને પોતા-પોતાના ધર્માચારો પાળવા માટે ઉત્તમ યોગ આપ્યો છે—સાડાત્રણસેં ગાથાનું સ્તવન દોઢસો ગાથાનું સ્તવન, અને સુગુરૂ, કુગુરૂની સજ્જાય વગેરેમાં ઉત્તમ યોગ આપ્યો છે. શ્રીમદ્ મુનિવર હોવાથી સાધુ ધર્મની ક્રિયાઓને સારી પેઠે કરતા હતા. ગામોગામ વિહાર

૧૩૧

કરીને ઉપદેશ દેતા હતા. એ સંઘ્યા વખત ષડ્ આ-
 વશ્યકની ક્રિયા કરતા હતા. ગરીબ અને ધનવંતને
 સમાન ગણતા હતા. સનાતન જૈન સિદ્ધાંતોના અનુ-
 સારે ઉપદેશ દેધને જૈનોને વર્તમાન કાળમાં કરવા
 યોગ્ય કાર્યો જણાવતા હતા. પ્રતિક્રમણના ઉચ્ચ આ-
 શયોને પદરૂપે લાપામાં રચીને જૈનોના ઉપર મહાત્મ
 ઉપકાર કર્યો છે. ષડ્ આવશ્યકોના હેતુઓ બહુ ઉત્તમ
 છે. આવશ્યક ક્રિયાઓનાં સૂત્રોનું રહસ્ય જો ધરાબર
 ફઝીલો પૂર્વક સમજાવવામાં આવે તો પ્રત્યેક જૈનોને
 તેનો ઉત્તમ લાભ મળી શકે. જૈનશાસ્ત્રોમાં ઉત્તમ
 આચારોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. પ્રથમના વખ-
 તમાં જૈનો નીતિ આદિના આચારને ધારણ કરતા
 હતા. શ્રીમદે ઉત્તમ આચારોને દર્શાવવામાં કમર ક-
 સીને મહેનત કરી છે. આચારઃ સ્વલુ પ્રથમો ધર્મઃ
 આચાર તે પ્રથમ ધર્મ છે. સહાચાર વિના મનુષ્ય
 શોભી શકતો નથી. સહાચારને કેટલાક વિદ્વાનો નીતિ
 ધર્મ કહે છે અને તેનો જૈન દર્શનમાં માર્ગાનુસારી

૧૩૨

ગુણો અને વ્રતોમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. હયા, સત્ય, અસ્તેય, પ્રહ્લચર્ય, મમત્વ ત્યાગ, વિનય, વિવેક, યરોપકાર, દાન, સ્વાર્થ ત્યાગ, શાંતતા સમતા, ગુણાનુરાગ દ્રષ્ટિ, સત્યમાર્ગ કથન, શુદ્ધ પ્રેમ, નમ્રતા, સેવા, અને સંપ વગેરે સદ્ગુણો વિનાની ધર્મક્રિયાઓ અને ધર્મવેષ શોભી શકતો નથી. સદ્ગુણો વિનાની ક્રિયાઓ શોભી શકતી નથી. તેમજ ઉપર્યુક્ત સદ્ગુણો વિના ન્યાય, વ્યાકરણ અને લાપાનું પાંડિત્ય તથા ધન અને સત્તાનો અધિકાર પણ શોભી શકતો નથી. સદાચાર અને ઉત્તમ જ્ઞાનથી મનુષ્યો શોભી શકે છે—સાધુઓ વા ગૃહસ્થો ઉત્તમ જ્ઞાન અને હયા, સત્ય આદિ ઉત્તમ આચારો વિના પોતાના અધિકારને શોભાવી શકતા નથી. ઈત્યાદિ આચારોને તે સૈકામાં જણાવનાર મહા ગુરુશ્રીમદ્ યશોવિજયજીનો જેટલો ઉપકાર માનવામાં આવે તેટલો ન્યૂન છે.

શ્રીમદે વૈરાગ્યનો ઉપદેશ ઉત્તમ પદ્ધતિથી આપ્યો છે. જ'ણુસ્વામીના રાસમાં

૧૩૩

શ્રીમદ્દેવો અનુપમ
વૈરાગ્યોપદેશ.

તેમણે પોતાના હૃદયમાં રહેલા
વૈરાગ્યના ઉભરાઓ શબ્દોદ્ધાર

બહાર કાઢ્યા છે. જંબુસ્વામી પો-

તાની સ્ત્રીઓને સંસારની અસારતા નીચે પ્રમાણે સ-
મજાવે છે તે અધ્યાત્મશોખિન સાક્ષરોને ખરેખર મનન
કરવા યોગ્ય છે:—

જંબુ કહે સુખ વિષયનું, અદ્ય અપાય અનન્ત;
શ્યું તેણે શમસુખ ભલું, આતમરામ રમંત. ૧
સર્વ વિષય કષાય જનિત, તે સુખ લહે સરાગ;
તેહથી કોટિ અનન્ત ગુણ, મુનિ લહે ગતરાગ. ૨
સરસવથી પણ વિષય સુખ, અતિ થોડું દુઃખ કોઈ;
ઇહાં મધુખિંદુ રસ કથા, સાંભળ આરસ છોડ. ૩
દુઃખ ઘણો ભવકૃપમાં, સુખ મધુખિંદુ સમાન;
ઉદ્ધરશે આવી મળ્યો, સદ્ગુરૂ ધરી વિમાન. ૪
કૃપ થકી નવિ નીકળે, ગુરૂ ધરે જ્ઞાન વિમાન;
તે અભાગ્ય શેખરતાણું, જાણો જૂઠું ગુમાન. ૫
વામાવયણ વિલાસથી, ચુક્યા ચતુર અનેક;

૧૩૪

જસચિત્ત આગમ વાસિયો, તેહની ન ટળી ટેક. ૬
મૃગતૃષ્ણા જલ સમવડે, વનિતા વયણુ વિલાસ;
પહેલાં લાલચ લાયકે, પછે કરે નિરાશ. ૭

વહે પુરને માછલી, દીસે તેહ અનેક;
સામે પુરે વિષયને, ઉતરે તે સુવિવેક, ૮
આતમ રતિ આતમ તૃપ્ત, આતમ ગુણુ સંતુષ્ટ;
જે હોય તે સુખીયા સદા, કીશું કરે અરિ દુષ્ટ. ૯
તનહી જળે મનહી જળે, વિષય તૃષા ન ખુઆય;
જ્ઞાન અમૃતરસ સિંચતાં, તૃષા સકલ મિટ જાય. ૧૦

શ્રી યશોવિજયકૃત જંખુસ્વામીનો રાસ.

અંતે વિયોગ સંયોગનેરે, ભોગ કુપિત અહિભોગ;
મરણુ જન્મ આગે સહીરે, પરિણામે એ દુઃખ યોગરે.
બળે ઈન્દ્રિય તાપે લોગરે, સંસારે પણુ દુઃખ શોગરે;
સ્કંધ તરભાર ઉપભોગરે, પડે આરતે સઘળા લોકરે.—
બળે૦

બહુ અનીરવિષ વિષયમાં, એક ખાથો દુઃખકાર;
એકદ પાયોહિ દુઃખ દીએ, પંડિત કરો વિચાર. ”

૧૩૫

ખહુ અન્તર વિષ વિષયમાં, વરણુ અધિક અધિકાર્તાં;
 એક મરણુ દીએ વિષ તે, વિષય મરણુ ખહુ જાત."
 ચકવર્તિ ભોજનતણી, ઇચ્છા કર્યે શું હોય;
 ઘર સંપત્તિ સરખે સુખે, વર્ત્યે દુઃખ ન હોય. "
 કોડીએ કિમ કોડીની, માણીની પહાણુ કેમ;
 ઇચ્છા પુગે ભવસુખે, શિવની મુજ નવિ નેમ. "
 સોજાનું જેમ જાડપણું, વધ્યનું મંડન જેમ;
 ભવ ઉન્માદ વિષય વિષમ, ભાસે મુજ મન તેમ "

ઇત્યાદિ ગુર્જર ભાષામાં વૈરાગ્યનો તેમણે સારો
 ઉપદેશ કીધો છે. સંસ્કૃત ગ્રન્થોમાં તો તેમણે વૈરા-
 ગ્યનું ઉત્તમ વર્ણન કર્યું છે. અત્ર ગુર્જર ભાષાના
 સાહિત્યદ્વારા તેમણે વૈરાગ્યનો જે ઉપદેશ આપ્યો છે,
 તેની પર્ચાલોચના કરવામાં આવી છે. સંસારના પહા-
 થોમાં જેઓ અત્યંત મમત્વ ધારણુ કરીને મોજમ-
 આમાં પડી રહે છે, તેઓ મન, વાણી, કાયા અને
 ધનનો ભોગ આપીને પોતાની તથા જગતની ઉન્નતિ
 કરવાને શક્તિમાન થતા નથી. જે રાજાઓ તથા સા-

૧૩૬

માન્ય મનુષ્યો બાહ્ય પદાર્થોમાં અહું મમત્વ ધારણ કરીને સંસારમાં વિષયલોગ લોગવવામાં અમૂહ્ય જીવનનો વ્યય કરે છે તેઓ જગતના દુઃખમાં લાગ લેવાને પ્રાયઃ પોતાની વસ્તુઓનો ત્યાગ કરી શકતા નથી. વૈરાગ્યથી બાહ્ય પદાર્થોમાં ંધાએલું મમત્વ ઉઠવાથી મનુષ્ય ખરેખર પોતાને પ્રાપ્ત થએલી વસ્તુઓને અન્ય મનુષ્યો વગેરેના લલા માટે વાપરે છે. દુનિયાના મનુષ્યોનું લલું કરવા વૈરાગ્યથી જેણે કાયા ઉપરનું મમત્વ ઉતાર્યું છે એવા લકતો, દાનવીરો અને ચરે, કાયાનો પણ ત્યાગ કરવાને માટે અચકાતા નથી. વૈરાગ્યથી વિષયેચ્છાઓ ઉપર કાબૂ મુકી શકાય છે અને અનીતિના માર્ગમાંથી ચિત્તને પાછું હઠાવી શકાય છે. દુનિયામાં અલિપ્ત રહીને સ્વફરજેને અહા કરવામાં વૈરાગ્યની ઘણી જરૂર છે. વૈરાગ્ય વિના સાધુઓ પ્રહ્ન-અર્થ પાળવાને માટે શક્તિમાન થતા નથી. વિષયાસ-ક્તિનો ત્યાગ કરનારા ખરેખર વૈરાગી મનુષ્યો ગણી શકાય છે. શ્રીમદ્ને ઉત્તમ જ્ઞાન ગભિત વૈરાગ્યની

૧૩૭

દશા પ્રાપ્ત થઈ હતી એમ તેમના રચેલા ગ્રન્થોથી અનુમાન કરી શકાય છે.

ઉપાધ્યાયજીએ સમાધિતંત્ર નામનો દિગમ્બરી ગ્રંથ હતો તેમાં અધ્યાત્મજ્ઞાનનું શ્રીમદ્દેવી વિશાળ દષ્ટિ સરસ વિવેચન કર્યું હતું. ઉપા- અને ગુણાનુરાગ ધ્યાયજીએ તે ગ્રંથનું હિન્દુસ્થાની ભાષામાં દોષક છંદમાં ભાષાન્તર કર્યું. એ ગ્રંથનું ભાષાન્તર કરીને પોતાના અનુયાયીઓને લાલ આપનાર અને તેનો દાખલો બેસાડનાર આ પ્રથમ મુનિને સવ પ્રકારે માન ઘટે છે. જૈન શ્વેતામ્બર આગમોથી જે અવિરૂદ્ધ હોય અને તેમાં બંનેના વિચારોનું સામ્ય હોય એવા ગ્રન્થોનું ભાષાન્તર કરવામાં અવિરોધ જાણાયાથી શ્રીમદે વિશાળ દષ્ટિથી આ કાર્ય કર્યું છે. દિગમ્બરાચાર્ય કૃત અષ્ટસહસ્ત્રી નામના સંસ્કૃત ગ્રંથ ઉપર પણ ઉપાધ્યાયજીએ વિવરણ કર્યું છે અને તે કાર્ય કરીને વિશાળ દષ્ટિનું અનુકરણ, અન્યોને કરવાનો

૧૩૮

માર્ગ ખુલ્લો કરી આપ્યો છે. અદ્યાપિપર્યન્ત દ્વિગ-
 મ્બરોના કોઈ વિદ્વાને શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયની પેઠે વિ-
 શાળ દૃષ્ટિ ધારીને શ્વેતામ્બરોના કોઈ ગ્રન્થ ઉપર
 વિવેચન કર્યું હોય એમ જોવામાં આવતું નથી. શ્વે-
 તામ્બર જૈન શાસ્ત્રનો પરિપૂર્ણ અભ્યાસ કરીને ગી-
 તાર્થ બનેલા સાધુઓ દેશકાળના અનુસારે જૈન શા-
 સ્ત્રના અવિરૂદ્ધ એવા ગ્રન્થોનું વિવેચન કરીને પોતાની
 વિદ્વતાનો ખ્યાલ અન્યને દેખાડી આપે છે. યોગ
 પાતંજલ સૂત્રના ચોથા પાદ ઉપર શ્રીમદ્ યશોવિજ્ઞ-
 યણ્ણએ સંસ્કૃતમાં ટીકા કરીને વિશાળ દૃષ્ટિનો ખરે-
 ખરો ખ્યાલ આપ્યો છે. શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિએ
 ખૌદ્દોના એક ન્યાયગ્રન્થ ઉપર ટીકા કરીને ખૌદ્દો
 ઉપર વિશાળ દૃષ્ટિનો ઠાપલો બેસાડ્યો હતો. વેદા-
 ન્તીઓના રચેલ વ્યાકરણ ન્યાય અને કાવ્યોના ગ્રન્થો-
 પર કેટલાક જૈન સાધુઓએ સંસ્કૃત ટીકાઓ રચીને
 સાહિત્યને પુષ્ટિ આપી છે. દ્વિગંબરના ગ્રન્થ ઉપર
 ટીકા કરનાર ઉપાધ્યાયણ પ્રાયઃ પેહલા નંબરે છે.

૧૩૯

છે. શ્રીમદ્ યશોવિજયજીનો પૂર્વના વિદ્વાનો ઉપર અને સમકાલીન વિદ્વાનો ઉપર ઉત્તમ ગુણાનુરાગ હતો. શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિ ઉપર તેમનો અત્યંત રાગ હતો, તે તેમના અન્થોથી સિદ્ધ થાય છે. શ્રીમાનુ ભાનવિજય ઉપાધ્યાયે બનાવેલો ધર્મસંગ્રહ નામનો અન્થ તેમણે શોધ્યો હતો. શ્રી વિનયવિજયજીએ શ્રીપાલરાસ અધુરો મૂકીને સ્વર્ગગમન કર્યું તે રાસ પણ તેમણે પૂરો કર્યો. શ્રીમદ્ આનન્દધનની અષ્ટ પદ્મી બનાવીને તેમના ગુણ ગાયા. શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિના અન્થોપર ટીકા કરી, ઇત્યાદિનું અવલોકન કરતાં તેઓ ગુણાનુરાગદષ્ટિધારક હતા એમ સિદ્ધ થાય છે. અધ્યાત્મસારમાં ભગવદ્ગીતાના કેટલાક શ્લોકોને દાખલ કરીને તેમણે ગુણાનુરાગની દષ્ટિને સિદ્ધ કરી આપી છે. તેઓએ યુવાવસ્થામાં વાહવિવાહના અન્થો રચ્યા છે, તે સંગંધી જાણવાનું કે તે વખતમાં તે જૈનોમાં એક અદ્વિતીય વિદ્વાન હતા. જૈન ધર્મના રક્ષણ માટે તેમના માથે આવી પડેલી

૧૪૦

ક્રમજને તેમના વિના કોઈ અઠા કરી શકે તેવું ન હોવાથી તેમણે પોતાની ક્રમજ અઠા કરી છે. ધર્મનો પ્રચાર કરવાને માટે તેમની નસોનસમાં લોહી ઉછળતું હતું; તે વખતમાં એવા મહાન પુરૂષ જો ન હોત તો જૈનોને ઘણું સહન કરવું પડત. અઠારમાં સૈકામાં જૈનોના સુભાગ્યે શ્રીમદ્દનો જન્મ થયો હતો. હાલ જે મુનિવરો સારી રીતે આચાર પાળે છે. તેમાં શ્રીમદ્દના રચેલા ગ્રન્થો પણ ઉપકારક છે એમ કહ્યા વિના ચાલતું નથી. જો તેમણે સત્યવિજયપન્થાસને મદદ ન કરી હોત તો પાછળથી કેટલાક સૈકા સુધી ઉત્તમ આચારશીલ સાધુઓ પાકી શકત નહિ.

દુનિયામાં વક્તા અગર લેખક, વિદ્વાનને તે વખતના જમાનામાં ઘણું દુઃખ શ્રીમદ્દની સહનશીલતા, અને શુરૂકળવાસ ત્યા, અને શુરૂકળવાસ ત્યા આચાર્યની આજ્ઞામાં વર્તવું. શ્રીમદ્દે પણ લવિખ્યનો સમગ્ર

૧૪૧

અવલોક્યો હતો. યતિયોનોજે શિથિ-
લાચાર વૃદ્ધિ પામશે અને મમત્વપ્રતિબંધમાં યતિઓ
સપકાશે તો શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક વર્ગને ઘણી હાનિ
પહોંચશે એવો મનમાં વિચાર કરીને શિથિલાચારનું
ખંડન કરવા માંડ્યું અને શિથિલયતિઓનું ખંડન કર્યું
તેથી ઘણા યતિઓની લાગણી દુઃખાઈ. તે યતિઓએ
આચાર્યને કહ્યું શિથિલાચારી યતિઓએ હલકા પાડવા
વિરુદ્ધતા દર્શાવી આચાર્યનું ચિત્ત પણ ફેરવ્યું તોપણ
તેઓ તરફથી ઘણી ઉપાધિયો સહન કરીને તથા
ઉપદેશ દેઇને સંવેગી સાધુઓ આગળ વધે અને તે-
ઓની વૃદ્ધિ થાય એવો માર્ગ, ઉપદેશદ્વારા તથા ગ્રન્થો
દ્વારા માર્ગ કરી આર્યો. સંવેગી સાધુની શાખા તેમના
વખતમાં ઉત્પન્ન થઈ હતી, શ્રીમદ્ યશોવિજયજી
પોતે વિદ્વાન્ છતાં શ્રી વિજયપ્રભસૂરિની આજ્ઞા પ્રમાણે
વર્તતા હતા અને ગુરુકુળવાસમાં રહીને સાધુઓએ
શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ તથા આરિત્ર પાળવું
જોઈએ એમ તેમણે ગુર્જર ભાષાના ગ્રન્થોમાં જણા-

૧૪૨

વ્યું છે. પેહેલાં તેઓ વિજયસિંહ સૂરિની આજ્ઞામાં હતા. તેઓ સ્વર્ગસ્થ થયા બાદ શ્રીવજયપ્રભ સૂરિની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તતા હતા. શ્રી વિજયપ્રભસૂરિના યુવરાજનું નામ પોતાના ગ્રન્થમાં દાખલ કરવા તેમની માન્યતા પણ સ્વીકારી છે. તે તે વખતના આચાર્યની પરંપરા સદાકાલ ચાલે અને યતિઓ સુધરે એવો તેમના મનમાં શુદ્ધ ભાવ હતો. શ્વેત વસ્ત્રદ્વારા સાધુઓની પરંપરા વર્તે એવી તેમની ભાવના હતી, પણ તે વખતના કેટલાક યતિઓએ તેમની વાણીને હિસાબમાં ગણી નહિ તેથી હાલ પરંપરાએ યતિઓની પડતી દશા દેખીને કયા જૈનના મનમાં ખેદ ઉત્પન્ન થયા વિના નરડે ! સંવેગી સાધુઓ પ્રતિદિન ઉત્તમ આચારશીલ થવાથી યતિઓ તરફ શ્રાવકોની બેદરકારી વધવા માંડી. સામ્રાટ કાળના સાધુઓએ પણ આ દાખલાનો સારાંશ ગ્રહણ કરવો જોઈએ.

શ્રીમદે કયા આચાર્યના વખતમાં કેઇ સાલમાં કયા ગ્રન્થો રચ્યા.

વિક્રમ સંવત્, ગામ.	કયા આચાર્યના સમયમાં.
શ્રીપાલ રાજનો રાસ. ૧૭૩૮	વિજયપ્રભસૂરિ.
દોહસો ગાથાનું સ્તવન. ૧૭૩૩	અમદાવાદપાસે વિજય પ્રભસૂરિ રાજ્યમાં
	ધન્દલપરામાં. અને વિજયરત્ન સુવરા-
	જના સમય.

સમકિત સહસ્ર બોલની સન્ગમય....
અગીચ્ચાર અંગતી સન્ગમય. ૧૭૪૪ સુરતગંદર. ...

વિજયપ્રભસૂરિ.
વિજયપ્રભસૂરિરાજ્યમાં
અગોષ્ઠ શ્રાવિકા અને મંગલશા-
ના પુત્ર રૂપચંદ ભાઇ અને
માણિકેશને અગીચ્ચાર અંગ
સંભળાવ્યાં.

પ્રતિક્રમણ ગર્ભહિતુ સન્ગમય. ૧૭૪૪ સુરત ગંદર
માન એકાદશીના દોહસો { ૧૭૩૨ ખંભાત.
કલ્યાણકનું ગુણુ.
સાડા ત્રણસો ગાથાનું સ્તવન. ...
જ'શુસ્વામીનો રાસ. ૧૭૩૯ ખંભાત.
સમુદ્ર વહાણુ સંવાદ. ...
નિશ્ચય બધવહારનું સ્તવન. ૧૭૩૪

વિજયપ્રભસૂરિ રાજ્યમાં
વિજયપ્રભસૂરિ રાજ્યમાં

વિજયસિંહ સૂરિરાજ્યમાં
વિજયપ્રભસૂરિ રાજ્યમાં
વિજયપ્રભસૂરિ રાજ્યમાં
વિજયપ્રભસૂરિ રાજ્યમાં.

૧૪૪

શુદ્ધ ગુર્જર ભાષાના ગ્રન્થો શ્રીમદે પોતાની પાછળની જાહેરીમાં બનાવ્યા હોય એમ લાગે છે. શ્રીમદ યશોવિજયજીએ રચેલ શ્રીપાલરાસ અને જંબુસ્વામીના રાસમાં શ્રી વિજયદેવસૂરિ પદ્ધર તરીકે શ્રી વિજયપ્રભસૂરિને લખ્યા છે. શ્રી વિજયદેવસૂરિની પાટપર શ્રી વિજયસિંહસૂરિ થયા છે અને તેમની એટલે વિજયદેવસૂરિની પાટપર શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ થયા છે. બન્ને રાતમાં વિજયદેવ સૂરિની પાટપર વિજયપ્રભસૂરિ લખ્યા છે. સંવત્ ૧૭૩૮માં રાન્દેરમાં શ્રી વિનયવિજયજીએ સ્વર્ગ ગમન કર્યું છે. ૧૭૩૮ની સાલથી વિજયદેવ સૂરિની પાટપર શ્રી વિજયસિંહ સૂરિનું નામ ન લખવામાં આવ્યું તેનું કારણ બરાબર સમજાતું નથી. સુરત સગરામ-પરાના દેરાસર પાસની એક દેહેરીના લેખમાં પણ શ્રી વિજયસિંહસૂરિનું નામ દેખવામાં આવતું નથી. તત્ સંબંધી નિર્ણય કરવાને માટે પૂરતાં સાધનો વડે લલિખ્યમાં કંઈ નિર્ણય પર આવી શકાય.

૧૪૫

શ્રીમદ્દેવો ઉપયોગ એટલો બધો તીવ્ર હતો કે
 આગમોના અનુસારે ગ્રન્થો લખતાં
 શ્રીમદ્દેવો ઉપયોગની કોઈ ઠેકાણે ચૂકયા નહોતા. તેમણે
 તીવ્રતા અને તેમની સ્તવનમાં ઠાણાની સાક્ષી આપી
 જૈનોમાં પ્રમાણિકતા છે તેનો અર્થ કેટલાક ઠાણાંગ-
 તથા પૂજ્યતા. સૂત્ર કરીને તેમાં તે સાક્ષી નથી
 એમ કહીને ઉપાધ્યાયજી એક
 ઠેકાણે ચૂકી ગયા એમ કહે છે તો તેમને કહેવાનું
 કે ઠાણા નામનું પ્રકરણ છે અને તે લીંબડીના જૈન
 લંડારની ટીપમાં મેં પ્રત્યક્ષ વાંચ્યું છે. શ્રીમદ્દેવો-
 વિજયજી વિહાર કરીને લીંબડી ગયા હતા અને ત્યાં
 ઠાણા પ્રકરણ જોઈને તેમણે તેની સાક્ષી આપી છે;
 માટે શ્રીમદ્દેવો અખંડ ઉપયોગની પ્રશંસામાં જરા માત્ર
 પણ ન્યૂનતા આવતી નથી. શ્રીમદ્દેવો ગ્રન્થોની પ્રમાણિ-
 કતા એકી અવાજે જૈનસ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન કેમ
 સ્વીકારે છે. ખરતરગચ્છના દ્રવ્યાનુયોગના ઉત્તમજ્ઞાની
 શ્રીમદ્દેવો પાંચાધ્યાયે તેમના રચેલા જ્ઞાનસાર ગ્રન્થ

૧૦

. ૧૪૬

ઉપર ટીકા કરીને તેમની પ્રમાણિકતા અને તેમની પૂજ્યતા સ્વીકારી છે. અઠારમા સૈકામાં શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ તેમના અન્થોપર ભાષાના ટબા પૂરીને તેમના અન્થોની પ્રમાણિકતા તથા પૂજ્યતા સ્વીકારી છે. ઝોંગણીસમા સૈકામાં થએલા પિસ્તાલીશ હજાર ગુજરાતી કાવ્ય ગાથાઓના રચનાર શ્રીમાન પં૦ પદ્મવિજયજીએ તેમના ખનાવેલા સાડાત્રણસો ગાથાના સ્તવન ઉપર ટબા પૂરીને તેમની પ્રમાણિકતા તથા પૂજ્યતા સ્વીકારી છે, વીસમા સૈકામાં પન્ચાસ ગંભીરવિજયજીએ તેમના ખનાવેલા અધ્યાત્મસાર અને જ્ઞાનસાર ઉપર ટીકા રચીને તેમની પૂજ્યતામાં વૃદ્ધિ કરી છે. લેખકે પણ તેમના સમાધિશતક અને પરમાત્મજ્યોતિ ઉપર વિવેચન કરીને તેમની સેવા, ભક્તિ અને પૂજ્યતા સ્વીકારીને યથોચિત્ કર્યું છે. તેમની પાછળ થનાર વિદ્વાન આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો, પન્ચાસો અને સાધુઓ વગેરે જૈનોએ તેમની એકી અવાજે પ્રશંસા કરી છે. તેમનું નામ અમર રાખવાને માટે મહેસાણા અને

૧૪૭

કાશી પાલીતાણા વગેરેની સંસ્કૃત પાઠશાળાઓ સાથે “વજોવિજય સંસ્કૃતપાઠશાળા” વગેરે શબ્દસ્થાપન કરી તેમના નામદેહને શોભાવ્યો છે. શ્રીમદ્ હતા તે વખતે તેમના વિરોધિયો, પ્રતિસ્પર્ધીઓ અને ગુણ્યાનુરાગીઓ એમ ત્રણ પ્રકારના મનુષ્યો હતા. વિરોધિયો તો તેમને હલકા પાડવાને પ્રયત્ન કરતા હતા. પ્રતિસ્પર્ધીઓ તેમના ગુણોને ઈર્ષ્યાથી કથો શકતા નહોતા અને જે ગુણ્યાનુરાગી હતા તેઓ તેમના જીવન સમયમાં ગુણો દેખતા હતા. સુધારકો, ઉપદેશકો અને મહાત્માઓની બાબતમાં આ પ્રમાણે પ્રાયઃ બન્યા કરે છે. વીશમા સૈકાના મહાવિદ્વાન ન્યાયાલોનિધિ શ્રીમદ્ આત્મારામજી ઉદ્દે વિજયાનંદસૂરીશ્વરની બાબતમાં પણ તેમ જોવામાં આવે છે. ઉપાધ્યાયની પાછળ તેમની પૂજ્યતામાં, કીર્તિમાં અને પ્રમાણિકતામાં વધારો થતો દેખવામાં આવે છે. દુનિયા પરચાસ વર્ષ પાછળ છે અને જ્ઞાનીઓ પરચાસ વર્ષ આગળ છે. આવી કહેવતમાં પણ અમુક અંશે અમુકની બાબતમાં સત્યતા

૧૪૮

અવલોકવામાં આવે છે. અઠારમા સૈકામાં ઉપદેશ ક્ષેત્રમાં ચોદ્ધાની પેઠે ધુમીને આત્મલોગ આપીને ઉપદેશ દેનાર અને ભવિષ્યની પ્રબળે માટે અનેક અન્થોરૂપ જ્ઞાનલક્ષ્મીને મૂકી જનાર શ્રીમદ્વ્યશોવિજયજીનું નામ જૈનોના હૃદયમાં કેતરાર્થ રહ્યું છે.

પ્રતિક્રમણગર્ભહેતુની સબળચો, અગીઆર અંગની સબળચો તરીકે તેમણે ગુજ-શ્રીમદે ગુજરાતી ભાષા-રાતી ભાષામાં છેલ્લી રચના કરી માં રચેલો છેલ્લો અન્થ હતી. સંસ્કૃતભાષામાં જ્ઞાનસાર અને સંસ્કૃતમાં રચેલો નામનો છેલ્લો અન્થ તેમણે છેલ્લો અન્થ. સિદ્ધપુરમાં બનાવ્યો છે. કેટલાક અનુમાનોથી સિદ્ધપુરનું ચોમાસું

વિવંસંવત્ ૧૭૪૩વા સંવત્ ૧૭૪૪નું લગભગ કહી શકાય. જે તેમણે લાગટ સુરતના સંઘને અગીઆર અંગ સલાળાવ્યાં હોય તો લગભગ ચાર વર્ષ સુધી સુરતમાંનાં લાગટ ચોમાસાં કર્યાં કહી શકાય, તે અપેક્ષાએ લગભગ સંવત્ ૧૭૪૦ની સાલનું ચોમાસું પ્રાયઃ સિદ્ધપુર બની

૧૪૯

શકે, અને તેમણે લાગલાગટ અગીઆર અંગ સુરતના સંઘને ન સંભળાવ્યાં હોય તો વિ.સંવત્ ૧૭૪૩ની સાલનું ચોમાસું પ્રાયઃ સિદ્ધપુરમાં કલ્પી શકાય. સત્ય વાત તો જાની જાણે. ભાવનગરના શાહ. દીપચંદ હગનલાલે જ્ઞાનસાર ભાષા નામનો ઉપોદ્ઘાત બનાવ્યો છે તેમાં લખે છે કે “ જ્ઞાનસાર ” અન્ય સંવત્ ૧૭૩૮ અગાઉ લખ્યો હોય એવું અનુમાન થઈ શકે છે. કેમકે શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજ રચિત શ્રીપાલનો રાસ કે જે પૂર્ણ કર્યો પહેલો તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો તે રાસ યશોવિજયજી મહારાજે સંવત ૧૭૩૮માં પૂર્ણ કર્યો, તે અન્યમાં સર્વ સમૃદ્ધિ અષ્ટકનું નામ દષ્ટિગોચર થાય છે.

“ અષ્ટક સકલ સમૃદ્ધિની ઋદ્ધિ ઘટમાંહે દાખીરે ”

(ખેડ ૪ ઢાલ ૧૨ ગાથા ૧૨-મુક્તિવિજયલેખિત.
ટખાવાળી-પ્રત)

મહુમ શ્રાવક દીપચંદલાઈનું આ અનુમાન બ-
રાબર બંધ ખેસતું જણાતું નથી. છાપેલા શ્રીપાલ

૧૫૦

રાસમાં અષ્ટક સકલ સમૃદ્ધિને ઠેકાણું અષ્ટ સકલ સમૃદ્ધિની એ પદ કહ્યું છે; અને અષ્ટ સકલ સમૃદ્ધિની એ પદ બરાબર બંધ બેસતું જણાય છે. શ્રીપાલ રાસના ટપામાં અણિમા, લઘિમા આદિ અષ્ટસિદ્ધિઓ આત્મામાં પ્રગટે છે તેમ જણાવ્યું છે અને જ્ઞાનસારમાં જણાવેલું 'સર્વ સમૃદ્ધિ અષ્ટક વાંચતાં માલુમ પડે છે કે તેમાં આઠ ભુદ્ધી સમૃદ્ધિઓ છે, અને તેનો શ્રીપાલ રાસની સાથે કશો સંબંધ જણાતો નથી તેથી સર્વ સમૃદ્ધિ અષ્ટકની સાથે રાસમાં કહેલી બીનાનો સંબંધ ન બેસવાથી સંવત્ ૧૭૩૮ પહેલાં જ્ઞાનસાર બનાવ્યો હતો એમ કહેવામાં કોઈ આધાર જણાતો નથી. શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજીની છેલ્લી ઉમરમાં જ્ઞાનસારઅન્યના ઉદ્દગારો અતિશાન્તાવસ્થામાં નીકળેલા હોવા જોઈએ અને તે ને સંસ્કૃતનો છેલ્લો અન્ય માનીને તેનો ભાવપૂર્વક સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ.

શ્રીમદ્દેવો વિહાર ગુજરાત, માળવા, કાશી તરફનો
દેશ, મારવાડ, મેવાડ, કાઠિયાવાડ,

૧૫૨

શ્રીમદ્દેવો વિહાર. ચોમા- ચરોતર, ભરૂચ તરફનો નર્મદા-
સાં અને તે કાળે જ- પ્રદેશ, સુરત તરફનો પ્રદેશ,
નોની સંખ્યા. ઈત્યાદિ સ્થળે થએલે જણાય છે.
યુવાવસ્થામાં કાશીમાં રહી વિદ્યા-

બ્યાસ કર્યો. કાશીથી નીકળતાં કાનપુર, આગ્રા, જેસ-
લમેર, જોધપુર, વગેરે તરફ થઈને વા માળવામાં
થઈને ગુજરાત તરફ આવ્યા હોય એમ લાગે છે.
ગુજરાત, કાઠિયાવાડ અને મારવાડનાં તીર્થોની યાત્રા-
ઓ તેમણે કરેલી છે.

“ વિમલાચલ નિત્ય વંદીએ ” એ સ્તવન તેમણે
સિદ્ધાચલની ભક્તિથી બનાવ્યું હતું. “ અબ મોઢે
એંસી આય બની, શ્રી સંખેશ્વર પાસ જિનેશ્વર ”
એ પદ તેમણે સંખેશ્વરપાર્શ્વનાથના દર્શન કરતી
વખતે બનાવ્યું હતું તેથી તેઓ ચુંઆલ દેશમાં વિચર્યા
હોય એમ સિદ્ધ થાય છે. રાધનપુર પણ તેઓ પાસે
હોવાથી ગયા હતા. પાટણ, અમદાવાદ, ખંભાત અને
સુરતમાં તેમનાં ચોમાસાં થયાં હતાં. છેલ્લાં વર્ષોમાં

૧૫૨

તેઓએ સુરતમાં ઘણાં ચોમાસાં કર્યાં હતાં. સુરતમાં તે વખતે નવ લાખ મનુષ્યોની વસ્તી ગણાતી હતી. ભરૂચ પાસે નીકોરા ગામ છે ત્યાં તેઓ શેષકાલમાં ઘણા વખત સુધી રહેતા હતા. અઘાપિ પર્યંત ત્યાં તેમનો ભંડાર છે. પણ પુસ્તકો વિખરાઈ ગયાં છે. સુરતમાં તેમણે સુરજમંડનપાર્શ્વનાથનાં દર્શન કરીને તેમનું સ્તવન બનાવ્યું છે. હાલમાં સુરજમંડનપાર્શ્વનાથના દેરાસર પાસે દેવસુરગચ્છનો ઉપાશ્રય છે ત્યાં તેમણે ચોમાસાં કર્યાં હતાં. રાન્દેરમાં તેઓ જ્યાં ઉતરતા હતા તે ઉપાશ્રય જૂનો હાલ પણ છે. અમદાવાદથી સુરત પર્યંત છેલ્લા વર્ષોમાં તેમનો વિશેષ વિહાર થતો હતો.

શ્રીમદ્દના સમયમાં જૈનોની સંખ્યા આશરે ૪૦ થી ૫૦ લાખ સુધીની હતી અને સાધુ સંખ્યા ૮૦૦૦ થી ૧૦૦૦૦ સુધીની હતી અને સાધ્વીઓની સંખ્યા ૧૫૦૦૦ ની આશરે હતી.

કેટલાક જૈનોમાં એવી કિવદંતી ચાલે છે કે શ્રીમદ્દ યશોવિજયજી કાળ કરીને દેવ થયા છે. તેમની

૧૫૩

દેહરી પાસે જઈને તેમનાં પદો
 શ્રીમદ્નું દેવપણે ઉત્પન્ન ગાનાર કેટલાક લોકોને તેમણે
 થવું અને તે સંબંધી ચતિ-વેશમાં દર્શન આપીને સં-
 ચમત્કાર. તુબ્ધ કર્યા છે. ઘણા લોકોને તેઓ
 દર્શન આપે છે. સત્ય તો જ્ઞાની જાણે
 પણ આવા મહા ધર્મધુરંધર મુનિવરનો આત્મા ઉત્તમ
 દેવ અવતારને પામ્યો હોય એમ લેખકનો આત્મા ધારે છે.

ગુર્જરસાહિત્યપોષક ધર્મસાહિત્યદ્વારા યુગપ્રધાન
 શ્રુત કેવલી શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયના જીવન-
 ચરિત્રની રેખા કિંચિત્ દોરવામાં
 ઉપસંહાર. આવી છે, તેમાંથી સજ્જનો હંસ
 દષ્ટિવત્ સારભાગને ગ્રહણ કરો,
 એમ પ્રાર્થું છું. શ્રીમદ્ના જીવનચરિત્રમાંથી શ્રદ્ધા,
 ભક્તિ, જ્ઞાન, ચરિત્ર, વૈરાગ્ય, ધ્યાન, પરમાર્થ, ત્યાગ
 ઉપદેશ, દાન, લઘુતા, ધૈર્ય, ગુણાનુરાગ, સત્યકથન
 પરિસહ, સહનશક્તિ, વ્યવહાર અને નિશ્ચયનયનું
 અનેકાન્તપણું પ્રતિપાદન, લેખક શક્તિ, ગુરૂકૂળ વાસ

૧૫૪

માન્યતા, ધર્મસેવા, આત્માનું ધ્યાન, અધ્યાત્મવિલાસ,
 ધર્મસંરક્ષકશક્તિ, વિશાળદૃષ્ટિ, વગેરે ઘણા ગુણો
 લેવાના મળે છે. જે માનવ ણાંધવો તેમના ગ્રન્થોનું
 પરિપૂર્ણ અધ્યયન કરે છે. તેઓને તેમના હૃદયનો
 અનુભવ લેવામાં અનુમાનોથી સામગ્રી સંપ્રાપ્ત થાય છે,
 ને તેથી તેઓ શ્રીમદ્દના ગુણોનું ગાન કરે છે. તથાસ્તુ.
 ॐ શાન્તિઃ ३

મુકામ. પાટરા વિ. સંવત્ ૧૯૬૮ કાલગુન વદિ ૧૨

લેખક-મુનિ બુદ્ધિસાગર.

૧૫૫

॥ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી કૃત ॥

અથ યતિ ધર્મ અત્રિસી લિખ્યતે

ભાવયતિ તેહને કહો, જહાં દશવિધ યતિધર્મ;
કપટ કિરિયામાં માલ્હતા, મહીયાં (માં?) આંધે કર્મ. ॥૧૧॥

લૌકિક લોકોત્તર ખીમા, દુવિધ કહી ભગવંત;
તેહમાં લોકોત્તર ખીમા, પ્રથમ ધર્મ છે તંત. ॥૨૧॥

વચન ધર્મ નામે કહ્યો, તેહના પણ બહુ લેહ;
આગમ વચણે જે ખીમા, તેહ પ્રથમ અપર વેહ (અપ-
ખેહ?). ॥૩૧॥

ધર્મ ખીમા નિજ સહજથી, ચંદન ગંધ પ્રકાર;
નિરતિચાર તે જાણીએ, પ્રથમ સૂક્ષ્મ અતિચાર. ॥૪૧॥

ઉપકારે અપકારથી, -લૌકિક વલી વિવાગ;
બહુ અતિચાર ભરી ખીમા, નહિ સંચમને લાગ. ॥૫૧॥

બાર કષાય ખય કરી, જે મુનિ ધર્મ લહાય;
વચન ધર્મ નામે ખીમા, જે બહુ તીહાં કહાય. ॥૬૧॥

૧૫૬

મદ્વ અજ્ઞવ સુતી તવ, પંચ લેહ ઈમ જાણુ;
 તિહાં પિણુ ભાવ નિયંકને, ચરમ લેહ પ્રમાણુ. ॥૭૭॥
 ઈહ લોકાદિક કામના, વિણુ અણુસણુ મુખયોગ;
 શુદ્ધ નિર્જરા ફલ કહો, તપ શિવ મુખ સંયોગ. ॥૮૧॥
 આસ્ત્રવદ્વાર ને રૂંધીયે, ઈન્દ્રિય દંડ કષાય;
 સત્તર લેહ સંયમ કહો, એહજ મોક્ષ ઉપાય. ॥૯૧॥
 સત્ય સૂત્ર અવિરૂદ્ધ જે, વચન વિવેક વિશુદ્ધ;
 આલોચણુ જલ શુદ્ધતા, શૈાચ ધર્મ અવિરૂદ્ધ. ॥૧૦૧॥
 ખગ ઉપાય મનમે' ધરે, ધર્મોપગરણુ જેહ;
 વર્જિત ઉપધિ ન આદરે, ભાવ અકિંચન તેહ. ॥૧૧૧॥
 શીલવિષય મન વૃત્તિ જે, પ્રહ્લ તેહ સુપવિત્ત;
 હોય અનુત્તર દેવને, વિષય ત્યાગનો ચિત્ત. ॥૧૨૧॥
 એ દશવિધ યતિ ધર્મ જે, આરાધે નિત્ય મેવ;
 મૂલ ઉત્તર ગુણુ યતનથી, તેહની કીજે સેવ. ॥૧૩૧॥
 અંતર જતના વિન કિસ્યો, બાહ્ય કિસ્યાનો લાગ;
 કેવલ કંચૂક પરિહરે, નિરવિષ હુએ ન નાગ. ॥૧૪૧॥

૧૫૭

દોષ રહિત આહાર લીયે, મનમાં ગારવ રાખ;
 તે કેવલ આજીવિકા, સુયગડાંગની સાખ. ॥૧૫૫॥
 નામ ધરાવે ચરણતું, વિગર ચરણ ગુણ ખાંણ;
 પાપ શ્રમણ તે બાણિએ, ઉત્તરાધ્યયને પ્રમાણ. ॥૧૬૧॥
 શુદ્ધ કિરિયા ન કરી શકે, તો તું શુદ્ધિ લાખ;
 શુદ્ધ પ્રરુપક હુયે કરી, જિનશાસનથીતી રાખ. ॥૧૭૧॥
 ઉત્સન્નો પિણ કરમરજ, ટાલે પાલે ઓધ;
 ચરણ કરણ અનુમોહના, ગચ્છાચારે સોધ. ॥૧૮૧॥
 હીણો પણ જ્ઞાને અધિક, સુંદર સુરુચિ વિશાલ;
 અલપાગમ મુનિ નહીં ભલો, ઓલે ઉપદેશ માલ. ॥૧૯૧॥
 જ્ઞાનવંતને કેવલી, દ્રવ્યાદિક અહિનાણ;
 બૃહ્દકલ્પ ભાષ્યેવલી, સરખા ભાષ્યા બાણ. ॥૨૦૧॥
 જ્ઞાનાદિક ગુણ મત્સરી, કષ્ટ કરે તે ફેક;
 અન્યીલેહ પણ તસ નહી, ભૂલે ભોલા લોક. ॥૨૧૧॥
 બ્યૌ બેહાર જવેહરી, જ્ઞાને જ્ઞાની તેમ;
 હિણાધિક બાણે ચતુર, મૂરખ બાણે કેમ. ॥૨૨૧॥

૧૫૮

આહર કીધે તેહને, ઉનમારગ થીર હોય;
 બાહ્ય ક્રિયામત રાચજો, પંચાસક અવલોય. ॥૨૩૦॥
 જેહથી મારગ પામીયો, તેહના સામે થાય;
 અત્યનીક તે પાપીયો, નિશ્ચે નરકે બાય. ॥૨૪૧॥
 સુંદર બુદ્ધિપણે કર્યો, સુંદર સર્વ ન થાય;
 જ્ઞાનાદિક વચને કરી, મારગ ચાલ્યો બાય. ॥૨૫૧॥
 જ્ઞાનાદિક વચને રહ્યા, સાધે જે શિવપંથ;
 આતમજ્ઞાને ઉજલો, તેહ ભાવ નિર્ઝન્ય. ॥૨૬૧॥
 નિહક નિશ્ચે નારકી, બાહ્યરુચિ મતિ અંધ;
 આતમજ્ઞાને જે રમે, તેહને તો નહિ અંધ. ॥૨૭૧॥
 આતમ સાખે ધરમ જે, તિહાં જનનું શું કામ;
 જનમન રંજન ધરમનું, મૂલ ન એક બદામ. ॥૨૮૧॥
 જગમાં જન છે બહુ સુખી, રુચિ નહીં કો એક;
 નિજહિત હોયે તિમ કીજએ, ગ્રહી પ્રતિજ્ઞા ટેક. ॥૨૯૧॥
 દૂર રહીજે વિષવથી, કીજે શ્રુત અભ્યાસ;
 સંગતિ કીજે સંતની હૂંઈએ તેહના ઢાસ. ॥૩૦૧॥

૧૫૯

સમતાસે લાય લાઇએ, ધરી અધ્યાતમ રંગ;
નિંદા તણએ પરતણી, લણએ સંયમચંગ. ॥૩૧॥
વાચક જસવિજયે કહી, એ મુનિને હિત વાત;
એહ લાવ જે મુનિ ધરે, તે પામે શિવ સાત. ॥૩૨॥
ઇતિ શ્રી યતિધર્મ ખત્રીશી સંપૂર્ણ.

